

SEMMELWEIS

|

|

—

—

|

|

—

—

**Az első Semmelweis-kutató, Beretzky Endre emlékére
Semmelweis Ignác halálának 150. évfordulóján**

Semmelweis

Összeállította: Kapronczay Károly

**MTA Orvostörténeti Munkabizottsága
Magyar Tudománytörténeti Intézet
Kőbánya Önkormányzata
Budapest, 2015**

MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI SZEMLE KÖNYVTÁRA 109.

A kötet kiadását támogatta:

a Magyar Tudományos Akadémia

Budapest X. Kerület Kőbánya Önkormányzata

és a Johan Béla Alapítvány

Összeállította:

Prof. Dr. Kapronczay Károly

az MTA Orvostörténeti Munkabizottságának elnöke
Kőbánya díszpolgára

Sajtó alá rendezte:

Dr. Gazda István

a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója

Szakszerkesztő:

Bodorné Sipos Ágnes

a Magyar Tudománytörténeti Intézet főmunkatársa

© a kötet szerzői, ill. jogutódaik, 2015

ISBN 978-615-5365-11-9

ISSN 1416-5368

Nyomdai előkészítés: Tordas és Társa Kft.

Nyomta és kötötte: Bocz Nyomda, Pécs

Felelős vezető: Bocz Emil

TARTALOM

Kapronczay Károly: Semmelweis egyik korai híve: Beretzky Endre (1842–1921)	7
Kapronczay Károly: A Semmelweis család eredete és története	19
Antall József: Az iskola szerepe Semmelweis személyiségének kialakulásában	43
Kapronczay Károly: Semmelweis egyetemi évei és bécsi munkássága	51
Kapronczay Károly: Semmelweis Ignác pesti évei, publikációi	57
Gazda István: Semmelweis nyomtatásban megjelent önálló művei	61
Semmelweis Ignác kísérőlevele az MTA számára 1860. november 27-én megküldött könyvéhez	71
Kapronczay Károly: Semmelweis betegsége, halála	73
Kapronczay Károly: A Semmelweis család orvos tagjai	79
Kapronczay Károly: A zirci Semmelweisek	93
Korbuly György: Semmelweis a kortársak feljegyzéseiben ...	99
Kapronczay Károly: Semmelweis életművének feldolgozói, tanának terjesztői	117
Kapronczay Katalin: Semmelweis Ignác emlékezete Itáliában a 19. század végén	141
Kapronczay Károly: A Semmelweis szobor története	149
Gazda István (összeáll.): Tájékoztató bibliográfia az idegen nyelvű Semmelweis-irodalomról	157

|

—

|

—

|

—

|

—

KAPRONCZAY KÁROLY

**SEMMEIWEIS EGYIK KORAI HÍVE:
BERETZKY ENDRE (1842–1921)**

Iskolái, külföldi évei

Beretzký Endre régi, református hitet valló erdélyi nemesi (torboszlói és szentháromsági) családból származott¹ és a Szilágy vármegyében található Tasnádon született 1843. február 13-án.

Tanulmányait a kolozsvári Református Kollégiumban végezte, majd 1861 őszén beiratkozott a pesti egyetem orvosi karára.² Ebben az időben az orvosi karon és a város közéletében már meghatározó volt annak az orvosi körnek (a pesti orvosi iskolának) a tevékenysége, amely a kiegyezés után új alapokra helyezte az orvosképzést, a közegészségügyi törvény (1876) elfogadtatása után pedig a hazai orvos- és betegellátás átszervezésével, infrastruktúrájának kialakításával európai szintre emelték a magyar medicinát.

Beretzký ismerhette Balassa Jánost, Lenhossék Józsefet, Korányi Frigyes, Lumniczer Sándort, Balogh Kálmánt, Semmelweis Ignácot, Markusovszky Lajost, a még pályakezdő Fodor Józsefet, s Hőgyes Endrét is, akik ennek a nagy átalakulási folyamatnak voltak a motorjai. Ez a tanári kar nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a fiatal orvosnemzedék – orvosi oklevelük megszerzése után

¹ Lásd a család történetére vonatkozóan a következő, általa sajtó alá rendezett munkát: Beretzký György emlékirata. [Emlékirat életem folyásáról, Ottó és László fiaimnak]. Közli: Beretzký Endre. Zilah. 1913. Seres ny. 66 p. – „Torboszlói és szentháromsági Beretzký György (1807–1875) élete folyásáról emlékiratot hagyott hátra fiainak. Családi ügyeken és ifjúsági deákélményeken kívül tartalmaz már férfikorban tett feljegyzéseket az 1848–49. eseményekről, sőt keveset a Bach-korszakról is.”

² Lásd: Emléklapok a budapesti tudományegyetem orvosi karára 1861-ben beiratkozottak 40 éves jubileuma alkalmából. Bp., 1903. p. 11.

– különböző ösztöndíjakkal külföldön is végezzen tanulmányokat, minél több egyetemet keressen fel, s ismerjék meg választott szakterületük újabb eredményeit.

Beretzky Endre is az előbbi utat járta be: 1867-ben kapta meg orvosi oklevelét Pesten, végzése után a Rókus Kórház szülészeti osztályára került Fleischer József mellé alorvosnak. Talán neki köszönhető, hogy sebési oklevelét már Bécsben kapta meg. A szülészet-nőgyógyászati gyakorlatban a Rókus Kórház mindig kiemelkedő helyen állt, hiszen ez volt az ország legnagyobb osztálya, itt működött korábban Semmelweis, tanításai továbbra is meghatározóak voltak.

Beretzky Semmelweis melletti kiállításában felfedezhetjük Fleischer József hatását. Beretzky pártfogója Markusovszky Lajos is volt, aki ebben az időben az Eötvös József miniszter irányította vallás- és közoktatásügyi minisztériumban az egyetemi ügyek irányítójaként működött. Akkor (mint ma is) a hosszabb külföldi ösztöndíjakat az állam garantálta, s ebben az orvosok minisztériumi referense (Markusovszky Lajos) meghatározó személy volt. Bécs, Berlin, Halle, Jéna, Drezda, München, Koppenhága voltak azok a helyek, amelyek a korabeli nőorvoslás szakterületének „tudományos központjai” voltak. Különben az ezeken a helyeken működött nőgyógyászok voltak egykoron vitában Semmelweisszel, így vélekedésük nem lehetett közömbös a Semmelweis-doktrína szempontjából. Markusovszky szerepét bizonyítja az is, hogy szívesen fogadta Beretzky Endre külföldről megküldött írásait az általa szerkesztett Orvosi Hetilapban.

Beretzký tudósításai Semmelweis európai hatásáról

Beretzký első tudósítását Berlinből küldte:

„Berlin, 1872. június végén.

Tíz éve most, hogy boldogult Semmelweis tanár nyílt leveleit közrebocsátotta. Az ezen sorokon végig uralkodó hang lélektani kulcsát találandja azon körülményben, hogy míg egyfelől ő szíve mélyéig meg volt győződve tanának igazságáról, addig másfelől az többektől – az ő hite szerint – ábrándnak tartatott. A buvárkodó tudomány előbb utóbb kideríti az igazságot, s elsepri a balítéletet.

A legnagyobb örömmel írhatom, hogy oly híres egyetem, mint a berlini, azon elvek szerint halad ma, melyeket eleinte kétellyel fogadott. Álljon itt eredeti fogalmazásban (és magyar fordításban) a felhívás, mely Martin tanár szülészeti kórodáján az orvostanhallgatókhoz van intézve:³

»A praktizáló urakat sürgősen megkérjük, hogy a vajúdók vizsgálata előtt alaposan tisztítsák meg kezeiket. Azok az urak, akik az utolsó 24 óra alatt bomló anyaggal (hullából származó anyaggal) foglalkoztak, kéretnek, hogy tartózkodjanak a vajúdók vizsgálatától.«

Szóról szóra azon követelményeknek felel meg ezen intézkedés, melyeket Semmelweis annyira sürgetett. Kézmosásul nem chlorvíz, hanem kalium hypermanganicum hígított oldata használatik. Martin tanár már öt év óta követi ezen eljárást. Nagy sajnálatomra nem lehetett semmi módon adatokhoz jutnom, melyekből az öt év előtti és utáni halálzási százalékot megtudhattam volna. Egyálta-

³ Az eredeti, német nyelvű szövegrész így hangzik: „Die Herrn Praktikanten werden dringend ersucht, sich vor dem Untersuchen der Kreißenden die Hände erdenklich zu reinigen. Diejenige Herrn, die während der letzten 24 Stunden mit cadaverösen Stoffen beschäftigt haben, werden ersucht, sich der Untersuchung der Kreißenden zu enthalten. – Berlin, 1871. nov. 24. Dr. Martin.”

lában Prágában és Drezdában, s jelenleg Berlinben azt tapasztaltam, hogy a szülészeti kórodákon a halálozási százalékról nem szívesen adnak felvilágosítást; nekem legalább sehol nem sikerült ezt megtudni. Annyit mondhatok, hogy Bécsben az átlagosan 2 ½ percent; Prágában és Drezdában (jóllehet ez utóbbi helyt csak bábatanulók vannak) és itt a charité-ben a múlt télen epidemia puerperalis volt. Martin kórodáján (mely nem a charité-ben van) a múlt évben négyszáz egynehány szülés után öt gyermekágyi lázas beteg halt meg; azt ismét nem tudhatám meg, hogy mennyi gyógyult meg.

Hiteles tudomásom van, hogy Koppenhágában Stadtfeld tanár S.[emmelweis] teoriájának teljesen igazat ad, s azt kórodáján a legszigorúbban érvényesíti; de Spiegelberg is, e hírneves német szülész, így szól (magyar fordításban):⁴ »így megilleti az érdem, hogy a fertőzés-teoriát elsőként megvédje, bár az angolok és a németek közül sokan gyalázták Semmelweiset.«

Fájdalom, hogy a boldogultat tőlünk el akarják vitatni, s őt németnek tartják.

Drezdában a desinfectiot a carbolsavnak poralakú készítményével eszközlik, melyet a gyermekágyas nőknek ágyruhái közé és ágya alá hintenek el.

Azt hiszem, S.[emmelweis] tanának jelentőségét nem a mai viszonyokból kiindulva kell megítélni, hanem vissza kell menni 15 évvel, amikor t.i. ő »Die Aetiologie des Kindbettfiebers« művét írta, s csak így méltányolhatjuk az ő éleslátásának valódi érdemét. Akkor még a sebek kezelésénél a desinfectiot nem tekintették oly prophylacticumnak, mint ma, s ő már akkor megdönthetlen tapasztalataiból eredt meggyőződéssel hirdette ezen tant szilárdul és sokszor szenvedélyesen.

Drezdába éppen Greuter tanár halála napján érkeztem. Ő dege-

⁴ Az eredeti, német nyelvű szövegrész így hangzik: „so gebührt das Verdienst, die Infectionstheorie zuerst vertheidigt zu haben, doch den Engländern, und unter den Deutschen dem so viel geschmähten Semmelweis.” Forrás:Über das Wesen des Puerperalfiebers. = Sammlung Klinischer Vorträge, 1870. 4. 1.

neratio cordis adiposa-ban halt meg. Jelen voltam egy előadáson, melyet a segédtanár a bábatanoncoknak tartott. Meglepett ezeknek alapos – s némely tekintetben mondhatom – széleskörű készülsége. Ha a magyar kormány szülkóroda építését elhatározandja, bátorodom a drezdai intézetnek mintaszerű berendezését figyelmébe ajánlani.

A sebészeket érdekelni fogja egy kis készülék,⁵ melyet – a desinfectiot minutiáig követő – Bardeleben használ. Ez egy kis porlasztó üveg, mely kaucsuk gömbökkel van egybekötve; ezeket nyomva, az üvegnek tartalma (1% carbolsavas víz) sűrű pára alakjában szóródik el. A sebek kötélékeit ezzel áztatja le, a gennyvándékot ezzel távolítja el, s ha operál, kése alá a gépecske folyvást szórja páráját.”⁶

Íme egy másik Beretzky-levél Lipcséből:

„Lipcse, augusztus 1-jén 1872.

Június végén – a Semmelweis-féle tan elterjedését illetőleg – írt levelemhez, a következőket csatolhatom.

Halléban Olshausen tanár elfogadja a gyermekágyi láznak Semmelweis által felállított oktanát. Ennek igazságáról, egy alkalommal saját kórodájában kellett meggyőződnie. A practicansoknak nem szabad bonczolni. Kézmosásul a kali hypermanganicumot használják.

Jenában Schulze tanár szintén csatlakozik S.[emmelweis]-hez, s állítja, hogy az általa (t.i. Semmelweis által) felsorolt nagyszámú statistikai adatok oly bizonyító erejűek, hogy az azokból vont következtetés igazságát kétségbe vonni nem lehet. Különben ő jelenleg a Spiegelberg által praecisirozott nézetet követi; ez tulajdonképpen a S.[emmelweis]-féle tanból indul ki. A tanulók bonczol-

⁵ Zertreibungs-Apparat nach Lister. Thamm műszerkészítőnél, Charité-utca. Ára 8 tallér. (– *Beretzky E. korabeli jegyzete*)

⁶ Orvosi Hetilap 16 (1872) No. 27. 469–470. has.

hatnak ugyan, de kezeiket chlormész vagy kali hypermanganicum oldattal tartoznak megmosni, mielőtt touchiroznának.

Halléban 45 ezer lakos után, a szülészeti kórodán van évenként 120–130 szülés, a policlinicumon (mely itt 1817 óta van életbe léptetve) átlag 200. Így p.o. 1870-ben volt 171 szülészeti műtét, 25 abortus és 19 alkalommal méhlepény leválasztás. A bába fél tallért kap egy bejelentés után.

Jénában a policlinicum igen csekély eredményt mutat fel, t.i. évenként 6–8 bejelentést (10 ezer lakos mellett); míg a kórodán 100–200 szülés van. A bába 2 tallért kap.

Feltűnhetett a t. olvasó előtt a szülészeti műtételeknek nagy száma, úgy a halléi, mint a berlini és lipcsei (ezekről korábban írtam) policlinicumon. Ennek magyarázatot ad azon körülmény, hogy egész Észak-Németországban a medenczeszűkületek igen nagy számmal jönnek elő, s így nem csoda, ha a szüléseknél oly sok a rendellenesség. A medenczeszűkületek gyakorisága ismét onnan fejthető meg, hogy itt úgy a fi- mint a leánygyermek között az angolkór feltűnően uralkodik. (...)”⁷

Beretzky Pesten

Beretzky Endre külföldi tanulmányútjáról visszatérve Pesten telepedett és nőorvosi magánpraxist folytatott. Ebből az időből több nőgyógyászati betegség leírását közölte az Orvosi Hetilapban.⁸ Nőorvosi praxisát a Rókus Kórház nőgyógyászati osztályán, illetve magánlakásában teljesítette. Lakása és rendelője a mai Kőfara-

⁷ Orvosi Hetilap 16 (1872) No. 32. 554–555. has.

⁸ Lásd pl. Méhenkízüli terhesség egy esete – hasmetszés halál után – tetszhalott magzat. = Orvosi Hetilap 16 (1872) No. 1. 5–9. has.; Gyermekági méhviz (hydrorrhoea). = Orvosi Hetilap 18 (1874) No. 26. 501–503. has., No. 27. 521–522. has.; az 1872-ben alapított kolozsvári egyetemhez kapcsolódó írása: Létesíthető-e a pesti és kolozsvári egyetemeken a szülészeti policlinicum? = Orvosi Hetilap 18 (1874) No. 27. 519–520. has.

gó utcában volt, ekkor választották meg a Kálvin téri református gyülekezett egyik presbiterének is.

Az 1876. évi közegészségügyi törvény után kiépült az ország és a főváros korszerű közegészségügyi igazgatása, amely része lett az általános igazgatási rendszernek, s végső fokon a Belügyminisztérium felügyelete alá tartozott. E rendszerben meghatározó szerep jutott a hatósági orvosnak, amely egy adott terület (megye, város, kerület stb.) betegellátásának, s a betegség megelőzésének volt felelőse, egyben az adott feladatok intézményeinek szervezője és felügyelője lett. A hatósági orvost az adott helyhatóság (önkormányzat) pályázat útján, meghatározott időre választotta. A hatósági orvos javadalmazása adott helyhatóság területi nagyságától és vagyon helyzetétől függött, valamint az is, hogy a lakosság lélekszámától függően még hány megbízásos személyt (orvost, okleveles sebészt, bábát) foglalkoztatott. A fennálló törvények értelmében a közigazgatásnak öt ezer lakos után kellett egy orvost alkalmazni, ami természetesen ez a 19. század utolsó harmadában „elméleti” kérdésnek bizonyult. Az előbbi orvos alkalmazási kötelezettség a városokban teljesíthető volt, de a falvakban a hatósági orvos hivatalos keresetét magánpraxisból volt kénytelen kiegészíteni. Az előbbi „kereset kiegészítés” vidéken sok esetben lehetetlen volt, mert a falvak szegénysége és a megbiztosítás hiánya miatt az alkalmazott orvosnak egyáltalán nem volt magángyakorlata.

A hatósági orvos feladata az igazolt szegények és a tíz éves kor alatti gyerekek ingyenes ellátása, az adott terület oktatási intézményeinek, gyógyszerárainak, betegellátási részlegeinek állandó ellenőrzése, a területén működő magánorvosok felügyelete, az rendelkezése alá volt település közegészségügyének fejlesztésével kapcsolatos tervszabvány kidolgozása, az egészségügyi helyzetről folyamatos jelentéstétel a felettes hatóságoknak. Nagy és összetett feladatkör volt, e tisztségre valóban a leképzetteket nevezték ki. Másfelől vonzó munkakör volt, bár e tisztségre pályázók körében bizonytalanságot okozott az időhatár nélküli kinevezés, ami azt is jelentette, hogy a hatósági orvos nem rendelkezett nyugdíjjogosultsággal.

Beretzky Kőbányán

Beretzky Endre 1877-ig a VII. kerület hatósági orvosa lett, de hivatali idejének lejárta után megpályázta és elnyerte Kőbánya hatósági orvosi állását. Az akkori Kőbánya talán közelebb állt hozzá, egy nyugodt kisváros hangulatát keltette. Még nem működtek a gyárak, hanem hatalmas szőlőskertek, nyaralók öveztek a városközpontot. Jó vasúti, sőt lóvasúti összeköttetése volt Pest városával. Kőbányának 1869-ben 4.353, 1881-ben 8.700, 1891-ben 19.718 lakosa volt, ami dinamikus fejlődésre utalt. A lakosság egyharmada magyar volt, a többi német, morva és egyre gyarapodó létszámú lengyel, akiknek többsége a kőfejtőben és a sörgyárban dolgozott.

Az előbbinek megfelelően alakult a vallási megosztottság, csak annyi különbséggel, hogy a katolikusok és protestánsok mellett jelentős zsidó közösség is élt itt. Az itt letelepedett lengyelek közel egyharmada görög katolikus, ókatolikus és baptista volt. A lengyelek többsége Galíciából, megélhetési gondok miatt menekült hozzánk, jelentős részük hamarosan Amerikába ment tovább. Sokan maradtak, un kolóniát alkottak, ami iskola, templom és kulturális egyesületek alapítását is jelentette. Ennek kedvezett, hogy Kőbánya nagy lépésekkel haladt a polgárosodás útján, maga teremtetette meg mindazokat az öntevékeny polgári formákat, amelyekkel a századfordulóra igazi városi arculatot öltött magára.

A gyorsan iparosodó Kőbánya ekkor vált várossá: a városközpontba vezető és átszelő utcákat fasorok szegélyezték, portalaníttott (csatornázott, kővel vagy aszfalttal borított) utakat, utcákat alakítottak ki. Felépült több iskola (elemi és polgári iskola), megalapították a gimnáziumot is. Kőbánya központi terén felépült a polgármesteri épület (Budapesttel történt egyesítés után előljáróság). Nagy templomépítési programba kezdtek, a főútvonalak mentén bérpalotákat emeltek. A városiasodáshoz tartozott a polgári életformák színtereinek (kaszinó, könyvtár, társaskörök stb.) kialakítása, az egyesületi élet felvirágoztatása is. 1879-ben a Roth-féle

vendéglőben megalakult a Kőbányai Társaskör, amely 1888-ban újjáalakult 25 taggal, s főleg Kőbánya értelmiségét fogta össze. Elnöke Szilágyi László, alelnöke dr. Beretzky Endre lett. Székhelyüket hamarosan a kőbányai Kaszinóba helyezték át. Ez a szellemi kör lett Kőbánya fejlődésének motorja, itt születtek meg azok a tervezetek, amelyek teljesen átformálták a város arculatát. Megtervezték az iskolaépítési programot, a közegészségügyi helyzet javítását szolgáló elképzeléseket, egyebek között Beretzky Endrének egy kórház felépítését célzó javaslatát (mivel a helyi betegeket egyelőre pesti kórházakban kellett elhelyezni).

Beretzky Endre tervezetet dolgozott ki az úthálózat kiépítésére, a parkosításra, a szennyvizek elvezetésére és a település tiszta ivóvízzel való ellátására. Ez a főváros közegészségügyi programját is követte, amelynek középpontjában a település egészségügyét alapjában átalakító csatornázás, a szilárd burkolattal fedett úthálózat kiépítése, a fertőzést terjesztő városi belvizek felszámolása állt. Ez a program csökkentette a fővárosban az enterális jellegű különböző fertőzéseket (tifusz, vérhas stb., amelynek terjesztője a szennyel átitatott talaj, s a pocsolás-vizenyős területek voltak).

Egyetlen javaslata nem valósult meg életében: a kórházépítés, pedig a lélekszámában egyre gyarapodó város létszükséglete lett volna egy nagyobb méretű gyógyintézet, főleg azután, hogy megnövekedett a tuberkulózisos betegek száma, s szükség volt önálló szülőintézményre is. Valójában az 1931-ben felépített Kőbányai Kórház (előbb Horthy Miklós, majd 1945-től Bajcsy-Zsilinszky néven) Beretzky Endre szakmai elképzeléseit tükrözte, akárcsak az önálló szülőotthonok (a Stefánia Szövetség Gizella Szülőotthona 1920-tól, s az 1925-ben megnyílt száz ágyas Szent Paula Szülőkórház). Ettől függetlenül Kőbánya első igaz szükségkórházát, beteggyógyító intézményét Szekrényessy Károly (1867–1938) vállalkozó alapította 1914-ben a Mázsa téren, közel negyven ágygal, amelynek teljes fenntartási költségét vállalta.

A templomépítő

Az előbbiekhez hasonló programok megvalósítása elsősorban a szervezett közösségeken, így az egyházakon is múlt. Beretzky Endre a Kálvin téri református templom egyik presbitere volt, aki e tisztségéről nem mondott le Kőbányára történt elköltözése után sem. Érezte, hogy presbiterként neki kell megtenni az első lépéseket, hogy Kőbányán is református közösség formálódjon ki, működjön itt is lelkesység. Maga – szinte egyenkénti megkérdezéssel – számolta össze, hogy Kőbányán 188 református férfi, 171 nő, 207 fiú, 166 leány él, akiknek a Kálvin téri templomba történő közlekedése komoly időt vett igénybe. Ennek megoldásáért Beretzky Endre Szász Károly püspökhöz fordult segítségért, aki megadta az engedélyt egy új református közösség megszervezésére és egy fiatal lelkészt (Szabó Aladárt) küldött Kőbányára.

Az első istentisztelet 1885. május 24-én, Pünkösd vasárnapján volt Kovács József ácsmester Füzér utca 17. sz. alatti házában, de ez az épület képtelen volt befogadni a híveket, a karácsonyt már Almási Balogh Albin rendőrkapitány Állomás utca 26. sz. alatti házában ünnepelték. Ekkor alakult meg – Beretzky Endre vezetésével – a templomépítő bizottság,⁹ akik előbb Kőbánya városától az Ihász utcában kértek telket a templom részére, majd nagyszabású gyűjtést szerveztek. 1890-ben felépült a parókia épülete, amelyben már az istentiszteletek folytak, majd 1900 karácsonyán átadták a Schodits Lajos tervezte templomot, amelynek bútorzatát az a Thék Endre asztalosmester készítette (1905), akinek műhelyéből került ki a Parlament üléstermeinek teljes felszerelése. Ekkor a kőbányai református egyházközösséghez hatezer hívő tartozott.

A templom felépítéséhez jelentős összeggel járult hozzá Budapest főváros, Kőbánya polgársága és természetesen a református püspökség is. Jelentős pénzüsszegekkel segített a Dreher Sörgyár,

⁹ Lásd részletesen: Beretzky Endre: A Budapest-kőbányai Református Egyház-részervezésének és templomépítésének története. Bp., 1905. Nagy S. ny. 43 p.

több ipari létesítmény, jelezve a polgárság összefogásának jelentőségét. Hasonló összefogással épült fel a Szent László templom (1899), a Zsinagóga (1911) és az evangélikus templom (1931). Beretzky Endre tevékenységét a templom falánál emelt emléktábla őrzi,¹⁰ tiszteletére díjat is elneveztek róla.

Beretzky Endre 1909-ben vonult nyugalomba, s ekkor feladta orvosi gyakorlatát is. 1921. május 21-én hunyt el spanyolnáthában.

¹⁰ Az emléktáblát 2010. szept. 12-én avatták fel.

|

—

|

—

|

—

|

—

KAPRONCZAY KÁROLY

A SEMMELWEIS CSALÁD EREDETE ÉS TÖRTÉNETE

A család eredete

A hazai némettség – amely zömében betelepítéssel került hazánk földjére – történetében külön helyet foglalnak el a nyugati határ mentén élő hiencek, akik még Nagy Károly Frank Birodalmából maradtak ezen a területen. A Kárpát-medencét – a Nyugat Római Birodalom bukása után – a 6. század második felétől fokozatosan az avar törzsek, velük azonos időben a különböző szláv törzsek szállják meg, akik közül a legtartósabb államot az avarok alapítják meg. 791-ben Nagy Károly csapatai a bécsi erdőnél szétverik az avarok seregét, nem sokkal később délről a bolgárok támadják az avarokat, akik kénytelenek meghódolni a frankok előtt. Nagy Károly két örgrófságot is alapít Pannóniában, bajorokat és frankokat telepítve ide, akiket végül a honfoglaló magyarok szorítanak a pannon területek nyugati vidékeire. Ezek leszármazottai a hiencek, akik szőlőgazdálkodással foglalkoznak, városokat alapítanak. E népcsoportból származott például Liszt Ferenc vagy a jeles bécsi anatómus, Josph Hyrtl, valamint a Semmelweis család is, amelynek leg-híresebb szülőtte, Semmelweis Ignác, az Anyák megmentője.

A Semmelweis család évszázadok óta ezen a vidéken élt, már az 1570-es években is ismeretes Semmelweis nevű szőlőbirtokos a Márczfalván felvett birtokösszeírásban. 1586-ban ezen összeírás bővült Hans (Johan) Semmelweis kováccsal, aki fia vagy testvére lehetett az előző Semmelweisnek. Az bizonyos, hogy 1667-ben már állandó lakosok Szikrán (Siegraben), mivel ott házzal és a kaboldi (kobersdorfi) uradalomban bizonyos bérelt földrészsel rendelkeznek.

A nagy magyar orvos egyenes ági felmenője volt az a bizonyos Georg Semmelweis Szikrán, akitől származtatható a később Budára települt Semmelweis család. Georg Semmelweis előbb még kaspásként szerepelt az összeírásban, míg az 1682-ben bejegyzett Johan Semmelweis talán a fivére vagy unokatestvére lehetett. Szikra még kis település volt, nem rendelkezett önálló plébániával, így a házasságkötéseket, kereszteleseket és temetéseket továbbra is Márczfalván végezték el. Szikrán csak 1692-ben szenteltek fel templomot, ahol egyházi jegyzőkönyvet is vezettek. Ebben már szerepelt a Semmelweis név is: Georg Semmelweis 22 éves katolikus ifjú házasságot kötött egy Kunigunda nevű katolikus hajadonnal, aki Georg Semmelweisnek öt gyermeket szült: az első gyermek elhunyt, Gertrud (1695), András (1696), Anna Erzsébet (1698), Éva Borbála (1706). E gyermekek további sorsa ismeretlen, mivel házasságuk, gyermekeik születése nem itt került bejegyzésre.

Kunigunda 1707-ben bekövetkezett halála után Georg Semmelweis felségül vett egy Mária nevű katolikus asszonyt, akitől két fia és egy leánya született. Idősebb fia, József (1709 körül) Kismartonban 1739. január 11-én házasságot kötött az előzvegyült Anna Reiterrel, akitől két gyermeke született: Mária (1741. dec. 12.) és József (1744. okt. 12.). A fiatal József 1771-ben házasságot kötött Mária Annával, akitől József (1772. márc. 3.), Gáspár (1776. okt. 28.) és János (1783. nov. 23.) nevű gyermekei születtek.

A Georg Semmelweis és Mária házasságából született János (1714?) lesz Semmelweis Ignác dédapja. Georg Semmelweis 48 éves korában ismét megözvegyült, ekkor felségül vett egy Elisabeth nevű katolikus asszonyt, amely házasságból egy leány született.

Johan Semmelweis 1739-ben betelepült Kismartonba, az Esterházy-birtok gyorsan fejlődő központjába. Johan Semmelweis csak követte fivérét, Józsefet (1709–1770) Kismartonba, akitől majd a Kismartonban ma is élő Semmelweis család eredt. Ez a Semmelweis József molnár mester és malomtulajdonos volt, leszármazottai is iparosok, lettek.

1740-ben Johan Semmelweis feleségül vette sógornője húgát, Therese Reitert, de neje néhány év múlva gyermektelenül elhunyt. Ekkor – 1744. november 21-én – újabb házasságot kötött Anna Gschaidner hajadonnal, egy tehetős kismartoni szőlősgazda leányával, és ebből a házasságból már felnőtt kort is megért gyermekei születtek. Johan Semmelweis Kismartonba történt betelepésekor még „kapásként” szerepelt a hivatalos nyilvántartásokban, de 1746-ban már polgárjogot nyert, később borkereskedőként adózott. Feltehetően felesége hozományából (és saját tehetségéből) kiemelkedett, polgárjogot ugyanis csak jó vagyoni állapot figyelembe vételével lehetett kapni. E házasságból három gyermek született: János Péter (1751. okt. 19.), majd két József nevű gyermek: József (1759. febr. 21. – elhunyt néhány hét múlva), és József (1759. dec. 31.), aki 1781-ben házasságot kötött Anna Máriával, egyetlen felnőtt kort megért gyerekük János Péter (1751–1810) volt.

Semmelweis János Péter 1776-ban házasságot kötött Lidl Anna Máriával, Joseph Lidl kereskedő leányával. Később ők lesznek Semmelweis Ignác nagyszülei. Házasságukból négy gyermek származott: József (1778. jan. 30.), Lipót (1780. febr. 1.), Julianna (1782) és Bertalan (1778. júl. 21.), utóbbi 1801 májusában kötött házasságot Held Rozáliával.

Feltehetően a két középső gyermek is megérte a felnőtt kort, de sorsuk alakulásáról nincs adat. Semmelweis János Péter kereskedő lett, egy időben bérelte a helyi postakocsi állomást, így vagyonos embernek számított. Ez utóbbi azért fontos, hiszen József fia csak családi támogatással kezdhett költséges kereskedelmi vállalkozásokba előbb Szombathely környékén, majd Budán, amelyből jelentős vagyont szerzett. A postakocsi állomás bérlése viszont azért lényeges, hiszen kapcsolatban állhatott azzal a postakocsikat készítő Müller Fülöp előbb bécsi, majd budai jeles vállalkozóval, akinek a leányát Semmelweis József 1810-ben feleségül vette. E kapcsolat – igazságot is tartalmazó feltevés – révén kerülhetett Semmelweis József Budára, ahol nagy hasznot hozó kereskedelmi

vállalkozásba kezdett, amihez (a vállalkozás „kockázataért) egy tekintélyes budai polgárnak jótállást kellett adni.

Valójában Semmelweis József szinte senkit nem ismert Budán, az itt élő – 1750-es évektől Sopron környékéről idetelepült – Semmelweissel nem tartott kapcsolatot. Müller Fülöp műhelyétől nem messze nyitotta meg üzletét, s bérelt lakást.

A „budai” Semmelweis család

A Semmelweis életét és munkásságát feldolgozó munkák egy-egy mondattal „elintézik” a családi eredetet és környezetet, amelyből Semmelweis Ignác kiemelkedett. A magyar társadalom átforgatásának igen lényeges közege éppen a hazai németesség volt a 19. század elején, mivel a magyar értelmiség kialakulásának legfőbb motorja, a polgárosodásunk záloga lett. Az egykori Tabán „mikroklímája” hű tükörképe a magyar viszonyoknak, nem közömbös a polgári eszmék elterjedésének szempontjából sem. A városi német polgárság többsége magyarrá lett, senki nem kényszerítette őket. Erre jó példa a magyar szabadságharc időszaka, amikor a hazai németesség – nemcsak neveik magyarosításával – hitet tettek a magyar haza (amelynek gazdasági-társadalmi, polgárosodási alapjaihoz ők is sokban hozzájárultak) haladása és szabadsága mellett. Példa erre Szemerényi Károly és kilenc Pest-budai paptársa esete, akiket Haynau törvényszéke fenyegetett magatartásuk miatt, pedig közülük csak egy volt eredetileg magyar, a többi magyarrá vált német, akik adott pillanatban tudták mit kell cselekedniük. A Semmelweis család története nemcsak egy személy miatt tanulságos, hanem példája a magyar reformkor nagy embert formáló szellemének is.

Semmelweis József – Semmelweis Ignác apja – 1800-ban költözött Budára Gyöngyöshermányból, (a mai Szombathely területén volt), ahol kereskedőként volt adózó polgár. A Tabánban előbb Simon Gerharddal nyitott közös üzletet, de 1806-ban kibé-

relte a mai Apród utca 1–3. szám alatti épület teljes jobboldali szárnyát, ahol megnyitotta a „Fehér Elefánthoz” címzett – jelentős területen működő – vegyeskereskedését. Még ebben az évben, 1806. november 21-én a krisztinavárosi templomban polgári esküt tett, ezzel a város teljes jogú – választó és választhatósági jogot biztosító – polgárává vált.

Üzletének épülete Johann Meindl tulajdonában állt, aki a földszinti baloldali szárnyon kávéházat üzemeltetett, maga nem lakott az épületben. Semmelweis József majdnem a teljes emeletet kibérelte lakásnak, ahol később családja is élt, valamint segédei és házi személyzete. A földszinten borospincéket is bérelt, üzletében bort is árult. Üzlete – mai értelemben vett – valódi nagykereskedés volt: élelmiszeren, gyarmatarun, válogatott minőségű borokon és szeszes italokon kívül forgalmazott drága kelméket, szöveteket, selymeket, bársonyokat, szabóságok számára kellékeket, szörme és prémárukat, kész csizmákat stb. Megmaradt újsághirdetés szerint pipere árut, külföldi kölniket és női krémeket is forgalmazott. Üzlete a legjobb helyen volt, a hajóhídhöz és az Újkapuhoz vezető út mentén, közel a katolikus és az ortodox templomokhoz. A hely fontosságát bizonyítja, hogy amikor 1810-ben leégett a város, Semmelweis József is jelentős összeggel járult hozzá a ház újjáépítéséhez, nem akart „kimozdulni” a város legforgalmasabb utcájáról. 1823-ban ugyan megvásárolta a szemben levő úgynevezett Demeter házat és átköltöztette a „Fehér Elefánthoz” címzett üzletét, ezzel az üzlettere tagolt lett, és az előzőhöz képest ötszörös területet foglalhatott el., Emellett az emeleten élhetett ugyancsak népes családjával, míg a földszinten üzlete mellett jelentős alapterületű raktárait is elhelyezhette.

Semmelweis József valóban a város leggazdagabb emberei közé emelkedett, hiszen a kereskedelmi vállalkozásain kívül ház- és telek ügynökséggel is foglalkozott, saját nevén négy ház és több városi ingatlan szerepelt, sőt az 1820-as évek elején a tabáni kereskedő céh atyamestere lett. 1832-ben a távoli Pócspertriben

300 hektár földet bérelt, amin gabonát termesztetett, amit a hadseregnek adott el. A hasznot vállalkozásaiba forgatta be.

Semmelweis József 1810. július 1-jén házasságot kötött a 20 éves Müller Terézzel, Müller Fülöp leányával, így rokonságba került Buda egyik leggazdagabb polgárával. E házasságból tíz gyermek született: József Henrich (1811. febr. 14.). Károly Fülöp (1813. jan. 9.) Fülöp Alajos (1814. ápr. 4.) Julianna Anna Terézia (1815. szept. 13.), Ignác Fülöp (1818. júl. 1.), János Keresztély (1820. jún. 12.), Ágoston (1821. júl. 4.), Alojzia (1823. jún. 10.), Mária Terézia (1827. jan. 8.), és egy halva született fiú (1832. aug. 5.).

A felnőtt kort csak hét gyermek érte meg. Az utolsó két leány kisgyermekként halt meg, az 1830. évi lakossági összeírásnál már nem szerepelnek a névjegyzékben. Müller Teréz 1844. márc. 26-án, Semmelweis József 1846. júl. 11-én hunyt el Budán, pontosabban a Várban levő Dísz tér 15. szám alatt levő saját házukban. Semmelweis József halála idején valóban Buda legtekintélyesebb polgárainak egyike volt, különböző alapítványok kezelője, akinek vagyoni helyzetét mi sem jellemzi jobban, mint hogy apósa halálakor (1841) a rájuk eső örökség nagyobb részét átengedte felesége rokonságának, csak Müller Fülöp házáat tartotta meg, amit értékesített és a kapott pénzt a piaristák budai gimnáziumának adományozta, ahol fiai tanultak. Hasonlóan a feltörekvő német polgársághoz – amely nemzedék a hazai értelmiségünk meghatározó rétegét adta – nagy gondot fordított gyermekei tanulmányaira.

Semmelweis József mind a hat fiát a Várban levő érseki gimnáziumba íratta be, amit 1831-ben átvettek a piaristák. A hat Semmelweis fiú közül kiemelkedő tanulmányi eredményt Károly, Ignác és Fülöp Alajos mutatott, a többi fiú átlag eredménnyel végezte el az akkor középszintű műveltséget nyújtó gimnáziumot. Ebből a gimnáziumból sok jeles ember került ki: például Lechner Ödön építész, Dusek Ferenc, a Szemere kormány pénzügyminisztere, Lónyay Menyhért, a kiegyezés utáni második miniszterelnök, kiváló tudósok, közéleti személyiségek. A budai polgárság „iskoláztatási szokásai” hasonlóak voltak a Semmelweis családehoz.

A polgárság körében szinte követelmény volt, hogy a gyerekek jó iskolában végezzék tanulmányaikat. Például Semmelweis Ignác osztálytársainak szülei is hasonló helyet foglaltak el a városi társadalomban: órás, aranyműves, kereskedő, szűcs, vendéglős stb. volt a szülők bejegyzett foglalkozása. Ugyancsak „vegyes” volt a nemzetiség megjelölése: német, magyar, illír, görög, szerb, makedón stb. Viszont az apai és anyai oldalról is német anyanyelvű Semmelweis gyerekek magyarként lettek az iskolai anyakönyvbe bevezetve, jelezve a család érzelmeit.

Semmelweis Ignác édesanyjának felmenői: a Müller család

A híres budai Müller Fülöp (1761–1841) kocsikészítő Kölnben született, családjáról szinte semmit nem tudunk. Az biztos, hogy bajor földön lett kocsikészítő mester, aki egy jeles bécsi üzemben kapott munkát és szakmája kiváló művelője lett. II. József gyakran látogatta meg az uralma alatt álló területeket, s visszatérve Bécsbe utazásainak tapasztalatait azonnal meg akarta valósítani. Magyar földön – egyebek között – az utak minőségét és a városok közötti összeköttetések hiányát kifogásolta. Az utóbbi orvoslására javasolta a Bécs és Buda közötti postakocsi összeköttetés megteremtését. 1784-ben udvarának egyik tagja arra kívánta rávenni a bécsi postakocsi gyár tulajdonosát, hogy költözzön át Budára, alapítson ott műhelyt, és innen látják majd el kiváló postakocsikkal a kiépülő magyarországi postakocsi hálózatot. A mester maga helyett, Philip Müller mestert, első segédét javasolta, aki vállalkozott az izgalmasnak tűnő feladatra és 1785-ben – kellő udvari segítséggel – a Tabánban megalapította műhelyét, amely hamarosan a város egyik nevezetessége lett.

Müller Fülöp Budán valóban nagy ívű pályát futott be: a szerb ortodox püspökségtől nem messze, a János téren rendezte be gyárát, amelyből kikerülő postakocsik valóban keresett portékává vál-

tak Budán és az egész magyar királyság területén. Szállítója lett a postakocsi hálózatnak, amelyet ugyan állomásonként különböző bérlők üzemeltettek, de jelentős összegű támogatást kaptak a kincstártól, nehogy a szolgálat színvonala csökkenjen. Ez a körülmény biztos jövedelmet és állandó megrendeléseket adott a kocsikat gyártó vállalkozónak.

Nős emberként érkezett Budára, első feleségével, Maria Theresia Anderlinnel még Bécsben házasodott össze, akitől Terézia nevű leánya – Semmelweis József későbbi felesége – már Budán született 1790-ben. Maria Theresia Anderlin 1796-ban elhunyt. Müller Fülöpnek második feleségétől még két leánya (róluk alig tudunk, férjhez mentek és családjaikkal Budán éltek), a harmadiktól egy fia, Müller Bernát (1810–1901), a későbbi jeles gyógyszerész és botanikus, egyetemi tanár született.

Müller Fülöp tehetséges jó szakember és kereskedő lett, aki 1791. okt. 31-én a budai krisztinavárosi plébánia templomban polgári esküt tett, 1815-ben a városi tanács ülnöke, 1825–1830 között a városi pénztár felügyelője lett, ezután tanácsnokká választották. Több alkalommal szóba került polgármesterré történő választása, de ezt elhárította magától, üzemének irányítása miatt.

A Tabán első leírójának egyike Schams Ferenc volt, aki 1822-ben megjelent német nyelvű könyvében a következőket írja Müller gyáráról:¹¹

„...a Beickheimből idevándorolt Müller Fülöp vagy 30 éve alapította gyárat. A kocsigyártók, kovácsok, lakatosok, szíjgyártók, lakkozók munkája a maguk összetartozásában az egyszerű faragástól a művészi lakkozásig mind pontosan készül. A jósága és tartóssága, szépsége és ízlése a termékeknek és végül dicséretére méltó pontossága, amivel a gyár tulajdonosa eljár a nyersanyagok és az egyes részdarabok kiválasztásánál, igen jó hírt szerzett vállalkozásának, amely már 30 éve fennáll.

¹¹ Vö.: Schams, Franz Vollständige Beschreibung der königl. freyen Hauptstadt Ofen in Ungarn. Ofen, 1822.

Csodálkozunk kell a hatalmas fa készleten, amely részben félig, részben egészen meg van munkálva, és amely évek folyamán a négyszög alakban épített gyártelep tetőhelyiségeit megtölti, és amiből mindig a korábbi évekből származót használják fel, de a fogyasztást újabb faanyagok vásárlásával pótolják. Az ebben a gyárban készült kocsik egész Magyarországon hírnevet szereztek, legfőképpen a tartósság által. Legfőbb vásárlója a távposta, de hintóit keresik a főrangúak is, itthon és külföldön egyaránt. A tulajdonost ismerik mindenütt, a Császárság távoli országaiból rendelnek nála.”

Müller Fülöp 1841. febr. 6-án halt meg „nyálgutaütésben, a haldoklók szentségeinek felvétele után.”, ahogy a Krisztinaváros plébánia anyakönyvébe bejegyezték. E bejegyzés másik érdekessége, hogy az elhunytat beszentaló papként Dertsik Nepomuk János címzetes piarista püspököt és a Helytartótanács tanácsosát jegyezték be, aki a tanács ülése miatt a temetés reggelén lemondta a szertartást, maga helyett Vétsey Czigler Ignác letkéri apátot és tábori felügyelő esperest küldte. Emiatt a Müller és a Semmelweis család megnehezelt. A családnak írt levelében – mint Müller Fülöp régi barátja – Dertsik püspök hosszan mentegette magát. A két család társadalmi emelkedését és vagyoni helyzetét az is jelzi, hogy társadalmi rangjuknak csak egy püspök „megfelelő” a temetési szertartás megtartására.

Müller Fülöp egyetlen fiú leszármazottja, *Müller Bernát* (1810–1901) abban az évben született, amikor legidősebb nővére Semmelweis József felesége lett. A „nagybácsi” szinte egykorú lett unokaöccseivel, például ifj. Semmelweis Józseffel egy osztályban tanult a vári gimnáziumban.

Müller Bernát iskolai tanulmányai idején inkább a természettudományok felé vonzódott, mivel nagy hatással volt rá az a baráti kapcsolat, ami édesapja, Müller Fülöp és Ráth József gyógyszerész között állt. Ráth József „Szentháromság” patikája a Müller háztól néhány méterre volt, így semmi sem volt természetesebb mint, hogy Müller Bernát – iskoláinak befejezése után – Ráth Jó-

zsef mellé került gyógyszerész tanoncnak. Erre nagy szükség is volt, hiszen Ráth József fia (Ráth Péter) gyógyszerészi oklevelének megszerzése után külföldi tanulmányútra ment. Müller Bernát 1829-ben letette a gyakornoki vizsgát, félévre a selmebányai bányászati akadémián – elsősorban ásványtant – tanult. Útja innen Bécsbe vezetett, ahol az egyetem orvosi karához tartozó gyógyszerészeti intézetben oklevelet szerzett, majd különböző patikákban dolgozott.¹² Az 1830-as évek derekán tért vissza, és a „Szentháromság” patikában már Ráth Péterrel együtt dolgozott.

A botanika nagy művelője volt, Pestre történt visszatérése után Sadler József növénytani tanszékén botanikai tanulmányokat folytatott, hatalmas növénygyűjtő utakat szervezett, híres növénytárát hazai és külföldi szaklapokban leközölte, több, addig ismeretlen növényt fedezett fel a Kárpátokban.

Apja halála (1841) után örökségéből saját patikát nyitott („Megváltó” patika) Részt vett a hazai gyógyszerészképzésben. 1850-ben botanikából a pesti egyetemen doktori címet szerzett, az orvosi karon 1854-ben a gyógyszerismeret magántanárává választották, de az 1848-as forradalomban tanúsított magatartása miatt (nemzetőr kapitány volt, a honvédség ingyenes gyógyszer szállítója is lett) ezt a Helytartóság nem erősítette meg, csak 1861-ben ismerték el. Ugyanakkor az a megtiszteltetés érte, hogy 1858-ban a giesseni egyetem orvosi karán tiszteletbeli doktori címet kapott.

Jelentős szakirodalmi tevékenységet fejtett ki, s tekintélyes gyógyszerész volt, amikor az 1868-ban megalakított Országos Közegészségi Tanács – egyetlen gyógyszerész tagjaként – az uralkodó kinevezte. A hazai gyógyszerészeti és tudományos élet jeles szervezője volt, 1841-ben egyik alapítója a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak, 1872-ben az Országos Gyógysze-

¹² Lásd: Baradlai János: Dr. Müller Bernát emlékezete. = Gyógyszerészi Értesítő 44 (1936) pp. 213–216.; Halmi János: Dr. Müller Bernát emlékezete. = Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője 20 (1944) No. 4. pp. 231–263.

részi Egyesületnek, a Gyógyszerész Nyugdíj Intézetnek. Hosszú éltet élt, valóban élete utolsó napjáig dolgozott.

Két felnőtt kort megért fia – *Müller Kálmán* (1849–1926) orvos és *Müller László* (1855–1941) diplomata – volt, mindkettő választott szakterületének kiváló egyénisége lett.

Nagyobb fia, *Müller Kálmán* (1849–1926) neves orvos lett, róla „A Semmelweis család orvos tagjai” c. fejezetben részletesen szólnunk!

Másik fia, *Müller László* (1855–1941) is hasonlóan nagy ívű pályát futott be. Iskoláit a pesti piaristáknál, majd a pesti és bécsi egyetem jogi karán végezte, de kiváló nyelvtudásával tűnt ki. Tanulmányait a bécsi Keleti Tudományok Intézetében folytatta, a nyugati nyelveken kívül beszélt törökül, arabul és több délszláv nyelven. 1879-ben lépett be a bécsi Külügyminisztérium szolgálatába, 1881-ben a Monarchia isztambuli követségén kapott beosztást. Elsősorban a Monarchia balkáni érdekeit képviselte, fontos szerepe volt az önállóságát fokozatosan visszaszerző Bulgária nemzetközi elismertetésében.

Többek szerint az ő kezdeményezése volt a Koburg-Kohary családnak a bolgár trónra juttatása. Békéltető szerepet játszott az 1897. évi görög–török háború idején, Jeles diplomáciai munkájának elismerését jelentette, hogy 1896-ban, szentgyörgyi előnévvel, magyar nemességet kapott. 1896-tól rendkívüli követnek nevezték ki a Török Birodalom területére, 1900-ban pedig szófiai követ lett. 1903-ban visszarendelték Bécsbe és a Külügyminisztérium keleti diplomáciai ügyeit összefogó osztály – rendkívüli követi rangban – irányításával bízták meg. Nemzetközi érdeklődésre számító feladatot 1908-ban kapott ismét, amikor a Bosznia-Hercegovina anektálása után kiobbant diplomáciai bonyodalmak a háború közelebe sodorták a Monarchiát. Sokban rajta múltott, hogy a Monarchia és Törökország között a háborús feszültség megoldódott, ezért is nevezték ki 1910-ben ismét isztambuli követnek. A Balkán és a Kelet ügyeinek elismert szakértője volt, nélküle szinte nem történt diplomáciai döntés Bécsben. 1912-ben váratlanul To-

kióba vezényelték követnek, de a háború kitörése után visszahívták és a Külügyminisztériumban a Monarchia teljes diplomáciai kapcsolatait koordináló első osztály irányításával bízták meg, ami valójában a mindenkori külügyminiszter általános helyettesi posztját jelentette. Egyben a diplomáciai vizsgáztató bizottság elnöki tisztségét is megkapta. Müller László nemcsak a külügyminiszter bizalmasa, hanem a kormányfő és az uralkodói kabinet tanácsadója is lett. Számára a Monarchia veresége diplomáciai pályafutása végét is jelentette: kézjegyével látta el a Paduában megkötött fegyverletételi okmányt, majd tagja volt annak a delegációnak, amely Párizsban Ausztriát képviselte a béketárgyalásokon. Ezután visszavonult. Bécsben és Budapesten élt, az Anschluss után végleg Magyarországon telepedett le. Családja nem volt.

Semmelweis Ignác testvérei

Semmelweis József gyerekei közül hat fiú és egy leány érte meg a felnőtt kort.

A legidősebb fiú, *Semmelweis József Heinrich* (1811–1860) közepes eredménnyel tanult a középiskolában, majd apja mellett ismerte meg a kereskedelmi élet „fogásait”, olyannyira, hogy a különben ügyeit csak személyesen végző apja már az 1830-as években már jelentősebb ügyleteit is rá bízta. Ilyen volt a Szabolcs megyei földvásárlás, és az azon történő gazdálkodás irányítása. Arra nincs pontos adat, hogy pesti kereskedelmi próbálkozásait mikor kezdte, de 1840. máj. 18-án a pesti Belvárosi templomban házasságot kötött Kozgleba Johannával, a tekintélyes pesti kereskedő, Kozgleba Béla leányával. 1838-ban – sógorával, ifjabb Kozgleba Bélával – közös vegyeskereskedést nyitott a pesti Sebestyén téren (ma a Veres Pálné utca eleje), majd 1842-ben – a mai Semmelweis és Kossuth Lajos utca sarkán állt épületben (Újvilág utca 16. sz. alatt, amely ház saját tulajdona volt – megnyitotta saját „Cukorsüveg” nevű nagy fűszer-, gyarmatáru és vegyeskereskedését.

A Belvárosi templom anyakönyve szerint ifjabb Semmelweis József 1842. febr. 27-én – 12 arany forint lefizetése után – letette Pest város polgári esküjét. Üzlete nagyon hasonlított apja tabáni áruházához, itt is mindent lehetett vásárolni, különben is a város legjobb és legforgalmasabb helyén működött. Közel volt a Hatvani kapuhoz, az egyetemhez, és az első olyan pesti üzlet volt, amely vállalta a házhoz szállítást is. Apja halála után (1846) újabb három kereskedést nyitott a városban, továbbá négy házat vásárolt, amelyeket béreltetett. Az 1850-es évek elején már a pesti kereskedő céh segélyalapjának gondnoka, jelentős személyiség, hiszen amikor öccse, Ignác visszatér Bécsből és nincs jövedelmet nyújtó orvosi állása, akkor a kereskedő céh Szent Rókus Kórházban fenntartott tíz betegágyának felügyelő (fizetett) orvosának alkalmaztatja.

Amilyen sikeres volt a kereskedelmi pályán, családi életében oly sok tragédia történt: négy gyermeke közül csak egy érte meg a felnőttkort: Semmelweis Károly (1850–1910) apja halálakor még gyermek volt, akinek nagykorúságáig nagyapja lett a gyámja és a Semmelweis-vállalkozások is tulajdonába mentek át. A nagyapa nem volt olyan sikeres, mint veje. Vállalkozásai sorra tönkrementek, idegen kezekbe mentek át. Semmelweis Károly latin-görög szakos tanár lett, és házasságot sem kötött, gyenge fizikai adottságai miatt. Nagykorúságának elérése után visszavásárolta az Újvilág utca 16. sz. alatti házat, de az 1870-es évek végén Kiskunmajsára költözött le, ott vállalt tanári állást és gabonakereskedéssel is foglalkozott. 1881-ben kérte nevének *Szemerényire* történő magyarosítását, amit a belügyminiszter engedélyezett.¹³ Az 1890-es években Bécsbe költözött és a Mária Terézia Intézet latin szakos tanára lett. Tüdőgyulladásban halt meg.

A második fiú, *Szemerényi Károly Fülöp* (1813–1898) a legnagyobb hatású és a családot összefogó egyéniség volt. 1813. jan.

¹³ Lehoczky-Semmelweis Kálmán: Semmelweis névmagyarosítása. = Orvosok Lapja 4 (1948) No. 8. p. 268.

9-én született a tabáni Apród utcai épületben, másnap megkeresztelték a Szent Katalin plébánia templomban, ott, ahol mindegyik Semmelweis gyereket is keresztvíz alá tartottak. Károly (hasonlóan a többi Semmelweis fivérhez) is a Várban, a Miklós-torony melletti egyetemi katolikus gimnáziumban tanult. Feltételezhetően korán elkötelezettséget érzett a papi pálya iránt, így filozófiai tanulmányainak második felét a Nagyszombatban levő érseki gimnáziumban fejezte be, majd elkezdte teológiai tanulmányait a pesti Központi Szemináriumban. 1836. március 26-án szentelték pappá az esztergomi Bazilikában, egyházi pályája mindvégig az esztergomi érsekséghez kötődött.

Abban az időben – nem lévén paphiány – az ifjú papok pályájuk kezdetén több plébánián szolgáltak káplánként, felkészülve arra az időre, amikor önállóan irányíthatnak egy plébániát. Semmelweis Károly is előbb az Érsekújvártól nem messze fekvő Tardoskeddre¹⁴ kerül káplánnak, egyben a Batthyány-családnál is ellátta a lelkeszi feladatokat. Tardoskedd közel négyezer lélekszámú, többségében katolikus magyarokkal lakott falu volt, ahol a Batthyány birtokokon kívül jelentős volt az érseki uradalom. Négyévi szolgálat után Kemencére, majd Kürtre, 1843-ban pedig Komáromba került, innen – egy esztendei szolgálat után – az esztergomi érsekség a pesti Nagyboldogasszony templomba helyezte káplánnak.

A német családból származó, magyar iskolákban nevelkedett ifjú pap igaz magyar hazafi lett, elkötelezett híve a reformoknak, az ország felvirágzását célzó mozgalmaknak. Ezt azzal is kifejezte, hogy 1844-ben kérte nevének Szemerényire történő megváltoztatását, és a magyar érzelmű, de német, szlovák és más néven élőket is a névváltoztatásra buzdította. Már Szemerényi néven lett támogatója a Védegyletnek, azoknak a megmozdulásoknak, amelyek a magyar haza gazdasági fellendülését, polgári átalakulását célozta meg.

Az 1848-as márciusi forradalomnak, majd az első független

¹⁴ Tardoskedd ma: Tvrdošovce (Szlovákia)

magyar kormány lelkes híve, aki minden megnyilvánulásában hitet tett. Papi személy ugyan nem léphetett be a nemzetőrségbe, de erre buzdította környezetét, majd amikor veszélybe került a haza, maga is segítette a gyűjtéseket, a honvédség felszerelésére meghirdetett pénz- és adománygyűjtéseket, s – családi szóbeszéd szerint – apai örökségének legalább a felét maga is felajánlotta a honvédség céljaira. Nem hagyta el egyházi szolgálati helyét akkor sem, amikor a kormány Debrecenbe menekült, de annál nagyobb örömmel fogadta őket visszatérésekkor. Tevékenysége városszerte ismert volt.

Amikor elbukott a szabadságharc és megkezdődött a megtorlás, Szemerényi Károly valóban „bajba került”, de a papi reverenda megvédte a letartóztatástól és a börtöntől: a házkutatást és a kihallgatást felsőbb egyházi beleegyezéssel a plébánián végezték el. A fegyverletétel után a katolikus papokkal kapcsolatos eljárásokban a magasabb egyházi hatóságok engedélyét is kérték. Szemerényi Károly helyzetét súlyosbította, hogy rajta kívül még három testvére is szerepet vállalt a szabadságharc alatt: Fülöp kormánytisztviselő, Ágoston és János honvédnek állt. Geringer Károly császári biztos és helytartó 1849. aug. 13-án levélben kereste fel a Bécsben székelő Koncz József esztergomi püspököt, érseki helytartót, hogy a magyar forradalomban részt vett katolikus papok megbüntetésével kapcsolatban az egyház állásfoglalását kérje. E levélben kilenc pesti és budai katolikus papot sorol fel, első helyen Szemerényi Károly káplánt. Vele kapcsolatban megemlíti, hogy Kossuth és a felkelés mellett korteskedett, templomban a híveket befolyásolta, toborzott a felkelő hadsereg nevében, pénzgyűjtéseket szervezett. A levél előzménye, hogy Haynau tábornagy 1849. augusztus 3-án levélben értesítette Geringer kormányzót a pesti és budai katolikus papok (Szemerényi, Ráth, Déry, Stolz, Mrác stb.) lázadó magatartásáról és hangsúlyozta, ha az esztergomi érsek nem torolja meg a vétkesek gaztettét, akkor a császári hadbíróság ítélkezik felettük. A levélben utalt arra is, hogy Haynau helyesli eljárását. A levél érdekessége, hogy Sze-

merényi Károllyal kapcsolatban említi, hogy sógora Ráth Albert budavári káplánnak, s közösen igen veszélyes személyek. Koncz püspök válaszában megígérte, hogy szigorúan megbünteti a levélben felsorolt papokat.

Az esztergomi érsek gyorsan döntött: Szemerényi Károlyt hét évre eltiltotta a nyilvános papi tevékenységtől, a papi rendből ugyan nem zárta ki, de a hívek előtt nem misézhetett, nem élhetett egyházi javakból. Az ítélet felemás volt: nyilvánosan ugyan nem akarta megalázni a bevádolt papokat, s nem szolgáltatta ki a bíróságnak, de időhatárok között nem engedte nyilvánosan működni őket. Szemerényi Károly kiköltözött a plébánia papi lakásából, apai örökségéből élt, fivére egyik házában. A Helytartótanács 1850. máj. 28-án utasította J. Podolsky pesti rendőrbiztost, hogy helyezze megfigyelés alá Szemerényi Károly és Ráth József káplánokat, s erről hetente írásban jelentsen. A megfigyelést 1850 augusztusában kiterjesztették Szemerényi Károly Fülöp Alajos nevű öccsére is, aki csak kegyelemmel térhetett haza.

Szemerényi, hogy valóban „eltűnjön” a rendőri spiclik elől, a kismartoni rokonokat is meglátogatta. 1852-ben Bécsbe hívták a lengyel Stanisław Sugalkowski hercegi családhoz nevelőnek, amit örömmel vállalt, hiszen ez megélhetést biztosított számára. Két évet töltött a herceg családjánál, de Lébény Józsefnek az uralkodó elleni sikertelen merénylete után a bécsi rendőrség alaposan megvizsgálta a császárvárosban élő idegeneket, és akinél valamiféle gyanúsat észlelt, azt azonnal eltávolították Bécsből. Mivel a bécsi rendőrség „felfedte” Szemerényi jelenlétét és korábbi tevékenységét, veszélyesnek ítélte meg, és őt is kiutasították a császárvárosból.

Visszatért Pestre és még két évig kellett várni büntetésének leletéig. Ezután ugyan nem kapta vissza kápláni hivatalát, de nyilvánosan – kisegítő lelkészként – működhetett. Így eskette össze Ignác öccsét Weidenhoffer Máriával a krisztinavárosi plébánia templomban, s keresztelte meg testvérei gyermekeit pesti és budai plébániatemplomokban.

Hiába volt bizonyos enyhülés az ország politikai helyzetében,

„ekkora” forradalmár múlttal nem sokra számíthatott. Ezért 1860-ban családi tanári állást vállalt a báró Jankovich családnál, amit 1865-ig töltött be, közben sűrűn levelezett különböző egyházi beosztásokért.

Számára valóban fordulatot hozott a kiegyezés: 1867. júl. 6-tól adminisztrátorrá nevezték ki a felvidéki Ógyallára egy halálozással megürült plébánosi tisztségre. Egy évre rá kinevezték plébánossá, 1873-tól az udvari egyházi kerület al-esperese, 1876. aug. 3-tól Tardoskreddre helyezték át plébánosnak, ugyanakkor az újvári kerület esperesi címével ruházták fel. 1888-ban a pozsonyi Szent Péter székesegyház kanonokja lett.

Tardoskedd volt papi pályájának kezdete és végállomása. Szerette ezt a falut és lakosságát, gondját viselte népének. 1880-ban megvásárolt egy telket, saját pénzén iskolát emeltetett rá és 10 ezer arany alapítványt tett az Isteni Megváltóról elnevezett szerzetes tanító rend számára a leányiskola működtetésére. Az iskola jeles intézménnyé vált, lényegében 1945-ig működött. A szlovákiai rendszerváltozás után a katolikus egyház visszakapta a tardoskreddi iskolát és kollégiumot, amely 1998-ban – Semmelweis (Szemerényi) Károly halálának századik évfordulóján – felvette alapítójának nevét.

Szemerényi Károly 1898. okt. 16-án, életének 86. évében hunyt el Pozsonyban. A gyászjelentés szerint a pozsonyi Szent András temetőben helyezték örök nyugalomra, ahol megjelent még élő testvére, Semmelweis Júlia (Ráth Péterné) és családja, Szemerényi Mária, valamint Semmelweis Ignác özvegye és gyermekei.

Szemerényi Károly mellett még három testvére vett részt a szabadságharcban. *Fülöp Alajos* (1814–1863/65?) harmadik gyermekként született a Semmelweis családba 1814. ápr. 4-én. Iskoláit ő is a Várban levő gimnáziumban végezte, majd előbb apja vállalkozásaiban dolgozott, de az 1830-as évek közepétől Buda város pénzügyi adminisztrációjában vállalt állást. 1840-től a Budai Takarékpénztár könyvelője, majd főszámvevője, talán itt kivívott elismerésnek köszönhetően 1846-tól a Helytartótanács adminisztrá-

ciójába került pénzügyi tisztviselőnek. Ez a munka nem volt látványos, de társadalmi súlya nagy volt, karriert biztosító beosztásnak minősült. A Helytartótanácsnál alig két évet töltött, amikor kitört a forradalom és az első felelős minisztérium kinevezésével összeomlott a régi hivatali rendszer is. Ekkor a Széchenyi István vezette Közlekedési Minisztérium számvevőségére kért felvételt, amit kiváló ajánlólevelei alapján azonnal elnyert. Igaz, még 1848 áprilisában belépett a nemzetőrségbe, további katonai pályát azonban nem futott be, hiszen a minisztérium munkatársa lett. Követte a kormányt Debrecenbe is. 1849 áprilisában kérte nevének Szemerényire történő megváltoztatását, amit engedélyeztek neki. Amikor a magyar szabadságharc megbukott, Semmelweis (Szemerényi) Fülöp külföldre menekült, majd 1850 augusztusában engedéllyel hazatért, amit bizonyít rendőri megfigyelés alá vonása is.

Anyagi gondjai nem lehettek, mivel apja halála után ő is tekintélyes vagyont örökölt, bár korábbi életét nem folytathatta. Mivel volt kormányzati tisztviselőként átállt a „lázadókhöz”, követte őket Debrecenbe, így bármilyen jó szakember hírében állt, komolyabb beosztásért nem folyamodhatott. A rendőrség az Újvilág utca 6. szám alatt – Semmelweis József egyik házában – tartotta számon. Hamarosan a Mérleg utca 5. szám alatt vaskereskedést nyitott, amely az 1859. évi összeírásnál jó forgalmú üzletként szerepelt. A rendőrség nyilvántartásába 1863. szept. 30-án azt jegyezték be, hogy felszámolta pesti üzletét, vagyonát eladta és elköltözött a városból.

Magánéletéről nincs adat: József fivére gyászjelentésén még szerepelt a neve, az Ignác öccse halálát közlő családi jelentésem viszont nem. Valamikor 1863–1865 között hunyt el, feltételezett székesfehérvári letelepedésnek nincs nyoma. Nem alapított családot. Magyarosított nevét 1850-től nem viselhette, mivel Geringer helytartóságának rendelete szerint tilos volt a „rebellió alatt felvett” neveket használni.

Semmelweis János Keresztély (1820–?) volt a harmadik fivér, aki 1848 nyarán belépett a honvédseregbe. Ő is a budai gimnázi-

umban tanult, majd apja és saját kereskedelmi vállalkozásaiban dolgozott. 1848 tavaszán nemzetőr, majd ősszel honvéd lett, bár erről sincs sok adat. A családi emlékezet szerint 1849 őszén fivéréivel elmenekült az országból, állítólag ő is felvette a *Szemerényi* nevet, de az emigrációban Semmelweis névvel élt, a János helyett inkább a Keresztély keresztnévet viselte. Megfordult Londonban, majd Pozsonyban, később Bécsben nyitott textilkereskedést. Egyetlen fia, Semmelweis János (1868–1924) jeles vasútépítő mérnök lett, unokája, Szemerényi Oszvald (1913–1996) akadémikus, neves nyelvész volt. A család ezen ágának viszontagságos élete során elvesztek az iratok, Semmelweis János unokája sem tudta nagyapja halálának pontos időpontját (valamikor az 1880-as években hunyhatott el).

A legkisebb fiú a családban *Semmelweis Ágoston* (1821–?) volt, aki fivéréihez hasonlóan a budai gimnáziumban tanult, majd apja haláláig annak üzletét vezette, később saját üzletet is nyitott. 1848-ban ő is honvéddá állt, a szájhagyomány szerint őrmesteri rangot is kapott, de 1849 őszén ő is külföldre menekült. Feltehetően Fülöp fivérével együtt tért vissza. Az apai örökségből megnyitotta a pesti Nádor utca 3. sz. alatt – átellenben a Tigris fogadóval – a „Gőzkocsihoz” címzett vegyeskereskedését, amit az 1860-as évek közepéig működtetett, majd ismeretlen okból eladta, s a családi visszaemlékezés szerint feltehetően Szombathelyre távozott, amit megerősít az, hogy ebben az időben volt ilyen nevű kereskedő a városban. Későbbi sorsa ismeretlen.

Vele kapcsolatban kell megemlíteni, hogy a Semmelweis család – Ignác és Károly halála után – „szétesett”: a fényes értelmiségi karriert befutott családtagok alig tartották a család más ágaival és tagjaival a kapcsolatot, a szülőkről, nagyszülőkről alig esett szó, lassan a feledés homályába vesztek. A család elszakadt ágai leginkább a „kanonokot” (Szemerényi Károly) és Semmelweis Ignácot emlegették rokonként, a többiről lassan megfeledkeztek. Ugyancsak feledésbe ment az a hatalmas vagyon, amelyet az idősebb Semmelweis József teremtett meg, és ami a család összes

ágának felemelkedését segítette. Természetesen voltak testvérek (például ifjabb Semmelweis József és Fülöp), akik leszármazottai kihaltak, vagy egyáltalán nem is voltak. A külföldre vagy távoli városba szakadtakról lassan megfeledkeztek.

Ugyancsak érdekes a szabadságharcban való részvétel pontos dokumentálása: a honvédseregben nem volt olyan szoros legénységi nyilvántartás, amely ma is pontos információt adhatna. A csapatokban, csapattestekben szolgáló honvédek nyilvántartásai zömében elvesztek, az akkor mozgó csapatok „menet közben” is felvettek katonákat, előléptettek, leszereltek, amelynek nyilvántartási adatai nem minden esetben kerültek magasabb parancsnokságokhoz. A vereség után igyekeztek biztos helyre eltenni nyilvántartásaikat, nehogy a császáriak kezébe kerüljön. Így az egyszerű honvédek esetében nehéz a visszakeresés, ami vonatkozik a Semmelweis fivérekre is.

A Semmelweis család egyetlen felnőtt kort megért nő tagja *Semmelweis Júlia* (1815–1910) volt, aki 1836. máj. 28-án feleségül ment Ráth Péter (1812–1873) gyógyszerészhez, a tabáni „Szentháromság” patika tulajdonosához, a család régi ismerőséhez.

A Semmelweis és a Ráth család régi ismeretségben és barátságban volt. Semmelweis József üzletétől, a „Fehér Elefánt” vegyeskereskedéstől egy utcányira, a Palota u. 9. sz. alatt működött a „Szentháromság” patika, amelynek tulajdonosa Ráth József (1769–1835) gyógyszerész volt, aki egyben a budai gyógyszerész-grémium elnöke is volt.¹⁵ Gyerekei egy iskolában, sőt többen azonos osztályban tanultak a Semmelweis gyerekekkel. A Ráth és a Semmelweis család sok vonatkozásban azonos pályán mozgott: mindkettő német polgári család volt, akik szorgos tagjai lettek városuknak, gyermekeiket taníttatták, a budai gimnáziumban igaz magyarokká nevelték őket.

¹⁵ Ezt a testületet a Helytartótanács 1786-ban hozta létre, amelynek feladata a Buda városával szemben a gyógyszerészei érdekvédelem, és a szakmai képzés felügyelése, a gyógyszerészszeleltek vizsgáztatása, az árképzés, a patikák közötti versenyszellem korlátozása volt. A grémium elnöke a városi tanács tagja és hivatalos tanácsadója volt.

*Ráth József*nek hat élő gyereke volt, négy fiú és két leány. A legidősebb, József katolikus pap lett, együtt tanult a nagyszombati teológián Semmelweis Ignác fivérével, Károlyval. Második fia, *Ráth Péter* gyógyszerész volt, ő vette feleségül Semmelweis Júliát 1833-ban. (A fiatalok a házasságkötés után az após tulajdonát képező Palota u. 15. sz. alatt levő házban laktak.) A további testvérek: *Ráth Adolf* dragonyos ezredes, *Ráth Károly* (1821–1897) a szabadságharc alatt katonai bíró volt, a kiegyezés után képviselő, a Királyi Tábla elnöke, majd 1873-ban az egyesített Budapest első főpolgármesterévé választották.

Ráth Péter gyógyszerész volt, a reformkorban a hazai gyógyszerész társadalom tudományos és érdekvédelmi szervezetének kialakításán szorgoskodott, ő is nyíltan a szabadságharc mellé állt, nemzetőr kapitányként Tabán rendőrparancsnoki parancsnoki tisztségét is ellátta. A kiegyezés után – gyógyszerértárának megtartásával – a korabeli gyógyszerészi közélet igen aktív tagja volt. 1854-től a Budapesti Gyógyszerész Testület elnöke, 1867-től az Országos Közegészségi Tanács tagja, e minőségben elnöke lett a Közegészségügyi Törvény (1876) gyógyszerészettel foglalkozó fejezetét előkészítő szakmai bizottságnak. 1872-ben alapító elnöke lett az Országos Gyógyszerészeti Társaságnak. Igazi lokálpatrióta volt: Buda-Víziváros és Tabán országgyűlési képviselője volt 1867-től, egyik alapítója a Pesti Vakok Intézetének, a fővárosi Betegápoló és Temetkezési Egyesületnek, valamint számos jótékonyossági alapítvány igazgatósági tagságát is elvállalta. Halála váratlanul érte családját és a gyógyszerészi társadalmat, amelynek kiformálásában a kiegyezés előtt és után sokat tett, vezéralakja lett a modern hazai gyógyszerészeti közéletnek és szakmai követelményrendszer kialakításának.¹⁶

Ráth Péter és *Semmelweis Júlia* házasságából hat gyermek

¹⁶ Lásd még: Schédy Sándor: *Ráth Péter*. = Gyógyszerészi Hetilap 12 (1873) No. 40–41. p. 725.; Jármay Gusztáv: *Ráth Péter*. = Gyógyszerészi Hetilap 13 (1874) No. 19–20. pp. 289–293.

– öt fiú és egy lány – született: Teréz (nem ment férjhez), József (1839–1893) szülész-nőgyógyász lett (rőla külön is szőlunk „A Semmelweis család orvos tagjai” c. fejezetben), Péter (1840–1910) a Kassa-OderBerg Vasút vezérigazgatói rangjáig jutott, Lajos (1844–1911) ügyvédként működött, Gyula (1846–1909) építészmérnök lett, a hatodik gyermek Károly (1849–?) volt. Teréz és Károly nem szerepeltek édesapjuk gyászjelentésén, így biztos, hogy 1873 előtt elhunytak.

A Ráth család közvetlen baráti kapcsolatban állt Müller Fülöp (1761–1841) családjával, amit nemcsak a városon belüli közelség magyarázhatott, hanem a két német eredetű família azonos életfelfogása és törekvései. Müller Fülöp és Ráth József gyógyszerész azonos időben telepedett le Budán, mindketten gyorsan ívelő pályát tudhattak maguk mögött.

Semmelweis Ignác közvetlen leszármazottai

Semmelweis Ignác 1857. jún. 1-jén házasságot kötött Weidenhoffer Máriával (1837–1910), Weidenhoffer Ignác kereskedő leányával, aki Pest egyik módos polgára volt. A jelentős korkülönbség semmiféle problémát nem jelentett a Semmelweis családban, bár egy idő után a Weidenhoffer családnak – talán a gyermekágyi láz körül kirobbant szakmai vita miatt – fenntartásai voltak vejükkel szemben, a visszaemlékezések szerint gyakran „bolond Nácinak” nevezték a háta mögött.

Semmelweis Ignác és Weidenhoffer Mária házasságából felnőtt kort megélt gyerekei *Margit* (1861. május 10. – 1928. április 14.), *Béla* (1862. november 20. – 1885. szeptember 14.) és *Antónia* (1864. július 26. – 1942.).

Semmelweis Ignác 47 éves volt halála idején, különösebb vagyonnal nem rendelkezett, így fiatal felesége három gyermekével nehéz körülmények közé került. Szüleivel éltek együtt, mivel ők,

jelentős vagyonukból könnyen gondoskodtak leányukról és gyermekeiről.

Az özvegy talán hitt a férjét ért szakmai támadásoknak, és csak jóval később ismerte fel annak emberi és tudósi nagyságát. Az is igaz, hogy Semmelweis özvegye és gyermekei nem szenvedtek hiányt semmiben.

Semmelweis gyermekei közül *Semmelweis Margit* (1861–1928) soha nem ment férjhez, sok nyelven beszélt, igen művelt teremtés volt, de mindig családja körében élt, anyja halála után nehéz körülmények közé került: nyelvórák adásával, lakásának egy részének béreltetésével, mások anyagi támogatásából tartotta fenn magát.

Semmelweis Béla (1862–1885) 23 éves korában öngyilkos lett. Tehetséges, de felelőtlen életet élő ifjú volt, aki jogi tanulmányokat folytatott. A család elkényeztette, nehezen befolyásolható, költekező fiatalember lett, Amikor sokadjára eladósodott, amit a család – reménytelen nevelési szándékkal – nem akart kifizetni, öngyilkos lett.

A harmadik életben maradt gyerek, *Semmelweis Antónia* (1864–1942) volt, aki apja halála előtt egy évvel, 1864. július 26-án született Pesten. Művelt, több nyelven beszélő fiatal leány volt. A család – Szemerényi Károly kanonok hatására – 1879-ben Szemerényire változtatta családi nevüket. Antónia 1882. november 4-én férjhez ment a nála 26 évvel idősebb *Lehoczky Kálmán* ítélő táblabírósnak elnökhöz. A házasságból négy gyermeke született: Márta, Andor, Kálmán és Mária Antónia. Semmelweis Antónia 1942-ben, rákbetegségben hunyt el.

Semmelweis egyik unokája, *Lehoczky Márta (Pettko-Szandtner Aladárné)* (1883–1943) 1883. augusztus 2-án született Pozsonyban. 1901-ben feleségül ment Pettko-Szandtner Aladár jogászhoz, későbbi kecskeméti ügyészhez. Házasságukból két gyerek, Erzsébet és Aladár született. *Pettko-Szandtner Erzsébet* Pákozdy Károly (1885–1959) belgyógyász orvoshoz, egyetemi magántanárhoz ment férjhez. Pákozdy Károly a Budai Irgalmas Kórház, majd 1951–1959 között az ORFI I. Belgyógyászati Osztályának vezetője volt.

Számos tanulmányt írt a klimatikus betegségekről, orvosi meteorológia témaköréből. Jeles filatelista volt, bélyeggyűjteménye nemzetközi hírnévnek örvendett. *Pettko-Szandtner Aladár* (1920–1943) hivatásos katona lett.

Semmelweis másik unokája, *Lehoczky Andor* (1885–1970) 1885. január 22-én született Pozsonyban, aki édesapja kérésére uralkodói engedéllyel felvette a *Lehoczky-Semmelweis* kettős nevet. A budapesti Ludovika Tisztképző Akadémia elvégzése után lovasági tiszt lett, különböző helyőrségekben szolgált, az I. világháború alatt az orosz és az olasz fronton harcolt. *Lehoczky-Semmelweis Andor* a két világháború között hivatalos állományban maradt, a II. világháború kitörésekor ezredesi rangban frontszolgálatra jelentkezett. 1945-ben nem tért haza, 1947-től Ausztráliában élt, majd Németországban telepedett le.

Semmelweis harmadik unokája, *Lehoczky-Semmelweis Kálmán* kiváló nőorvos és egyetemi rk. tanár lett, leánygyermeké révén vannak leszármazottai. (Róla kötetünkben külön is szólunk a Semmelweis orvos leszármazottjairól készült összeállításunkban.)

Semmelweis negyedik unokája, *Lehoczky Mária Antónia* 1894-ben született Budapesten. Iskoláinak elvégzése után 1916-ban feleségül ment Hüttl Tivadar sebészhez.

ANTALL JÓZSEF

**AZ ISKOLA SZEREPE SEMMELWEIS
SZEMÉLYISÉGÉNEK KIALAKULÁSÁBAN¹⁷**

Semmelweis Ignác 1818. július 18-án született abban a copfstílusú házban, ahol ma a nevét viselő Semmelweis Orvostörténeti Múzeum működik. A Semmelweis-család nem tartozott a régi budai famíliák közé. Apja, Semmelweis József kereskedő, 1801-ben telepedett le Budán, hamarosan a Tabán tekintélyes polgára és kereskedője lett. 1810-ben feleségül vette Müller Teréziát, Müller Fülöp kocsikészítő gyár tulajdonosának leányát, akitől tíz gyereke született.

Ignác a legrégebbi budai gimnáziumban folytatta tanulmányait. Abban az iskolában, amely 1687-től 1773-ig a jezsuiták, majd a rend feloszlatása után királyi katolikus, majd a nagyszombati egyetemnek Budára történt áthelyezése (1777) után királyi egyetemi katolikus gimnáziumként működött. Tanárai világi papok és civilek – kivéve, amikor a piarista rend kezelésében (1831–1851) volt.

Abban az időben a magyarországi iskolaügyet a II. Ratio Educationis (1806) szabályozta. Az oktatás nyelve a latin, de a magyar nyelv kötelező volt, a német pedig fakultatív. Három elemi osztály után következett a gimnázium, azon belül a grammatikai tagozat (I–IV. osztály), valamint a két humanista osztály (V–VI. osztály). Ezt követte az egyetem előkészítésére szolgáló két filo-

¹⁷ Részlet a következő tanulmány magyar nyelvű összefoglalójából: Antall, József: Welche Rolle spielten das Familienheim und die Schule in der Entwicklung von Semmelweis' Persönlichkeit? = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 46–47. (1968) pp. 122–126. + Részlet a következő tanulmányból: Antall József: Semmelweis Ignác hiányzó gimnáziumi tanéve. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 83–84. (1978) pp. 211–213.

zófiai osztály, amelyből részben a Bölcsészettudományi Kar fejlődött ki (a jogi és orvostudományi karral egyenrangúvá válva), részben pedig VII–VIII. osztályként egyesítették a középiskolával, megteremtve a nyolcosztályos magyarországi rendszert, amely 1851-től egy évszázadig állt fenn.

Semmelweis Ignác idején tehát a középiskola még hatosztályos volt és 1820–1835 között mind a hat Semmelweis-fiú ebbe az iskolába járt. A család nevét mindig magyarosan „Szemmelweisz”-nek írták, és az iskolai névkönyvekben (Informationes) Semmelweis és testvérei nemzetisége (natio) rovatában mindig a „Hunbarus” állt, míg számos osztálytársánál találjuk az Austriacus, Croatus, Gallicianus, Hebraeus stb. bejegyzést. (Egyébként Semmelweis József halálának hírért is magyar nyelvű gyászjelentésben tudatta a család 1846-ban, noha Buda lakosságának jó része ekkor még német anyanyelvű volt.)

Még a piaristák előtt, 1829/30. tanévben írták be a szülei a 11 esztendőes Semmelweis Ignácot a budai gimnázium I. grammatikai osztályába.¹⁸ Ebben a tanévben az eminensek között az 5. helyet foglalta el, míg a magyar nyelvben előbb az 5. később a 8. helyet. A gimnázium utolsó világi korszakában végezte a II–III. osztályt, ekkor is a 4–5. helyen állt, és rövid visszaesés után magyar nyelvből is a 4. helyre küzdötte fel magát.

*

Semmelweis Ignác a székesfehérvári ciszterci gimnáziumban végezte az 1832/33. tanévet, ellentétben bizonyos korábbi megjegyzésekkel (a rossz iskoláról és a rossz tanulósról), „eminens”-ként mindenből, ezen belül általában a 9. és magyar nyelvből és irodalomból a 13. az eminensek között. A korábbi tanulmányban már ismertettük kitűnő iskoláztatását, különösen piarista osztályfőnök-tanárának, Palotay-Purgstallernek hatását a gondolkodására.

¹⁸ Az iskoláról lásd: Horváth Jenő: A 250. éves Budapesti Királyi Egyetemi Katolikus Gimnázium, 1687–1937. Bp., 1937. Sárkány Ny. VII, [1], 300 p., 4 t.

Jól mutatja a szülők gondosságát az a tény, hogy a budai iskolában az 1831/32. tanévben történt fegyelmezetlenségek, ami miatt a piaristák vették át a tanintézetet, a magas színvonal ellenére elég okot adtak az iskolaváltoztatásra. Ugyanakkor azonnal visszahozták, ahogy a piaristák átvették a gimnáziumot.¹⁹

*

Az I–II. humanista osztályt ismét régi iskolájában folytatta, de akkor már a piaristák vezetése alatt. Az I. osztályban (tulajdonképpen az V.) ismét a 4–5. helyen állt, majd a következő záró osztályban (1834/35.) az elsövel vetélkedő második eminens lett, magyar nyelvből pedig a 4. helyezett 60 osztálytársa között.

Semmelweis rossz és hiányos iskoláztatásának problémája valamennyi életrajzíróját foglalkoztatta; ezek a megállapítások jórészt Schürer von Waldheim megjegyzésein alapulnak. Az oktatás módszertana nem állt valami magas fokon, és a korabeli iskola nem is nyújtott általában jó természettudományi alapot a későbbi tanulmányokhoz Magyarországon (más országokban sem). A kegyetlen diktálás és magoltatás sem fejlesztette a logikai készséget a diákoknál.

Ha mégis igyekszünk jobb színben feltüntetni Semmelweis iskoláztatását, az nem valamiféle magyar elfogultságból ered, hanem tény, hogy – egy nagyobb szabású diákmegmozdulás zavarát nem számítva – ez az iskola, mint az egyetem tanintézete, a leg-

¹⁹ Birtalan Győző hívta fel a figyelmemet arra, hogy a székesfehérvári ciszterci rend Szent István Gimnáziumának évkönyveiben az 1941/42. és 1942/43. tanévtől megtalálható Semmelweis az „iskolánk jelesei” között (Id. mű p. 14, 7.). Korábban nem szerepelt, tehát nyilván ekkor figyeltek fel rá az anyakönyvekben. Ezúton köszönöm meg Birtalan szíves figyelmét.

Miután korábbi vizsgálódásaim alkalmából már tudtam, hogy az 1832/33. tanév hiányzik csak pályafutása történetéből, a Fejér Megyei Levéltárhoz fordultam a konkrét intézmény és évszám megjelölésével, aminek eredményeként Farkas Gábor igazgató szíveségéből azonnal kézhez is kaptam a megfelelő bejegyzést tartalmazó iratot (...): „Informatio Juventutis R. Gymnasii Alba-Reg. Semester 1 et 2”.

jobbak közé tartozott. Nem szólva a piaristák korszakáról, akiknek iskoláiban a magyar politikai és tudományos élet legkiválóbb koponyáit képezték.

Miután a rekonstruálható tananyag nem sokat mond, de a markáns tanáregyéniségek egy életre szóló hatással lehetnek az ifjúságra, érdemes megvizsgálnunk, hogy kik voltak a tanárai a budai középiskolában. (Ekkor még nem szak-, hanem osztálytanítás folyt Magyarországon.) Az első grammatikai osztályban Lux Ferenc kiváló tanár, aki három évtizedig működött az intézetben, a második és harmadik grammatikai osztályban Majorszky János filozófiai és jogi doktor, ügyvéd, neves földrajzi és urbanisztikai szakíró. A piarista tanárok közül kiemelkedően nagy egyéniség volt Palotay-Purgstaller József (az I. humanista osztályban), hittudományi és filozófiai doktor, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja; 1848-ban Eötvös a filozófia professzorává nevezte ki a pesti Egyetemen, majd piarista rendfőnök lett. Számos filozófiai, lélektani és pedagógiai jellegű mű szerzője. „A bölcsészet elemei” (Buda, 1843) című műve a kor egyik filozófiai alapvetése. Az utolsó évben pedig Nagy Péter volt az osztályfőnök-tanára, egy ideig a piarista gimnázium igazgatója, akinek Nagykanizsán Deák Ferenc is tanítványa volt. Sokáig volt ő is a piarista rend főnöke, korának elismert sokoldalú tudósa. Palotay-Purgstallert, aki a Radical Körnek is tagja volt, Haynau alatt bebörtönözték és megfosztották állásától is. Nagy Péter – bár konzervatívabb férfiú volt – ugyancsak lemondott a gimnáziumi igazgatóságról, amikor a szabadságharc leverése után elrendelték a német nyelvű oktatás bevezetését. Az intézet igazgatója Spányik Glycerius volt. Számos filozófiai, hittudományi és történelmi munka szerzője, a Helytartótanács Tanulmányi Bizottságának tagja.

A gimnáziumot követő két filozófiai osztályt a pesti egyetemen végezte Semmelweis, tanárait és tanulmányi eredményeit azonban egyelőre nem tudjuk hitelesen azonosítani, mivel ennek iratanyaga az Országos Levéltárban 1956-ban elégett.

*

Végül pedig Semmelweis gondolkodásmódját és általános műveltségét vizsgáljuk meg. Írásai tárgyiasak, még képekben, hasonlatokban sem tűnnek elő általános műveltségi elemek. Könnyű lenne ismét a rossz iskoláztatást említeni – pedig nem erről van szó. Ha valakinek az elméje ennyire egy problémára, a gyermekági láz kutatására és megelőzésének elfogadtatására koncentrálódik, ez meghatározza egész gondolkodását és minden mást másodlagossá tesz körülötte. Ez végül arra vezetett Semmelweissnél, hogy még a tanítása-it igazolójú újabb tudományos eredményeket sem vette észre. Felfedezésével személyisége eljutott fejlődése csúcspontjára.

Olvasottságához és műveltségéhez mégsem fér kétség. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban őrzik könyvtára maradványait, ahol kézjegyével és magyar nyelvű megjegyzéseivel ellátott szülészeti folyóiratokon kívül éppen Horatius, Vergilius és Cicero műveit találhatjuk meg. Egyénisége – kortársaihoz viszonyítva – inkább a modern szaktudósokéhoz hasonló, a széles körű általános műveltség helyett inkább csak az ezen alapuló szaktudományi érdeklődését, kutató szenvedélyét ismerhetjük fel.

A rossz iskola szerepét a gyermekági láz felfedezésével is kapcsolatba hozta Schürer von Waldheim, és utána számos életrajz. Így a kevés képzettséget nyújtó iskola érdemének állítja be a felfedezést elősegítő, ismeretektől mentes gondolkodás meghagyását. Lesky bécsi professzornő mutatott rá annak képtelenségére, hogy egy ilyen alapos, bonyolult tudományos gondolkodást igénylő folyamatot éppen az ismerethiánnyal magyaráznak. Lesky ezt a bécsi orvosi iskola tudományos metodikájának, Rokitsansky és Škoda köre hatásának tulajdonítja. A kórbonctani irányzat, a kizáráson alapuló diagnosztikai (differenciáldiagnosztikai) módszer, illetve a statisztikai anyag bizonyító erejének felhasználása kétségtelenül elsősorban Bécsben vált Semmelweis orvosi gondolkodásmódjának és tudományos módszerének részévé. De ez nem valami rossz magyar iskolának az ellensúlyozása útján következett be, hanem egy gondolkodásra szoktatott, az adott kornak megfele-

lő legjobb magyar iskoláztatás után Bécsbe érkezett ifjúnak a szaktudóssá képzése útján történt.

Anélkül, hogy összetévesztenénk az általános filozófiai kérdéseket, a logika általános szabályait a klinikai orvosi gondolkodás sajátosságaival, érdemes Purgstaller könyvéből idéznünk néhány sort, amit a szétválasztó következtetésről ír, melynek „főtörvénye ez: »az ellentett fogalmak közül ha egyik helyes, a többi helytelen, és ha a többi helytelen, egyiknek helyesnek kell lenni.« Ez a kizárás elvén alapszik.” A bizonyításról írja: „Oldalagos, vagy képtelenítő – deductio ad absurdum – a bizonyítás, ha tételünket az ellentett állításnak helytelenségéből következtetjük”.

Könyvében ír a kísérletek szerepéről, a felfedezésről és számos más olyan kérdéstről, amelynek hatása lehetett részleteiben már könyve kiadása előtt is az oktatásban. De célját a gondolkodtatásra nevelésről maga Palotay-Purgstaller írta meg:

„A mi az oktatást illeti: az értelmes, alapos és rendszeres legyen... Az értelmes oktató... a tudomány cikkeit nem szavalja szajkó módon, hanem értelmezi és minden oldalról fejtegeti. Hogy alapos oktatás nélkül a tanítványokat az igazság felőli tartós meggyőződésre nem bírhatja, az tagadhatatlan. Végre, ha tanítása nem rendszeres, hanem zagyvalékos, a tanulókat zavart gondolkodáshoz szoktatja... Nem kell a tanítónak szavaihoz esküdni (a tanulónak), hanem a közlött tárgyakat vizsgálja meg, és elmélkedjék azokról: így nem emlékezetét fogja kiművelni, hanem értelmét is élesíteni, mi egyik főcélja az oktatásnak. A tudományos tanulást e következők szabályozzák: tudniillik az egyeseknek helyes értése, az egésznek fölfogása, az okoknak nyomozása és az eredmények fejtegetése.”

Összegzés²⁰

Összegezve az elmondottakat, egy pillanatig sem tagadjuk Semmelweis családja német eredetét, csak hosszú magyarországi történetüket igazoljuk. Azt mutatjuk meg, hogy szülőhazájában tanult és tanított, itt folytatta szakirodalmi tevékenységét, és Magyarországot tekintette hazájának. Nem tagadjuk a második bécsi orvosi iskola hatását a felfedezéshez vezető út végső, legfontosabb szakaszában csak – Semmelweis egyéni érdemének elsődlegességét előre bocsátva – valljuk a magyar iskola, számos kiváló magyar tanár érdemét a tudományos munkára alkalmas gondolkodás megalapozásában. Annál inkább, mivel elemi, középiskolai és bölcsészeti (előkészítő) tanulmányait kizárólag Magyarországon, az orvosi tanulmányokból pedig a II–III. évet ugyancsak Pesten végezte.²¹ Bécsnek és Budapestnek egyaránt megvan a szerepe Semmelweis életében, amit elfogultság nélkül, az igazság kölcsönös és őszinte vállalásával kell elismernünk.

²⁰ Részlet Antall József, fenti fejezetben közölt 1968-as írásából.

²¹ Semmelweis korának magyarországi felsőoktatási viszonyaihoz, a középiskola és az egyetem szervezeti kapcsolatához lásd még: Tóth András – Antall József: A magyarországi felsőoktatás a reformkorban és 1848–49-ben. = Felsőoktatási Szemle 17 (1968) No. 7–8. pp. 415–423.; Antall József – Ladányi Andor: A magyarországi felsőoktatás az abszolutizmus és a dualizmus korában. = Felsőoktatási Szemle 17 (1968) No. 9. pp. 536–546.

|

—

|

—

|

—

|

—

KAPRONCZAY KÁROLY
SEMMELWEIS EGYETEMI ÉVEI ÉS
BÉCSI MUNKÁSSÁGA

Ebben az évben, 2015. augusztus 13-án emlékeztünk meg Semmelweis Ignác (1818–1865) halálának 150. évfordulójáról. Talán a magyar medicina legismertebb egyénisége a világ orvostudományában azé a tudós orvosé, akit csak a halálát követő évtizedekben ismertek el. Semmelweis egy régi orvosi iskola ismeretével jutott el a gyermekági láz kóroktanának a felismeréséhez, főleg annak megelőzéséhez, amit saját kora nem tudott megmagyarázni, elfogadni.

Semmelweis Ignác ifjúkora

Semmelweis Ignác végbizonyítványai szerint kiváló tanuló volt, innen került 1835-ben a pesti egyetem kétesztendő bölcseleti tanfolyamára. Apja hadbírónak szánta, így 1837-ben beiratkozott a bécsi egyetem jogi karára, de egy esztendei jogi tanulmányok után átiratkozott az orvosi karra, amelyben nagy szerepet játszott, hogy medikusokkal lakott együtt egy „diáktanyán”, akiknek tanulmányai inkább lekötötték érdeklődését, mint a jogtudomány.

Az első évet Bécsben, a másodikat és a harmadikat Pesten, a negyediket és ötödiket ismét Bécsben végezte. 1844-ben avatták orvosdoktorrá a „Tractatus de vita plantarum” címet viselő botanikai munkája alapján. Még ebben az évben megszerezte szülész- és sebész-mesteri oklevelét is.

A második bécsi orvosi iskola

Semmelweis tanulmányi éveire esett a második bécsi orvosi iskola kibontakozásának virágkora. A bécsi „kórbonctani iskola” nem elégedett meg azzal a felfogással, hogy a kórbonctan utólag jóváhagyja, és legfeljebb helyesbíti a diagnózisokat, hanem kórélettani szemlélettel gazdagította. Ez a szemlélet nagy hatással volt Semmelweisre, ez megmutatkozott felkészülésében, kutató szenvedélyében és módszertanában egyaránt. Az új bécsi orvosi iskola eredményeiben kétségtelenül nagy hangsúlyt a medicina új kórbonctani irányzata. Választ adott azokra a kérdésekre, amelyeket az élők vizsgálata útján sohasem fejthettek volna meg. Nagy egyéniségei voltak Karl Rokitansky, Joseph Hebra és Ferdinand Škoda, akik szakmai tevékenysége megadta a választ a diagnózis helyességére, a bonctani megfigyelések ellenőrzésére a szervezetben.

Semmelweis Klein bécsi szülészeti klinikáján

Semmelweis az egyetem befejezése után belgyógyász vagy kórboncnok szeretett volna lenni, de helyhiány miatt végül Klein professzor szülészeti klinikájára került, igaz csak 1846-ban, de a várakozási idő alatt Rokitansky mellett díjtalan kórboncnokként működött. Ezekben az években kötött barátságot Bécsben a későbbi pesti orvosi iskola jeles egyéniségeivel, Balassa Jánossal, Markusovszky Lajossal és másokkal.

A bécsi közkórház (Allgemeines Krankenhaus) szülészeti osztálya már a kórház átadásának (1784) esztendejében megnyílt, a külváros szegényei szültek itt. A kórházi adatok szerint az itt szült anyák 1,25%-a halt meg négy évtizeden át, de a gyermekági láz az 1820-as évektől emelkedett. A helyzet akkor sem változott, amikor az osztályt kettéválasztották, az első osztályt Klein, a másodikat Bartsch professzor irányította. A helyzet akkor változott, amikor a medikus és a bábaképzés gyakorlatát elválasztották egy-

mástól, a medikusok az első, a bábák a második osztályon működtek. Így 1741–1846 között az első osztályon 20042 szülő nő közül (1989) 9,92%. A II. osztályon 17791 közül 691 = (3,3%) halt meg e titokzatos betegségben.

A legszörnyűbb időszak 1841 májusa és 1843 októbere közé esett: volt olyan hónap, hogy a szülő nők 30%-a meghalt. A két osztály között szinte összehasonlíthatatlan helyzet alakult ki. Külön bizottság vizsgálta a járvány okait, amit a zsúfoltságban és a szellőtetés hiányában jelölték meg. Ebben az időben az otthon-szülők között nem volt haláleset, viszont Klein osztályának forgalma nem esett vissza, mivel a leányanyák és a gyermekek menhelyi elhelyezése csak innen történhetett.

Semmelweis a boncasztalon kereste a választ. Minden meghalt anyánál azonosat tapasztalt:

A vivőerek-, nyirokedények-, hashártya-, szívburok- és agykéreggyulladás. A differenciáldiagnosztika módszerével sorra vette azokat a feltevéseket, amelyek alapján járványnak tekintették a gyermekági lázat, ezekről statisztikát végzett, ami közelebb vitte a „megfejtéshez”. Megfigyelte, hogy a hallgatók létszámának csökkenése csökkentette a halálozások számát. Végző „lökést” kollégájának, Kolletschkának a váratlan halála adta: Semmelweis Vencében töltött néhány hetet, eközben Kolletschka boncolásnál megsértette a kezét és vérmérgezésben, „hullaméregben” meghalt. Semmelweis átnézte kollégájának boncjegyzőkönyvét és arra a döbbenetes felismerésre jutott, hogy barátja éppen abban halt meg, mint osztályán elhunyt fiatal anyák. „Éjjel nappal üldözött Kolletschka betegségének képe, s egyre növekvőbb határozottsággal kellett elismernem, hogy az a betegség, amelyben Kolletschka meghalt és az a betegség, melyben annyi száz gyermekágyast láttam elpusztulni, egy és ugyanaz.” Felismerte, hogy az előidéző okok azonosak: „A hullarészek voltak, melyek bekerülhettek a véredényrendszerbe.”

A felismerés után tovább fejlődött a felfedezés, hogy nemcsak a „hullaméreg”, hanem az élő szervezetből származó „bomlott

szerves anyagok” is előidézhetnek gyermekági lázat. A közvetítők nem lehettek másak, mint a vizsgáló orvosok és medikusok, akik állandó érintkezésben voltak a hullákkal. Kísérletezni kezdett: a szappanos víz nem távolította el a kezekről a hullamérget. A bábánövendékek soha nem kerültek kapcsolatba a hullákkal, így magyarázható lett a másik osztály jó halálozási eredménye. Olyan fertőtlenítő szerre, dezinficiensre volt szükség, amely elpusztítja a „hullamérget”. Többféle vegyszer után a klórnál (klórmészénél) maradt. 1847 májusában tért rá a klóros kézmosások alkalmazására, s ennek használatára kötelezte az orvosokat, a hallgatókat és az ápolókat egyaránt. Az eredmény hamarosan megmutatkozott, a halálozás mértéke lezuhant, bár 1848 augusztusában a szülők szobájába egy „méhevesedő velős rákjában szenvedő vajúdót” vettek fel, tizenkét szobatársa közül tizenegyen meghaltak. Semmelweis ekkor döbbsent rá, hogy nemcsak a hullamérget és hullarészek, hanem az élő szervezetből származó „bomlott szerves anyagok” is gyermekági lázat okozhatnak. Ekkor az egyes betegvizsgálatok között is elrendelte a kézmosást. A következő hónapban egy gennyes térdüzleti gyulladásban szenvedőt vettek fel az osztályra, a szobatársak majdnem mind meghaltak. Így világossá vált, hogy nemcsak a kéz közvetítheti, hanem a gennyes anyagokkal telt szoba „astmoszferikus” levegője is képes gyermekági lázat előidézni.

A következő hónapokban a kötelező kézmosás oda vezetett, hogy az osztály halálozási aránya 1,27% alá esett, sőt március-augusztus között senki sem halt meg, így megszületett a Semmelweis-doktrína. Ez az aszepsis, ami a fertőzés megelőzését jelenti. Az egyszerű igazságot senki nem fogadta el, Klein professzor – Semmelweis főnöke – egyszerű „mániának” nevezte Semmelweis szabályzatát.

Vita a gyermekági láz okáról

Az orvostudomány – a mikrobiológia tudományának megalapozásáig – a járványos megbetegedéssel kapcsolatban egymással ellentmondó elveket vallott. A járványokkal (pestis, himlő, malária, tífusz) kapcsolatban létezett egy több évszázados tapasztalat, és jól alkalmazták az elkülönítés (karantén) gyakorlatát. Igaz, a konkrét okot még nem tudták megnevezni, a járványok keletkezését valamiféle atmoszférikus, tellurikus és kozmikus jelenségekre vezették vissza. Ez a felfogás a járványok okát a természeti környezetben (a vízben, a levegőben, a szuszpendált, hipotetikus, a megbetegedett egyéntől független mérgező anyagban, a miazmákban) keresték. Ez a felfogás – ha nem teljes – magyarázatot adott a mocsaras területen dúló maláriára, tífuszra is. A romlott levegő szerepét emelték ki a pestis, a himlő járványok esetében is, bár a betegekkel való közvetlen érintkezésnek is nagy szerepet adtak. Ezért alkalmazták az elkülönítést, az állandó füstölést. Girolamo Fracastoro (1478–1533) elméleti úton körülírta a „contagium vivum” fogalmát, amit nem látunk, de a levegőben, a különböző tárgyakon és érintkezési felületeken terjesztik a fertőző betegségeket, a járványokat. Ez a felfogás érvényesült a gyermekági lázzal kapcsolatban, mikor az Európa legtöbb szülészetén fellépett és jelentős halálozást okozott gyermekági láz okára keresték a választ.

Sokan a romlott levegőben keresték az okot, míg Semmelweis a halál okozóját a hullaméregben, a bomlott szerves anyagokban vélte felfedezni, ami teljesen ellentmondott az „uralkodó” felfogásnak. Másik vitára okot adott megállapítása, hogy ezt a folyamatot meg kell előzni, mégpedig vegyszeres mézmosással. Ez a prevenció elvének megalapozása lett, amely alapjaiban változtatta meg a gyógyítás alapelvét: a betegséget nemcsak kezelni, gyógyítani kell, hanem módszeresen megelőzni. Ez már nemcsak orvosi feladat lett, hanem az egész társadalomé, az államigazgatásé is. Ezt ugyan Semmelweis nem mondta ki, csak a követői gyakorolták.

Semmelweis hibát követett el, hogy a felismerését nem publi-

kálta azonnal szakfolyóiratban, csak magánlevélben tájékoztatta kollégáit. 1847-ben tartott egy előadást a bécsi Orvosegyesületben, amelyen Hebra elnökölt és megjelent Rokitansky, Škoda és az új irányzat több bécsi képviselője is. A bőrgyógyász Hebra egyenesen a Jenner-féle himlőoltáshoz hasonlította a felfedezést. Škoda, a nagy tekintélynek örvendő belgyógyász is Semmelweis mellé állt. Meglehetősen feszült légkör alakult ki a bécsi orvosi körökben, aminek élesebb folytatására nem került sor, mert kitört a bécsi forradalom. Semmelweis aktívan nem vett részt sem a forradalomban, sem a fegyveres harcokban. Viszont helytelen lenne megalapozatlanul forradalmárnak vagy hazája iránt hűtlennek tartani, csupán hivatásának élő orvos volt, aki ezekben a napokban és hónapokban felismerésének igazolásán munkálkodott.

KAPRONCZAY KÁROLY
SEMMEIWEIS IGNÁC PESTI ÉVEI,
PUBLIKÁCIÓI

Semmelweis a Rókus Kórházban

Semmelweis tanársegédi megbízása 1849. március 20-án lejárt, Klein és Rosas professzorok nem voltak hajlandók azt meghosszabbítani. Még nem döntötte el hazatérését, magángyakorlatból élt. 1850. február 9-én magántanári kérelmet nyújtott be, kérte, hogy hullákon és fantomokon demonstrálhasson. Barátai unszolására 1850. március 15-én – Rokitansky elnöklete alatt – a bécsi Orvosegyesületben ismét előadást tartott a gyermekágyi lázról. Újabb vita alakult ki. 1850. október 10-én megkapta a magántanári képesítést, azzal a megszorítással, hogy csak bábukon demonstrálhat. Megbántódott, hiszen bécsi állásának meghosszabbítását és magántanári kinevezését is elutasították. Semmelweis egy Markusovszkyhoz írott levelében utalt arra, hogy járt itthon, talán azt sem lehet kizárni, hogy a gyülekező „pesti orvosi iskola”, elsősorban Balassa János és Markusovszky Lajos biztatták a hazatérésre. Még ebben a hónapban hirtelen haza is tért Pestre, s elfogadta a Rókus Kórház szülészeti osztályának a meghívását.

A Rókus Kórházban siralmas állapotok várták: öt kis szobából állt az osztálya, egy személyben lett főorvos, mütő- és nőorvos, szülész, sebész és kórboncnok. Az egyetemen, Birly Flórián, a szülészeti professzora hashajtóval próbálkozott a gyermekágyi lázzal szemben. Semmelweis hat évig vezette a kórházi osztályt, miközben 0,85%-ra szorította le – tisztasági módszereivel – a halálzási arányt. 1855-ben váratlanul elhunyt Birly Flórián, helyébe – mint első helyre sorolt pályázót – Semmelweis Ignácot nevezték

ki,²² ami munkásságának kiteljesedését is jelentette. Tanításának köszönhető, hogy az orvosok és bábák százai hirdették tanításait Magyarországon.

Magyar nyelvű cikksorozata az Orvosi Hetilapban

1857-ben új fejezet kezdődött Semmelweis életében: meghívást kapott a zürichi egyetem szülészeti-nőgyógyászati klinikájára, amit nem fogadott el és Markusovszky biztatására szakirodalmi tevékenységbe kezdett. A meginduló Orvosi Hetilap²³ második évfolyamában (1858) jelent meg magyarul a gyermekágyi láz kórtanáról írott tanulmánysorozata, Markusovszky szerkesztésében. A cikksorozatban kifejtette nézeteit, felfedezésének történetét, a különbséget közte és az angol szülészek járványelmélete között.

Semmelweis német nyelvű könyvei

Az Orvosi Hetilapban megjelent írásait hamarosan német nyelvű publikáció követte a Wiener Medizinische Wochenschrift című folyóiratban, majd 1860-ban megírta, s még ugyanabban az évben ki is nyomtatták (1861-es megjelenési évszámmal) a „Die Aetiology, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers” c. könyvét. Tulajdonképpen minden benne van, amit a felfedezés

²² Lásd a pályázatról: Bonnyai Sándor, ifj.: Adatok Semmelweis életrajzához. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 55–56. (1970) pp. 221–223.

²³ Az 1857-ben megindult Orvosi Hetilapról lásd bővebben a következő két kiadványban: Palla Ákos – Trencsényi Tibor (összeáll.): Az Orvosi Hetilap centenáriumi emlékkönyve. Bp., 1959. Medicina. 175 p.; Emlékkönyv az Orvosi Hetilap alapításának 150. évfordulójára. Főszerk.: Fehér János. Szerk.: Gazda István, Szállási Árpád. Bp., 2007. Markusovszky Lajos Alapítvány – Magyar Tudománytörténeti Intézet – Akadémiai Kiadó. 160 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 66.)

történetéről, vitáiról, kétségeiről és sikereiről tudni kell. Műve alapos orvostudományi munka és orvosi statisztikai tanulmány, közvetlen hangú emlékirat és gunyoros vitairat. Hamarosan nyomtatott nyílt levelekben adott választ Spaethnek, Sieboldnak, Scanzoninak, a Francia Tudományos Akadémiának, de ellenfelének számított a német Virchow is. Egyedül a kielői Michaelis professzor ismerte el igazát, aki a szörnyű felismerés után, öngyilkos lett.

Az utolsó hetek a haragos indulatok és melankólia változásaival teltek, közben folytatta tevékenységét, az akkor kibontakozó nőgyógyászat területén ért el eredményeket: nevéhez fűződik a gyulladós petefészek első eredményes magyarországi sikeres eltávolítása. Némi vigaszt jelentett számára a Szentpétervári Orvosegyesület elismerése.

|

|

—

—

—

—

|

|

GAZDA ISTVÁN
SEMMELWEIS NYOMTATÁSBAN MEGJELENT
ÖNÁLLÓ MŰVEI

A bécsi egyetemen megvédett doktori disszertációja

Tractatus de vita plantarum. Dissertatio inauguralis auctore Ignatio Phil. Semmelweis, Medicinae Doctore. Vindobonae, Typis Caroli Ueberreuter. 1844. 30, 1 p.²⁴

Pelle Pál 1970-es magyar fordítása ezt a címet viseli: „A növények életéről. Semmelweis Ignác Fülöp orvosdoktor doktori értekezése.”²⁵

Háznagy Andrásnak a fordításhoz fűzött megállapítása szerint:²⁶ „Semmelweis témaválasztása minden szempontból megalapozott és időszerű volt. Értekezésének tárgyválasztásával egyébként nem volt egyedülálló, ami szintén igazolja a tárgyalás anyagának időszerű voltát.”

A gyermekági láz kóroktanát összefoglaló híres munkája

Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers. Von Ignaz Philipp Semmelweis, Dr. der Medicin und Chirurgie, Magister der Geburtshilfe, o. ö. Professor der theoretischen

²⁴ Az eredeti mű online:

http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ157008907

²⁵ A magyar fordítást lásd: Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 55–56. (1970) pp. 244–262. – online:

http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/5.1.6/1970_055_056_semmelweis_ignac_novenyek_eleterol.pdf

²⁶ Háznagy András megállapításai vezetnek be a disszertáció magyar fordítását. Uo. pp. 241–244.

und practischen Geburtshilfe an der kön. ung. Universität zu Pest etc. etc. Pest, Wien und Leipzig, C. A. Hartleben's Verlags-Expedition. 1861. VI, 544 p.²⁷

Rákóczi Katalin 2012-es magyar fordításában így adja meg a mű címét: „A gyermekági láz kóroktana, fogalma és megelőzése, Semmelweis Ignác Fülöp, az orvostudományok és a sebészet doktora, szülésmester, a Pesti Királyi Magyar Tudományegyetemen az elméleti és gyakorlati szülészet nyilvános rendes tanára [által]”. – A mű 1861-es kiadási évszámmal jelent meg, de már 1860-ban kikerült a nyomdából, és annak tiszteletpéldányát még 1860-ban a szerző megküldte a Magyar Tudományos Akadémiának is, amit az általa írt kísérőlevél is igazol.²⁸

A kötet és Semmelweis eljárásának visszhangjáról az Orvosi Hetilapban 1861-ben megjelent cikkében ezt írja Markusovszky Lajos:²⁹ „Az Orvosi Hetilap 1861. 26. számunkban a 'Frorieps Notizen' tisztán elismerő megjegyzését közöltük. Ez azonban nem volt az első szó, mit t. tanárunk nézete fölött a lapokban olvasánk. A 'The Indian Lancet' angol orvosi lap 1860. évi február hó 1-jei számában Duka tr. az Orvosi Hetilap múlt évi folyamában megjelent töredékes értekezés alapján ismerteti Semmelweis tanát, párhuzamba állítván ezt az angol nézetekkel, s azon gyakorlati szabályt következteti mindkettőből, hogy miután Semmelweis is a külfertőzést veszi föl a láz leggyakoribb okául, bár a fertőző – angolok szerint ragályzó – anyag forrására, s természetére nézve némileg tőlük eltér: mégis tanácsosabb nemcsak a vizsgáló kezét klórvízzel fertőtleníteni, hanem úgy mint ezt Angolországban eddig tették, ruhát is váltani,

²⁷ Az eredeti mű online: <http://mek.oszk.hu/11900/11971/index.phtml>

²⁸ Lásd a kötet következő fejezetét!

²⁹ Markusovszky Lajos: Hangok Semmelweis tana felett a gyermekági-láz kórokaírókairól. In: Marikovszky György (sajtó alá rend.): Markusovszky Lajos válogatott munkái. Bp., 1905. pp. 292–296. (Eredetije: Orvosi Hetilap, 1861. 533–536. has.)

sőt a szülési gyakorlatról is egy időre lemondani. Hogy betegekink biztosítására e tekintetben mindenesetre üdvösebb egyelőre inkább többet tenni mint kelletténél kevesebbet, az úgy hisszük, annál kevésbé szenved kétséget, mivel rothadt állati anyaggal bemocskolt ruha vagy azzal telt levegő állati fertőzést maga Semmelweis is nem csak lehetségesnek tart, de azt tapasztalta is.” (...)

„Semmelweis tr. kórodai tapasztalatai, az általa összeállított statisztikai adatok, a kórbonctan, a kór támadása és tümenéyeinek egyszerű és következetes megfejtése, a halványvízzeli mosások eredménye, a gyermekági láz hasonlósága a gennyvérrel, az Eiselt tr. által a levegőben legújában felfedezett gennytestecsek, s nem feledjük – az eddig Német- és Franciaországban feltalálni szokott olla potridá-ja a gyermekági láz kóroktanának, ezek Semmelweis nézete mellett szólnak, s az általa ajánlott profilaxis alkalmazását minden orvos kötelességévé teszik. Az idézett német-, francia kóroktan, melyet egyébiránt a bíráló sem akar védeni, eszme járásában igen hasonlít azon magyarázathoz, mit a hályog per reclinationem mütő szemészek e mütéttel gyakori szerencsétlen kimeneteléről szoktak volt adni.” (...)

„A gyermekági láz kóroktanának bűvárlata nincs befejezve, az bizonyos; még akkor sem, ha a rothadt szerves anyaggali fertőzés mindenki által annak forrásául elismertetnék; sőt a Semmelweis tanár adta definíció is csak előlegesnek tekinthető, miután az elemek, melyekből az alakul, még vizsgálat alatt vannak, úgy a pyaemia, mint a felszívódás és a láz fogalmi. A szabatos fűrészetnek, azt hisszük, ki kellene még mutatni, mi és milyen azon rothadt szerves anyag – szövet- és vegytanilag – mely a fertőzést okozza (ezt p. bujasenyvragályra nézve sem tudjuk); mi úton és módon jut az a szervezet belsejébe; mint működik ott vegyileg, élettanilag; melyek fűlszívátása és működésének feltételei, miután úgy látszik, nem mindenkor hat; mifélek azon élettani folyamatok, melyeknek egymásba fűződése által hol

gyermekági láz minden termény nélkül, hol pedig bő és terjedelmes izzadmányok és áttételek történnek stb.”

Két nyílt levele Spaeth és Scanzoni professzorokhoz

Zwei offene Briefe an Dr. J. Spaeth, Professor der Geburtshilfe an der k. k. Josefs-Akademie in Wien, und an Hofrath Dr. F. W. Scanzoni, Professor der Geburtshilfe zu Würzburg, von Dr. J. Ph. Semmelweis, Professor der Geburtshilfe an der köngl. ungar. Universität zu Pest. Pest, Gustav Emich, Buchdrucker der ungar. Akademie. 1861. 21 p.³⁰

Zwei offene Briefe an Dr. J. Spaeth, Professor der Geburtshilfe an der k. k. Josefs-Akademie in Wien, und an Hofrath Dr. F. W. Scanzoni, Professor der Geburtshilfe zu Würzburg, von Dr. J. Ph. Semmelweis, Professor der Geburtshilfe an der köngl. ungar. Universität zu Pest. Ofen, aus der köngl. ungar. Universitäts-Buchdruckerei. 1861. 21 p.

Győry Tibor 1906-ban közreadott magyar fordításában a mű címét így adja meg: „Két nyílt levél Spaeth J. dr.-hoz, a szülézet tanárához a bécsi cs. k. József-Akadémián és Scanzoni F. W. dr. udvari tanácsoshoz, a szülézet tanárához Würzburgban, Semmelweis I. F.-tól, a szülézet tanárától a pesti kir. magy. Tudomány-egyetemen.”

A két levél egy kötetbe kötve jelent meg, mégpedig két változatban – erről a korábbi Semmelweis tanulmányokban nem esett szó –, az egyiket Pesten nyomta az Emich nyomda, a másikat Budán az Egyetemi nyomda. A két szöveg azonos, a kiad-

³⁰ Az eredeti mű online:
https://books.google.hu/books?id=a15QAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

ványok mérete egy keveset eltér egymástól. Azért volt szükség két kiadásra, mert az egyik szövegváltozatot az Orvosi Hetilaphoz mellékeltek tiszteletpéldányként (valószínűleg ez volt az Egyetemi nyomda által kinyomott változat), a másikat pedig postán küldték meg a külföldön munkálkodó szülészekhez, nőgyógyászokhoz.

Semmelweiset az 1860 októberének végén elkészült könyve nem kellő fogadtatása és tanításának félremagyarázása lesújtotta. „Tollat ragadott és megírta híressé vált nyílt leveleit. Semmelweis tudta, hogy nyílt levelei számos kartárs ódiumát fogják magára vonni.”³¹

Első nyílt levelét Späth bécsi és Scanzoni würzburgi professzorhoz írta. A mű megjelenéséről az Orvosi Hetilap 1861. június 9-én adott hírt: „Mai számunkhoz Semmelweis tanárnak, Späth bécsi és Scanzoni würzburgi tanárhoz intézett két nyílt levele van csatolva. Semmelweis tanár a humanitás érdekében kötelességének tartja a gyermekágyi láz kóroktana tárgyában azon ügyfelei ellen erélyesen felszólalni, akiknek tudós közleményeik sokkal alkalmasabbaknak látszanak arra, hogy az ügyet bonyolítsák, semhogy a tények valódi állását földerítsék.”

A Gyógyászat 1861. évi 24. számában ez olvasható az első két nyílt levélről: „Semmelweis tanár a sajtó útján két nyílt levelet intéz Späth F. bécsi és Scanzoni würzburgi szülésztanárokhöz, s ezeknek a gyermekágyi láz oktana körüli téves nézeteik ellen kel ki. Győzzön a mi jobb!”

³¹ Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. Akadémiai. p. 141.

Két nyílt levele Siebold és Scanzoni professzorokhoz

Zwei offene Briefe an Hofrath Dr. Eduard Casp. Jac. v. Siebold, Professor der Geburtshilfe zu Göttingen, und an Hofrath Dr. F. W. Scanzoni, Professor der Geburtshilfe zu Würzburg. Von Dr. J. Ph. Semmelweis, Professor der Geburtshilfe an der königl. ungar. Universität zu Pest. Ofen, aus der königl. ungar. Universitäts-Buchdruckerei, 1861. 40 p.

Zwei offene Briefe an Hofrath Dr. Eduard Casp. Jac. v. Siebold, Professor der Geburtshilfe zu Göttingen, und an Hofrath Dr. F. W. Scanzoni, Professor der Geburtshilfe zu Würzburg. Von Dr. J. Ph. Semmelweis, Professor der Geburtshilfe an der königl. ungar. Universität zu Pest. Pest, Gustav Emich, Buchdrucker der ungar. Akademie. 1861. 40 p.³²

Győry Tibor 1906-ban közreadott magyar fordításában a mű címét így adja meg: „Két nyílt levél Siebold Ede G. J. dr. udvari tanácsoshoz, a szülészet tanárához Göttingenben és Scanzoni F. W. udvari tanácsoshoz, a szülészet tanárához Würzburgban, Semmelweis I. F.-től, a szülészet tanárától a pesti kir. magy. Tudomány-egyetemen.”

A két levél egy kötetbe kötve jelent meg, mégpedig ismét két változatban, az egyiket Pesten nyomta az Emich nyomda, a másikat Budán az Egyetemi nyomda. A két szöveg azonos, a kiadványok mérete egy keveset eltér egymástól. Ebben az esetben is azért volt szükség két kiadásra, mert az egyik szövegváltozatot az Orvosi Hetilaphoz mellékelték tiszteletpéldányként (valószínűleg ez volt az Egyetemi nyomda által kinyomott változat), a másikat pedig postán küldték meg a külföldön munkál-

³² Az eredeti mű online:

https://books.google.hu/books?id=b15QAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

kodó szülészekhez, nőgyógyászokhoz. Utóbbi nyilván Semmelweis költségén jelent meg.

Az Orvosi Hetilap 1861. július 7-én megjelent 27. számában a következő olvasható: „Mai számunkban mellékelte két levélben Semmelweis tanár az általa felállított gyermekági láz kóroktanát ismét két collegája ellen védi, s a nézetei irányában tapasztalt tévedéseket deríti – végre pedig Siebold tanárt felszólítja, hogy a német orvosokat és szülészeket valamely németországi városba, a szóban lévő tárgy fölött értekezésre hívja össze; ő maga kész mindaddig ott maradni, »míg mindnyájan meggyőződésből részére nem állanak«.”

Siebold 1861 októberében elhunyt, és így Semmelweis és a német orvosok találkozása nem jött létre. Speyerben ugyan 1861 szeptemberében megtartották a Német Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlését, s azon szó volt a gyermekági láz kóroktanáról is, Semmelweis azonban nem volt jelen az ülésen, talán meg sem hívták, s ennek kapcsán írta meg újabb nyílt levelét, amelyet már a szülészet összes tanárához címzett.³³

Nyílt levele a szülészet összes tanárához

Offener Brief an sämmtliche Professoren der Geburtshilfe von Dr. Ignaz Philipp Semmelweis, o. ö. Professor der Geburtshilfe an der königl. ungar. Universität zu Pest. Ofen, aus der königl. ungar. Universitäts-Buchdruckerei. 1862. VIII, 92 p.³⁴

³³ Még e nyílt levél megjelenése előtt levelet küldött 1862. április 21-én a londoni Medical Times and Gazette szerkesztőségéhez, amely azt teljes terjedelmében le is közölte június 7-i számában a 601–602. oldalon. A közlemény címe ez volt: „On the origin and prevention of puerperal fever. Letter from dr. Semmelweis”.

³⁴ Az eredeti mű online: <http://mek.oszk.hu/11900/11914/>

Győry Tibor 1906-ban közreadott magyar fordításában a mű címét így adja meg: „Nyílt levél a szülészet összes tanáraihoz Semmelweis Ignác Fülöp dr.-tól, a szülészet ny. r. tanárától a pesti kir. magy. Tudomány-egyetemen.”

Az Orvosi Hetilap 1862. évi 30. számában a 92. oldalon közli az újabb nyílt levél megjelenését (ennél egyértelmű, hogy azt a budai Egyetemi nyomda nyomta): „A szenvedők érdekében valóban ernyedetlen buzgalommal fáradó Semmelweis Ignác F. egyetemi tanár legújabb munkáját »Offener Brief an sämtliche Professoren der Geburtshilfe« ... a jelen számmal küldjük. A szerző műveiben elleneseinek nézetét, kik a gyermekágyi lázról szóló igaz tanítmányát mindenkorig üldözték, csalhatatlan számokon alapuló tények tömege által hatalmasan ostromolva végképp halomra dönti. A jó ügy diadala sokszor késni szokott, főképp pedig akkor, ha rögeszmék ellen kell küzdenie, a végsiker azonban el nem maradhat. Így teljes reménnyel várhatjuk, hogy azon őszinte óhajításunk teljesülni fog, miszerint a szerző kitartását teljes elégtétel jutalmazza, mely csak tanának osztatlan elfogadásában állhat.”

Semmelweis ezt a művét így fejezi be: „Az én tanításom nem arra van ítélve, hogy a könyvtárak porában penészedjék, hanem győztesen hasson a gyakorlati életben..., hogy a szülészeti kórházak rémképei eltűnjenek, hogy a házastárs megtarthassa felelőségét, és a gyermek anyját.”

Az Orvosi Kar Könyvtárának nyomtatott katalógusa

A m. k. Tudomány-Egyetem orvostanárkari könyvtár jegyzéke. 1–2. köt. Pest, 1864. Emich. 156, 176 p.

Semmelweiset az Egyetemi Tanács nevezte ki könyvtárossá, amelyről hírt adott az Orvosi Hetilap is.³⁵ A Gyógyászat 1861-es évfolyamában³⁶ jelent meg ez a hír: „Poór m. tanító ideiglenesen magára vállalván a közepi ojtó-intézet kezelését, teendőinek halmaza miatt lemondott az orvoskari könyvtárnokságról, s ezt Semmelweis tanár úr volt szíves magára vállalni, s működését azon jótékonyssággal kezdi meg, hogy a könyvtárnoki 200 fnyi évi díjáról a 17000 fnyi alaptőkével bíró könyvtár javára lemondott”.

A Semmelweis által összeállított katalógusról a következő részletes hír jelent meg a Gyógyászatban:³⁷ „Megjelent „a k. m. tudományegyetemi orvostanári-kari könyvtár jegyzéke 1863. dec. végéig” két nyolcadrétű kötetben, 42 nyomott íven. Az I. kötet betűrendben, a II. a szaktudományok szerint rendezve foglalja magában a könyvek lajstromát. E nagy fáradsággal készült rendszeres könyvjegyzéket Semmelweis I. tnr. úr kitartó munkásságának köszönjük, ki mint a könyvtár gondnoka, azt, az elébbi bérszállásról az egyetem orvoskari épületébe szállítván, a fönnevezett jegyzék által rendbe hozta és közhasznúvá tette.”

Az általa összeállított katalógusról elmondható, hogy ez volt Magyarországon az első nyomtatott egyetemi könyvtári katalógus, a korábbiaknak csak a kézírásos változata ismert.

³⁵ Orvosi Hetilap 5 (1861) 239. has.

³⁶ Gyógyászat 1 (1861) pp. 279–280.

³⁷ Semmelweis munkássága a Tudományegyetem orvostanár-kari könyvtár megjelent jegyzéke elkészítésében. = Gyógyászat 4 (1864) No. 20. p. 400.

A kiadvány kétkötetes volt, s összesen 3900 egy vagy többkötetes mű címléírását tartalmazta (ez összesen 6500 művet foglalt magában), kétfajta csoportosításban,³⁸ s külön csoportban mutatja be Semmelweis a folyóiratokat (szám szerint 113-at). A második kötetben egy helyi katalógus szerepel arról, hogy az egyes szekrényekben sorszám szerint hogyan helyezkednek el a művek.

³⁸ „Könyv-jegyzék, betűrend szerint”, és a „Könyv-jegyzék, tudományok szerint”.

**SEMMEIWEIS IGNÁC KÍSÉRŐLEVELE
AZ MTA SZÁMÁRA 1860. NOVEMBER 27-ÉN
MEGKÜLDÖTT KÖNYVÉHEZ³⁹**

Tekintetes Akadémia!

A „gyermekági láz” nevezete alatt már ős idők óta ösmeretes betegség e század folyama alatt mindég növekedő mérvben, és hevességgel rohanta meg az Europa szülészi intézeteit, és népességét – s ezekre megy évenkénti száma azon anyák s gyermekeknek, kiket áldozatul magával ragadott.

A Gondviselés kegyelméből sikerült nekem tisztelettel alólírtnak ezen irtozatos eddigelé járványosnak hitt kór valódi természetét felfedezni, - s e felfedezés nyomán egyszersmind (mi a fő dolog) a betegség nagyobb mérvbeni fellépését olly mértékben meggátolni, hogy mialatt előbb például a bécsi szülészeti intézetnél néha 31%-nyi is volt a gyermekági láz okozta halálozás, ad-

³⁹ Forrás: Semmelweis Ignác kísérőlevele az MTA számára 1860. november 27-én megküldött könyvéhez. (A „Die Aetiologie...” 1861-es impresszummal jelent meg, de a kötetek már 1860 novemberében elkészültek.) – Korbuly György professzor megjegyzése: A levél szövege első ízben közölve: Semmelweis levele a M. T. Akadémiához 1860-ban. = Orvosi Hetilap 35 (1891) p. 112. Az 1894-ben fővárosunkban ülésezett VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus résztvevői számára a Magyar Tudományos Akadémia e levél francia fordításával és facsimile-kiadásával kedveskedett (Lettre du Prof. I. Semmelweis en 1860. Bp., 1894. 7 p., 1 t.). Ezen kongresszus alkalmával történt Semmelweis síremlékének ünnepélyes leleplezése. Az Akadémiához intézett levél facsimiléjét a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat kiadásában 1906-ban megjelent ’Semmelweis összegyűjtött munkái’ is tartalmazzák. A levél német és francia nyelven és fotokópia formájában is megjelent a következő összeállításban: Antall József – R. Harkó Viola – Vida Tivadar: Semmelweis Ignác összegyűjtött kéziratai. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 46–47. (1968) pp. 244–249.

dig ott, hol az általam javasolt elővigyázati rendszabályok megtartatnak, a halandóság 1%-ot sem érhet el.

Sorsom úgy hozta magával, hogy midőn e felfedezést (1847. évben) tettem, mint a bécsi szülészeti intézet segéd orvosa, hazám határain kívül tartózkodjam. Így történt, hogy felfedezésem legelőször is a német szakközönségnek lön bemutatva.

Hazamba vissza tértem után a magyar szakértő közönségnek is előadtam tapasztalataimat, s elméletemet a gyermekágyi láz körül az itt megjelenő „Orvosi Hetilapban”.

Mialatt azonban tanom nálunk nem talált ellenzőre, több rendbeli részint megtámadásoknak, részint elferdítéseknek volt az kitéve Németországban.

Az emberiség iránti kötelesség parancsolta most már elméletemet még egyszer kifejteni, s az ellene felhozott vádnak semmi-ségét kimutatni – mit az itt felmutatott, – s tekintve a közönséget, melyre hatnom kellett, szükségképp németül írt munkámban tellyesíték.

Fogadja, a tekintetes Akademia könyvtára számára – munkámat, mint legőszintébb tiszteletem jelét.

Semmelweis Ignaz
egyetemi tanár

KAPRONCZAY KÁROLY
SEMMELWEIS BETEGSÉGE, HALÁLA

Betegsége és halála

1865 júliusában, magatartásában az elmezavar jelei mutatkoztak nála: az orvoskari ülésen szavazás helyett a „bábaeskü-szövegét” olvasta fel. Ekkor lakására szállították, Balassa, Bókai és Wagner tartottak felette konzíliumot, 1865. július 31-én Bécsbe szállították, Hebra kísérte el az elmeógyógyintézetbe. Innen dulakodva távozni akart, de lefogták és ott-tartották. Alig két hét múlva, 1865. augusztus 13-án meghalt.

Halálának közvetlen okát az adta, hogy 1865. július közepén operáció közben megsértette jobb kezének középső ujját. A seb elgennyesedett, karja megdagadt, lázas rohamai voltak. A folyamat úrrá lett egész testen, a boncolás vérmérgezést állapított meg. Korai halálát lényegében ugyanaz okozta, mint a gyermekágyas anyákét, akikért egész életét áldozta, amely kórnak azonosítása munkásságának legnagyobb eredménye. Benedek István, a legjelentősebb Semmelweis-kutató a következőkben foglalta össze a jeles magyar orvos tragédiáját:

„...Semmelweis lelki betegsége egymástól független három szakaszból áll. Az első szakasz a pszichopátia volt. 1861 körül kulminált, elmebajjig sohasem fokozódott. A második szakasz a krónikus idegrendszeri elfajulás volt, valószínűleg paralízis. 1861-től fokozatosan fejlődött, 1865 nyarán robbant ki. A harmadik szakasz az akut infekciós elmezavar, elhanyagolt csontvelőgyulladás következtében lépett fel a bécsi elmeógyógyintézetben. Halálát közvetlenül vérmérgezés okozta.”

Semmelweis Ignácot a bécsi Schmeltz kerület temetőjében temették el, itt nyugodott 1891-ig, amikor hamvait a Kerepesi úti temetőben helyezték végső nyugalomra. (A bécsi temetőt kiürítették, Markusovszky Lajos kezdeményezte Semmelweis hamvainak hazahozatalát.) Ekkor a magyar orvostársadalom összefogásából sír-emléket emeltek neki, szülőházát emléktáblával díszítették, 1906-ban szobrot emeltek neki. Stróbl Alajos alkotása előbb a mai Erzsébet téren, majd a második világháborút követően a Szent Rókus Kórház előtt áll.

Az 1963-ban alapított, Semmelweis Ignác egykori szülőházában szervezett Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kertjében állított kriptában helyezték végül végső nyugalomra, amely a tisztelők és megemlékezők zarándokhelyévé vált.

Semmelweis betegsége és boncjegyzőkönyve

Az Orvosi Hetilap még 1865-ben leközölte Scheuthauer Gusztáv és Meyert Tivadar írását Semmelweis boncjegyzőkönyvéről,⁴⁰ amely mindig témája maradt a Semmelweis-szel foglalkozó kutatásoknak. Mindketten jelen voltak Semmelweis felboncolásánál, feltehetően Rokitsansky engedélyével adtak át egy szöveget az Orvosi Hetilapnak. Az orvostörténet-írás ezt hiteles szövegnek vélte, soha senki nem kételkedett ennek eredetiségében. A jegyzőkönyv nem közölt külsérelmi sérülésekre vagy a paralízisre utaló adatokat. 1944-ben a bécsi egyetem Orvostörténeti Intézetének egyik kutatása egy-két ponton nem igazolta a Scheuthauer-féle leírást. Később a magyarországi kutatók erre az ellentmondásra keresték a választ, de ehhez szükség lett volna a Bécsben őrzött eredeti boncjegyzőkönyvre, legalábbis a megtekintésére. A bécsi Orvostörténeti Intézet – ahol a Semmelweisre vonatkozó összes irat-

⁴⁰ Scheuthauer Gusztáv – Meyert Tivadar: Semmelweis Ignác tanár holt testének vizsgálata. = Orvosi Hetilap 9 (1865) No. 48. 763–768. has.

anyagot őrzik – mereven elutasított minden érdeklődőt, ezt az iratot pedig elveszettnek mondta.

Az 1940-es évek második felétől kezdve *Darvas István* – több kiváló Semmelweis tanulmány szerzője⁴¹ – megkísérelte felderíteni az ellentmondásokat, ő is eredeti formában akarta tanulmányozni a boncleírást, de sikertelen lett minden próbálkozása.⁴² Ez várt *Haranghy László* és *Regöly-Mérei Gyula* hasonló próbálkozásaira is, végül az 1865. évi és az 1944. évi alapvetésnek számító nyomtatott szövegekből vontak le következtetéseket Semmelweis betegségével és a halálával kapcsolatban.⁴³

Amikor Semmelweis maradványait a Kerepesi temetőben 1963-ban exhumálták, *Bartucz Lajos*, *Haranghy László* és *Regöly-Mérei Gyula* külön-külön is, majd együtt is megvizsgálták a csontmaradványokat.⁴⁴ Erről külön jegyzőkönyvet írtak alá, bár nem tud-

⁴¹ Lásd pl.: *Darvas István: Semmelweis névmagyarosítása.* = *Orvosok Lapja* 3 (1947) No. 51. p. 2188.; *Darvas István: Adalékok Semmelweis hazai első orvosi működésének történetéhez.* = *Magyar Nőorvosok Lapja* 29 (1966) No. 2. pp. 80–91.

⁴² *Darvas István: A Semmelweis-probléma.* = *Magyar Nőorvosok Lapja* 30 (1967) No. 5. pp. 385–394.

Darvas István más Semmelweis tanulmányaiból lásd még: *Semmelweisre és Merei Schöpfre vonatkozó újabb adatok.* = *OH 100* (1959) No. 42. p. 1528.; *Adatok az ifjú Semmelweis iskolás éveinek történetéhez.* = *OH 106* (1965) No. 33. p. 1556.

⁴³ *Regöly-Mérei Gyula: Semmelweis Ignác betegsége orvostörténeti megvilágításban.* = *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei – Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica.* Vol. 18. (1960) pp. 13–28.; *Haranghy László: Semmelweis Ignác betegsége kóronctani szempontból.* = *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei – Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica.* Vol. 18. (1960) pp. 29–36.

⁴⁴ *Bartucz Lajos: Semmelweis négyszeri exhumálása.* = *Természettudományi Közöny* 96 (1965) No. 12. pp. 546–550.; *Bartucz Lajos: Antropológiai és személynázossági vizsgálatok Semmelweis Ignác csontvázán.* In: *Paleopathológia III.* Bp., 1966. *Medicina.* pp. 521–561.; *Haranghy László – Nyíró Gyula – Hüttl Tivadar: Semmelweis betegsége.* + *Die Krankheit von Semmelweis.* Bp., 1965. *Medicina.* 1–87 p. + 91–149 p., 46 t.; *Regöly-Mérei Gyula: Semmelweis betegségének pathológiai rekonstrukciója a katamnesztikus elemzés és a paleopathológiai vizsgálat alapján.* + *The Pathological Reconstruction of Sem-*

ták megmagyarázni (csak feltételezéseket közöltek) a már említett két korábbi publikáció ellentmondásait. Ekkor válik terebélyessé a Semmelweis-irodalom: feldolgozzák Semmelweis pesti és bécsi tanulmányának körülményeit, kapcsolatait más egyetemekkel, a pesti orvosi iskolával stb.

Benedek István 1970-ben és 1978-ban közölt nagyobb tanulmányt az Orvostörténeti Közleményekben Semmelweis betegségről és haláláról.

Az 1970-es évek Semmelweisszel kapcsolatos eseménye, amikor *Silló-Seidl György*nek sikerült Bécsből megszerezni Semmelweis eredeti boncjegyzőkönyvét⁴⁵ és egy szakmai bizottság megkísérelte végleg meghatározni a halál okát. Sajnos, ami ezután következett nem vált a hazai orvostörténet-írás dicsőségére: *Silló-Seidl György* megjelentette – magyarul és németül egyaránt – a Semmelweis halálának okait feltárni igyekvő könyvét,⁴⁶ amelyben Semmelweis magyar barátait és pályatársait azzal vádolta meg, hogy „összeesküdtek” Semmelweisszel szemben, a bécsi elmeógyógyintézetbe záratták, ahol meggyilkolták.⁴⁷ Sajnos e téves fel-

melweis's Disease on the Basis of the Catamnestic Analysis and Palaeopathological Examination. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 55–56. (1970) pp. 37–64, 65–92.

⁴⁵ *Silló-Seidl, Georg*: Unveröffentlichte und neuentdeckte Semmelweis-Dokumente. Bp., 1978. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 83–84. (1978) pp. 187–210. A témakörben Budapestben megjelent korábbi írásai: *Silló-Seidl, Georg*: Die letzte Stätte von Semmelweis und sein echtes Sektionsprotokoll. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 80. (1976) pp. 61–82.; *Silló-Seidl, Georg*: Neue Daten zu den letzten zwei Wochen vor Semmelweis' Tod. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 80. (1976) pp. 111–116.

⁴⁶ *Silló-Seidl György*: Semmelweis halála. Orvostörténelmi beszámoló. Frankfurt a. M., 1977. Metropolitan. 147 p.; *Silló-Seidl, Georg*: Die Wahrheit über Semmelweis. Das Wirken des grossen Arzt-Forschers und sein tragischer Tod im Licht neu entdeckter Dokumente. Eine Bild-Biographie. Genf, 1978. Aris-ton-Verlag. 214, [4] p., [28] t.

⁴⁷ Lásd későbbi munkájában is: *Silló-Seidl, Georg*: Die Affaire Semmelweis. Wien – München, 1985. Herold. 263 p.

vetésnek ma is vannak követői, időről időre visszatért a bulvársajtóban.⁴⁸

Szállási Árpád, a szorgalmas orvostörténész bukkant rá arra a dokumentumra, amely igazolni látszik néhány orvostörténész, köztük Benedek István, azon véleményét, hogy Semmelweis több éven át tartó súlyos betegsége a szifilisz volt, s ez vezetett el olyan súlyos állapotához, amelynek következményeként őt az egyik döblingi elmeógyógyintézetbe szállították. Szállási Árpád hívta fel a figyelmünket arra,⁴⁹ hogy „az Orvosi Hetilap 1902. évi számának »Gynaekologia« című melléklete nekrológot közölt az első magyar nyelvű Semmelweis-könyv szerzőjéről, Bruck Jakabról, amelyben a következő sorok olvashatók:

»Különös és szomorú játéka a sorsnak, hogy mint Semmelweis, úgy Fleischer József és Bruck Jakab is életük utolsó éveit a paralysis progressiva hosszú, sötét éjjelében töltötték el, Fleischer József, aki Semmelweis tanítványa volt, s mesterének az Orvosegyesületben tartott remek beszéd alakjában állított örök emléket és Bruck Jakab, aki viszont Fleischer Józsefnek volt a tanítványa, s aki ugyancsak az Orvosegyesületben tartott elhunyt mestere felett emlékbeszédet, amely épp úgy, mint közös mesterükről, s mindannyiunk örök dízéről és büszkeségéről, Semmelweisről írt klasszikus életrajza nemcsak a megörökítettnek, hanem írójuknak is emlékjele marad – aere perennius«.

⁴⁸ Lásd erre vonatkozóan Antall József szigorú fellépését: Antall József: Semmelweist nem ölték meg. In: Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudomány-szervező Antall József írásaiból. Születése 80. évfordulója tiszteletére. Összeáll. és az életrajzi bevezetőt írta: Kapronczay Károly. Szerk. és sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 2012. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténelmi Intézet. pp. 180–182. (Magyar Tudománytörténelmi Szemle Könyvtára 95.)

⁴⁹ Szállási Árpád: Módosító adat egy régi vitához. = Orvosi Hetilap 138 (1997) No. 8. pp. 489–490.

A »Gynaekologia« nekrológjai név nélkül jelentek meg, de erősen feltételezhető, hogy Tóth István társszerkesztője, Temesváry Rezső írta azokat. Miért lényeges ez? Mert a korabeli hazai szaksajtóban eddigi tudomásunk szerint egyedül itt olvasható egyértelműen megfogalmazva, hogy Semmelweis utolsó éveit »a paralysis progressiva hosszú, sötét éjjelében töltötte el.«

KAPRONCZAY KÁROLY
A SEMMELWEIS CSALÁD ORVOS TAGJAI

Ráth József (1839–1893)

Ráth Péter és Semmelweis Júlia második gyermekeként jött a világra *Ráth József* (1839–1893), aki nagyapja emlékére kapta keresztnévét. A családi hagyományokat követve a Budavárban levő piarista gimnáziumban kezdte el, majd világi iskolában fejezte be középiskolai tanulmányait. Útja az orvosi karra vezetett. Tanulmányi eredményei jók voltak, talán ezért is gondolt Semmelweis Ignác arra, hogy orvosi diplomájának megszerzése után unokaöccsét maga mellé veszi a szülészeti klinikára. Ráth József valóban tehetséges nőorvosnak tűnt. Báthory István, Semmelweis addigi tanársegéde megvált a klinikától, s a megüresedett állásra Ráth Józsefet javasolták. A döntést már azon a kari ülésen hozták, amelyet Semmelweis bécsi gyógykezelésének idején tartottak, s valószínűleg figyelembe vették Semmelweis pozitív javaslatát, s ekkor megválasztották a szülészeti klinika tanársegédévé.⁵⁰ Főnöke Discher János lett, aki sajnos nem fejtett ki semmiféle tudományos szakirodalmi tevékenységet, viszont jelentős kórházi és magángyakorlattal rendelkezett.

El kell fogadnunk azoknak a Gyógyászatban megjelent írásoknak az állításait, amely szerint az orvosi karon egy-egy professzori kinevezés hatalmas harcok és taktikázások eredménye lett. Például az 1863-ban elhunyt Sauer Ignác belgyógyász-professzor utódjának kiválasztása hatalmas kari küzdelmet eredményezett: Balassa János és köre Korányi Frigyes, mások Wagner Jánost ajánlották.

⁵⁰ A kari határozatot a Gyógyászat 1865. augusztus 5-i száma közölte.

A személyeskedésig fajuló küzdelemben végül Korányi Frigyeszt nevezte ki az uralkodó, amiért Balassa körének engedni is kellett: Semmelweis megürült professzori statusára a megfelelő személy Fleischer József lett volna, de az „engedményért” Discher János került a női klinika élére. Igaza volt Markusovszky Lajosnak, aki Semmelweis Ignácról írott nekrológiájában megemlítette, hogy Semmelweis az egyetemen nem tudott olyan jeles szülész-nőgyógyászokat nevelni, amelyekre az országnak akkor azonnal szüksége lett volna. Így vált lehetségessé, hogy méltatlan ember került Semmelweis Ignác helyére.

Valóban Semmelweis tanítványnak számított Báthory István, Ráth József, Fleischer József, de vagy koruk, vagy éppen a kompromisszum akadályozta meg karrierjük emelkedését. Ráth József alkalmazkodó egyéniség volt, nem akart Discher Jánossal ellentétbe kerülni, keveset foglalkozott tudományos kérdésekkel, csak a tanársegédek kötelezettségei közé tartozó éves beszámolót írta meg a klinika működéséről, inkább az orvosi gyakorlatra összpontosított. Discher nem osztotta Semmelweis felfogását, de nem is tett ellene, Ráth József viszont nem kardoskodott nagybátyja mellett főnökével szemben. Gyávaságnak is mondhatnánk, de abban az időben kevés olyan szülész-nőgyógyász állás volt a fővárosban, hogy egy pályakezdő orvos tekintélyes főnökével szembe szállhatott volna.

*

Semmelweis Ignác mellett volt tanársegéd Fleischer József (1854–1857), aki a Rókus Kórház főorvosa lett, Maizner János (1857–1858), aki egy esztendő múlva Kolozsvárra távozott, ahol az Orvos-Sebészi Tanintézet szülészeti tanárává nevezték ki. Utóda Kreutzer Ferenc lett (1858–1862), akit később Pest egyik kerületi főorvosává nevezték ki, de ugyanezért távozott 1865-ben Báthory István is, aki három évet dolgozott Semmelweis Ignác mellett. Erre a megüresedett állására kívánta Semmelweis kineveztetni unokaöccsét, Ráth Józsefet.

A kortársak úgy emlékeztek rá, hogy jelentős magánpraxissal és jó kórházi gyakorlattal rendelkezett. Klinikai gyakorlata alatt már 1868-ban megpályázta a Rókus Kórház főorvosi állását, de akkor Fleischer József mögött „lemaradt”. Viszont 1875-ben – Fleischer betegségének súlyosbodása miatt – ideiglenes megbízták a Rókus Kórház szülészeti osztályának vezetésével. Szakcikkében ezt írta:⁵¹

„...Jelenleg már mindazon esetekben, hol a fertőzés veszélyének csak legtávolabbról is kitétnék véljük a beteget, fertőzésellenes eljárást alkalmazunk.”

Nem említi ugyan Semmelweis nevét, sem a gyermekágyi láz kérdését, a fenti kijelentés azonban azt mutatja, hogy az antiszepszist, mint alapvetel elfogadta. A Semmelweis által használt klórmész, majd a „félmangánsavas kalit” és a karbolsavat sorolja fel addig használt fertőtlenítő szerként. Ismerteti a Kolbe által 1874-ben ajánlott új szerrel, a szalicilsavval kapcsolatos tapasztalatokat. Magángyakorlatában elért eredményeire hivatkozik, s a Plósz Pál által végzett kísérletek alapján a szalicilsav nátrium-sóját tartja a legalkalmasabb fertőtlenítőnek.

Ráth ebben a cikkében – talán elsőnek a magyar szakirodalomban – használja már az antiszepszis kifejezést: „rothadásellenes módszer (antiseptische Methode)”. Nem választja el mereven a szülészeti és a sebészeti antiszepszist, s bár egyik nevét sem mondja ki, összekapcsolja Semmelweis és Lister módszerét a klórmész és a karbolsav egymás utáni említésével. Cikkét folytatásos közleménysorozat bevezetőjének szánta, de nem írta meg a folytatást.

Ráth József – Fleischer halála után – 1877-ben a Rókus Kórház szülészeti osztályának főorvosa lett, s többé nem jelentkezett írással.

⁵¹ Ráth József: A salicylsav eddigi alkalmazása a szüléset és nőgyógyászatban. = Orvosi Hetilap 19 (1875) 637–639. has.

1893-ban hunyt el, haláláról az Orvosi Hetilap egyszerű hírrel, a Gyógyászat a következő szöveggel emlékezett meg:

„...Meghalt Dr. Ráth József, a Szent Rókus Közkórház főorvosa 1873 óta. Az elhunyt Semmelweisnek volt az unokaöccse és segéde, a tekintélyes családi összeköttetésével csakhamar szép álláshoz is juttatták őt. Mint az nem ritkán lenni szokott, nagy szerencséje volt egyúttal nagy szerencsétlensége is és a sokat ígérő pályán nem sokra jutott.”

A „családi összeköttetés” említése arra utal, hogy Ráth József főorvosi kinevezésében nem Semmelweis emléke, hanem nagybátyja, Ráth Károly főpolgármester játszott döntő szerepet. A tanulmány viszont utal arra, hogy követője volt Semmelweis tanainak, s nem csak a Fleischer József által kijelölt utat követte a Rókus Kórházban.

Ráth József nem volt tehetségtelen ember. Nem volt ugyan író típus, viszont ő is azok közé tartozott, akit a naggyá vált rokon „mércejével” mértek. Ha nem lett volna Semmelweis Ignác unokaöccse, akkor őt is a nagy követők között említenék. Volt valami gonoszkodás abban, hogy nekrológjába „utaltak” másik nagybátyjára, az akkor még hivatalban volt Ráth Károly főpolgármesterre, aki talán csak azonos családi névvel segíthetett unokaöccse kinevezésében. A nekrológban tett utalással már nem az elhunytan akartak egyet „csípni”, hanem az élő nagybácsinak kellemetlenkedni.

Még Ráth József életében történt Semmelweis Ignác hamvainak Bécsből történt hazaszállítása és újratemetése a Kerepesi temetőben. Ennek hatására állított fel a Bp.-i Királyi Orvos Egyesület Emlékbizottságot, amelynek Ráth is tagja lett. A tervezett síremlék, szobor, emléklakett közadományozásra buzdította az orvosársadalmat, s a jelentős összeget felajánlók között volt nemcsak a Ráth család, hanem személy szerint Ráth József nőgyógyász, a nagybátyja emléke előtt tisztelgő unokaöcs is.

Gyermektelenül hunyt el, a Kerepesi temetőben a családi sírboltba temették el.

Müller Kálmán (1849–1926)

Müller Fülöp (1761–1841), első házasságából származó Terézia leánya Semmelweis József felesége és Semmelweis Ignác édesanyja lett. Harmadik házasságából született Müller Bernát (1810–1901) jeles botanikus, gyógyszerész, egyetemi magántanár.

Müller Bernát és Hauschka Terézia első fiú gyermeke *Müller Kálmán Fülöp József Bernát* volt, aki 1849. márc. 8-án született Pesten. A Belvárosi templomban Szemerényi Károly (Semmelweis Ignác fivére) keresztelte, a keresztszülői tisztet Semmelweis József és felesége vállalta.

A később orvosi pályát választó Müller Kálmán a századforduló kiemelkedő és nagy tudású egészségügyi szervezője, a pesti orvosi iskola második nemzedékének jeles egyénisége lett. Ifjú korának egyik meghatározó személyisége Semmelweis Ignác volt, aki apjának nemcsak rokona, hanem igaz barátja is volt. Semmelweis szinte naponta megfordult Müller Bernát lakásán, így Kálmán számára természetes volt az orvosi hivatás választása.

Grósz Emil, a pályatárs és barát így jellemezte Müller Kálmán pályafutásának „lényegét” az 1932-ben elmondott Emlékbeszédében:⁵²

„...Müller Kálmán a szabadságharc szülöttje, a kiegyezés neveltje. Gyermekeveire esik a Bach-korszak: a pesti piarista gimnáziumi tanuló a hatvanas évek nemzeti mozgalmát élte át: az egyetemi hallgató szemei előtt a Deák Ferenc politikájának győzelme és a kiegyezést követő nagy fellendülés korszaka folyt le. Az orvosi pályát nagybátyja, Semmelweis Ignác befolyása alatt választotta. Semmelweis mindennapos vendég volt Müller Kálmán szüleinek házában s érthető, hogy a fiatal tanulóra az impulzív természetű, kitűnő táncos, edzett úszó s emel-

⁵² Grósz Emil: Megemlékezés Bárá Müller Kálmánról. 1849–1926. = Orvosképzés 22 (1932) No. 22. pp. 781–793.

lett az orvosi tudományokért lelkesülő, igazát szenvedélyesen védő tudós mély benyomást tett.”

A Semmelweis-doktrína az 1890-es években kezdte el diadalútját, amikor már Müller Kálmán befutott szakember, a hazai orvostársadalom egyik vezéregyénisége volt. Igaz, Müller Kálmán soha nem emlegette Semmelweis Ignáchoz fűződő rokoni kapcsolatát, bár sokat tett nagybátyja szakmai és emberi elismertetéséért.⁵³ Valahol bajor iparos őseinek céltudatos szelleme hatotta át: azt vallotta, hogy a hírnevet nem mások dicsőségéből kell megteremteni, hanem saját erőnkől kell megalkotni. Büszke volt nagybátyjára, de ezt kollégái körében nem hangoztatta.⁵⁴

Orvosi tanulmányait Pesten és Bécsben végezte, orvosi oklevélét 1871-ben szerezte, majd végzése után a bécsi belklinikára került. Itt írta első két közleményét a kolesteraminról és a vizeletürítésnek bőrbetegségekkel való kapcsolatáról. 1873-ban nyugat-európai tanulmányutat tett: felkereste Berlin, Párizs, Prága neves klinikáit. 1874-ben tért haza, Pesten orvosi pályáját a Szent Rókus Kórház járványosztályán segédorvosként kezdte, majd 25 évig volt itt főorvos. 1875-ben a „hasbetegségek gyógy- és kórtana” tárgykörből magántanári képesítést szerzett, amelynek megszerzése után előbb címzetes, 1877-től rendes főorvossá nevezték ki. 1877-től a Szent Rókus Kórház és „összes fiókjainak” igazgatója.

Elmondhatjuk, hogy a kórházigazgatás volt az egyik élethivatása. Életútját nemcsak Markusovszky Lajoshoz, Korányi Frigyeshez és a pesti orvosi iskola más jelességeihez fűződő jó kapcsolata egyengette, hanem nagyban segítette hivatásszeretete és tehetsége is. Az 1870–1880-as években számos közleménye jelent meg – magyarul és németül – az ideges dyspepsiáról, az agy érlemeszedéséről, az ideges bélbetegségekről és mindenekelőtt a tuberkuló-

⁵³ Müller Kálmán: Bevezetés. In: Az orvosi tudomány magyar mesterei. Bp. 1924. MTA. pp. 7–45.

⁵⁴ Gortvay György: Báró Müller Kálmán emlékezete. Bp., 1926. Pesti Könyvny. 8 p.

zisiról. 1879-től a M. Kir. József Műegyetemen, az építészeti karon az egészségtant, más karokon pedig elsősegélynyújtás ismereteit tanította.

1885-ben a belgyógyászat rendkívüli tanárává nevezték ki, 1888-ban pedig megpályázta a – Wagner János halála után megüresedett – II. sz. Belgyógyászati Klinika professzori tisztét, ahol végül a második helyre sorolták be, ami azonban az alig negyven éves orvosnak nem jelentett szakmai kudarcot, hiszen a kórházi betegellátás és orvosi munka vonatkozásában hatalmas terveket kívánt megvalósítani. 1890-től a főváros „bal parti kórházak” – vagyis a főváros pesti oldalán található valamennyi kórház – közös igazgatója lett.

Ebben az időben vált a gyógyítás igazi színterévé a kórház, így a szervezés, a gyógyítás feltételeinek megteremtése feladatkörében egészen más elveket vallott, mint idősebb pályatársai. Amikor átvette a Szent Rókus Kórház igazgatását, első felterjesztésében a kórház újjáépítését kérte, mivel a „18. századi épület a kórházi célokra nem való, a beosztása helytelen és a modern hygiene legprimitívebb követelményeinek nem felel meg.” A teljes újjáépítést vagy egy újabb épületszárny felépítését indítványozta, de addig teljesen átszervezte és a lehetőségeknek megfelelően „modernizálta” a kórházat. Valóban nemcsak a főváros, hanem az ország első kórházává formálta a Szent Rókus Kórházat, de egy új kórház felépítéséről még 1912-ben, nyugalomba vonulása előtt sem tett le.

A kórházi munkát az orvosi tevékenység olyan területének tekintette, ahol nemcsak a legtöbb tapasztalat szerezhető, hanem olyan sajátos munkaterületnek, amely speciális ismereteket igényel. Ezért hívta életre 1890-ben a Közkórházi Orvos Társaságot, amely a továbbképzést, a tapasztalatcserét szolgálta. „Az általa alapított közkórházi orvos társulatban élénk tudományos élet indult meg, s a közkórházi főorvosok az ő régiméje alatt olyan tekinthetlyre, magányakorlatra tettek szert, amely vetekedett a klinikus professzorokéval.” – írta Grósz Emil emlékbeszédében.

Kórházigazgatói tevékenységét a későbbiekben így jellemezte Grósz Emil:

„... E tekintélyt nem az állás szerezte meg neki, hanem egyénisé- gével ő adott az állásnak súlyt és befolyást. Kiterjedt és előkelő orvosi gyakorlata volt. Mint keresett consiliariusnak alkalma volt, hogy befolyását a sebészeti beavatkozások indicatiójának helyes megállapítására érvényesítse. Negyven év előtt a háziór- vosok és betegek egyaránt idegenkedtek ettől, hogy a belgyógyá- szati terápiát sebészeti beavatkozás váltsa fel. Korányi Sándor- nak, amint tőle tudom, consiliumokon gyakran volt alkalma ta- pasztalni, hogy Müller milyen nagymértékben volt képes a bete- geket és családjukat helyes irányban befolyásolni. Igazi terrénu- ma nem az orvosi gyakorlat, hanem a közegészségügy, az orga- nisatio s az internationalis kapcsolatok ápolása volt.”

Mint kórházigazgató szigorúságával, rendszeretével, pontosságá- val, takarékoságával, s a formákhoz való ragaszkodásával sokak- ban ellenszenvet keltett, pedig ma tudjuk, hogy a mi országunkban tekintélyre, hatalmi szóra milyen nagy szükség van. A felügyelet, a vezetés annyira természetévé vált, hogy amidőn nagy nehezen elha- tározta magát, hogy szabadságra megy Ostendeba, idő előtt itthon termett és átvette a kórház igazgatását, s így dugába dőlt a törekvés, hogy távolléte alatt olyan intézkedések történhessenek, melyeket neki előterjeszteni sem mertek. Shakespeare mondása reá illet: „a jó kedélynek legbiztosabb jele a kemény ököl.”

Szolgálati jubileuma alkalmával a kórház orvosai – Tóth István javaslatára, aki abban az időben a szülészeti és nőgyógyászati osz- tály jogosan ünnepelt, s nagytekintélyű főorvosa volt – plaquettet ajánlottak fel neki, melynek egyik oldalán Sisypchos hatalmas szik- lát gördít fel a hegyre. „Müller Kálmán valóban sisyphosi munkát végzett.” – írta Grósz Emil emlékbeszédében.⁵⁵

⁵⁵ Lásd Grósz Emil megemlékezését!

Müller Kálmán és az orvosi közélet

Müller Kálmán 1874-ben, hazatérése után nem sokkal bekapcsolódott a fővárosi, majd az országos orvosi közéletbe. Tevékenységének első színhelyei a Bp.-i Királyi Orvos egyesület és a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók éves vándorgyűlései lettek, s az utóbbinak 1875-ben, Előpatakon rendezett vándorgyűlésének egyik szervezője, megnyitó plenáris ülésének előadója volt. Ebben az évben bevásztották a vándorgyűlések szervező bizottságának tagjává és titkárává. Szervezői képességének köszönhető, hogy 1883-ban titkára lett a „szünidei orvosi cursusnak” is, amelyből kiforrálódott a szervezett orvosi továbbképzés. Ugyancsak szervező titkára volt az 1885. évi első hazai Orvosi és Közegészségügyi Kongresszusnak, amely a közegészségügyi gondolkodás, az egészségügy és orvosi felvilágosítás és sok, területekkel összefüggő kérdés vonatkozásában mérőkövetnek számít. E kongresszuson az ipari munkásság egészségügyi helyzetéről tartott előadást,⁵⁶ olyan ipar egészségügyi felfogást képviselt, amely korában nálunk és külföldön is különlegesnek számított. 1889-ben az Országos Közegészségi Tanács tagjává választották, 1891-től az Országos Igazságügyi Tanács is ezzel a tagsággal tisztelte meg.

1893-ban az akkor létesített Tiszti Orvosi Vizsgabizottság budapesti bizottságának elnöke és a vizsgáztató tanára lett. E bizottság valóban a közigazgatási területek élére állított tiszti orvosokat vizsgáztatta elméleti és jogismereti tárgyakkal, csak az itt elnyert bizonyítvánnyal lehetett a közigazgatásnak alkalmazni őket. Rendkívül szigorú eljárás volt, ennek köszönhető a hazai közegészségügyi-orvosi közigazgatás nemzetközi hírnevét.

1894-ben a Budapesten tartott VIII. Nemzetközi Közegészségi és Demografiai Kongresszus főtitkáráként, 1896-ban a Millenniumi Kiállítás Közegészségügyi Osztályának elnökeként buzgólkodott.

⁵⁶ Lásd: Müller Kálmán (összeáll.): Az 1885. évi országos orvosi és közegészségügyi congressus tárgyalásai. Bp., 1885. Athenaeum. 468 p.

dott.⁵⁷ Valójában e két nemzetközi rendezvényen mutatkozott be a világ közvéleménye előtt a magyar medicina és közegészségügy, ami valóban nagy sikernek bizonyult, s Müller Kálmán számára is nemzetközi elismerést jelentett.

Közéleti pályafutásának csúcspontját az 1909. évi Budapesten megrendezett Nemzetközi Orvosi Kongresszus jelentette, amelynek szervezőbizottsági elnökeként nyugodtan kimondhatta, hogy a hazai orvostudomány valóban a világ élvonalába tartozik, Európa egyik meghatározó orvostudományi és betegellátási rendszerével rendelkezik. E kongresszusnak 2500 külföldi és 1500 hazai rendező tagja volt, ezen kívül 1000 családtag is megjelent a rendezvényeken.⁵⁸ A korabeli orvostudomány legjelesebbjei vettek részt a kongresszuson, ami akkor a legnépesebb ilyen típusú rendezvénynek számított. A szervezésért és a kongresszus sikerének jutalmaként szentgyörgyi előnévvel bárói címet kapott, megkapta a Ferenc József Rend Csillagkeresztjét, valamint más államok elismerését is, mint például a Francia Becsületrendet.

Legmagasabb közéleti méltósága az Országos Közegészségi Tanács elnöksége lett, amelyre 1897-ben nevezték ki, s mint elnök 1901-ben a főrendiház élethossziglani tagja lett. Igaz, a Főrendiházban ritkán szólalt fel, de beszédei mindig nagy feltűnést keltettek. 1918. február 26-án elmondott beszédében a hazai közegészségügyi állapotokat elemezte. Rámutatott, hogy a háborús veszteségek mellett „nemzetapasztó” tényező a gyermekhalandóság még magas aránya, a tuberkulózis és a venereás betegségek aggasztó számadatai is.

1910-ben a tuberkulózis elleni küzdelem kormánybiztosává nevezték ki, amely feladatkör újabb kihívást jelentett számára. Korá-

⁵⁷ Lásd: Gerlóczy Zsigmond (szerk.): Jelenés az 1894. szeptember hó 1-től 9-ig Budapesten tartott VIII-ik Nemzetközi Közegészségi és Demografiai Kongresszusról és annak tudományos munkálatairól. 1–7. köt. Bp., 1895–1896. Pesti Könyvnyomda. 325, 773, 512, 638, 543, 504, 768 p.

⁵⁸ Összehasonlításként: a magyar kongresszus előtt Lisszabonban rendezték a világ orvosainak találkozóját, ahol az összes megjelent 1700 fő volt.

nyi Frigyes kezdeményezésére épült fel Budakeszin az ország első tudószanatóriuma, de az ún. szanatórium-építési program megfogalmazása és megvalósítása már Müller Kálmán munkásságát dicséri. Igaz, ennek teljes sikerét az I. világháború lelassította, majd az ország szétdarabolása módosította a Müller Kálmán diktálta lendületét.

Müller Kálmánt sokan – és nem véletlenül – a Markusovszky Lajos halálát követő idők talán legeredményesebb egészségügyi szervezőjének minősítették. Az Országos Közegészségi Tanács élén különböző tervezetekben és indítványokban igyekezett az egészségügyi igazgatásban tapasztalt hiányosságokat pótolni.

Ő lett a Markusovszky Társaság egyik jeles szervezője is, s javaslatára a kör tagságát kiterjesztették a vidéki egyetemek tanáira, az állatorvosokra, az élettudományok képviselőire is. Ez volt az egyetlen kör, ahova Müller idős korában is mindig és pontosan eljárt.

1926. november 4-én hunyt el. Kortársai az írásokban búcsúztak el tőle, Korányi Sándor így emlékezett: „Müllernek utóda nem lesz, és nem lehet. Munkaköre elmúlásával darabokra tört.”

Semmelweis Ignác orvos-leszármazottja
Lehoczky-Semmelweis Kálmán (1889–1967) orvos,
egyetemi magántanár

Lehoczky Kálmán és Szemerényi-Semmelweis Antónia házasságából a második fiú 1889. szeptember 5-én született Budapesten. Fivérével együtt vette fel a Lehoczky-Semmelweis nevet.⁵⁹ A pesti piaristáknál érettségizett, majd a budapesti Tudományegyetem orvosi karán szerzett orvosi oklevelet (1912). Végzése

⁵⁹ Lásd még: Lehoczky-Semmelweis Kálmánné: Emlékek és mozaikok a Semmelweis-családról. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 55–56. (1970) pp. 215–220.

után, 1912–1929 között a budapesti I. sz. Nőgyógyászati klinikáján működött, 1926-ban a szülészeti és nőgyógyászati diagnosztika magántanára lett. 1929–1948 között a budapesti Posta Betegbiztosító Intézet kezelésében levő Vöröskeresztes Kórház (ma Sportkórház) nőgyógyászati osztályának főorvosa volt, 1948-ban áthelyezték a Szieszta Szanatórium (ma az Országos Onkológiai Intézet) nőgyógyászati osztályára, innen a Bakáts téri Schöpf-Merei Kórházba. Nyugdíjazásáig (1964) – politikai felfogása miatt csak rendelőintézeti felülvizsgáló orvosként működhetett, majd a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tudományos munkatársa és tanácsadója lett.

1920-ban a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) egyik alapítója, választmányi tagja volt. 1938–1942-ben a Bp.-i Királyi Orvosegyesület jegyzője és titkára, a magyar Nőorvosi Társaság főtitkára (1939–1943) volt. Főként nőgyógyászati diagnosztika kérdéseivel foglalkozott, de kiemelkedő operatőr is volt. Jelentős volt szakirodalmi tevékenysége is.

1926-ban kötött házasságot Schnabel Celestinával (1895–1975), házasságukból *Mária* nevű leányuk született, akinek harmadik házasságából (Róka Gyula radiológus) származó lánya, *Mária*, középiskolai tanári oklevelet szerzett.

A Hüttl-család orvos tagjai

Semmelweis Antónia (1864–1942) gyermeke volt *Lehoczky Mária Antónia*, aki 1894. február 9-én született Budapesten. Iskoláinak elvégzése után 1916-ban feleségül ment Hüttl Tivadar sebészhez, akitől 1919-június 5-én ikreket szült, de a szülésben elvérzett, s elhunyt. Gyermekeinek – Tivadar és Kálmán – felnevelésében fontos szerepet játszott édesanyja.

Férje, *Hüttl Tivadar* (1884–1955) sebész és egyetemi tanár volt, akinek apja, jómódú porcelán gyáros volt. 1907-ben szerzett orvosi oklevelet a budapesti orvosi karon, 1907–1910-ben az I. sz.

Kórbonctani Intézet munkatársa, majd Verebély Tibor sebészeti klinikáján lett tanársegéd. Műtőorvos 1912-ben lett, az I. világháború idején a klinikához tartozó sebészeti kórházban, orvos-századosi rangban sebész. 1921-ben a sebészeti diagnosztika egyetemi magántanára, 1921-ben a debreceni egyetem orvosi karán a sebészeti klinika igazgatója, 1922–1945-ben a sebészet nyilvános rendes tanára.⁶⁰

Jelentős szerepe volt a debreceni sebészeti klinika megtervezésében és felépítésében. Klinikáján traumatológiai, urológiai, sztomatológiai, fül-orr-gégészeti és ortopédiai osztályokat szervezett, amelyekből önálló klinikák formálódtak ki. Benedek Lászlóval és Sántha Kálmánnal együttműködve idegsebészeti műtőt is kialakított. Főként sebgyógyulással, sebgyógyulással, az epekövel és sebészetével kapcsolatos kutatásokat végzett. Foglalkozott Semmelweis életműve népszerűsítésével is.⁶¹

1946-ban a debreceni egyetemi igazoló bizottság állásvesztésre ítélte, mivel 1944-ben a Németországba kitelepített egyetemet követte.⁶² Ezután rendelőintézeti orvosként működött, 1951-től pedig az Országos Onkológiai Intézet főorvosa lett.

Fia, *ifj. Hüttl Tivadar* (1919–1990) 1919. június 5-én született Budapesten, édesanyja születésekor meghalt. Orvosi oklevelét 1943-ban Budapest szerezte meg, utána katonai szolgálatot teljesített. 1946-ban általános sebészi képesítést szerzett, 1943-tól a budapesti I. sz. Sebészeti Klinikán gyakornok, műtőnövendék, 1948-tól tanársegéd, 1957-től adjunktus, 1964–1968-ban docens, 1968-tól a Rókus Kórház I. sz. sebészeti osztályának főorvosa, 1969–1970-ben megbízott kórházigazgató, 1974-től címzetes egyetemi tanár. Általános és hasi sebészettel, sebfertőzéssel, gastroduode-

⁶⁰ Lásd még: Hüttl Tivadar centenáriuma. = Orvosi Hetilap 125 (1984) No. 34. pp. 2081–2084.

⁶¹ Hüttl Tivadar: Semmelweis élete és munkássága. = Debreceni Szemle 7 (1933) No. 6. pp. 229–244.

⁶² Vö.: Mudrák József: Hüttl Tivadar sebészprofesszor igazolóbizottsági elítélése 1946-ban. = Orvosi Hetilap 152 (2011) No. 26. pp. 1056–1057.

nális ulcus műtéti megoldásával, epekősebészettel foglalkozott. Jelentős orvostörténeti munkásságot is kifejtett, számos alapvetésnek számító sebészeti mű szerzője. Foglalkozott Semmelweis betegséggel, erről társszerzőkkel írt könyvet is adott ki.⁶³

Az orvostudományok kandidátusa (1951) doktora (1981) a Magyar Sebészeti Társaság főtitkára (1966–1982) az Országos Sebészeti Kollégium tagja, az MTA Akadémiai Jutalomérem (1951) birtokosa, számos hazai és külföldi szakmai társaság rendes és tiszteletbeli tagja lett. 1990. július 5-én hunyt el Budapesten.⁶⁴ Máthé Évával kötött házasságából négy gyermekük született: *Marietta* (férje Pongrácz Tibor közgazdász, politikus), *Antónia* közgazdász (férje Fehér Miklós orvos), *Tivadar* (1953) kardiológus, szívsebész, *Kálmán* (1955) orvos, sebész, radiológus.

Hüttl Tivadar ikertestvére, *Kálmán* (1919–1943) hivatásos katonatiszt lett, 1943-ban elesett a szovjet fronton.

⁶³ Haranghy László – Nyíró Gyula – Hüttl Tivadar: Semmelweis betegsége. + Die Krankheit von Semmelweis. Bp., 1965. Medicina. 1–87 p. + 91–149 p., 46 t. – Az Orvostörténeti Közlemények 1978-as évfolyamában számos szakvélemény jelent meg Semmelweis kórtörténetéről, közülük az egyik Hüttl Tivadaré.

⁶⁴ Lásd róla bővebben: Berentey György: In memoriam dr. Hüttl Tivadar (1919–1990). = Orvosi Hetilap 131 (1990) No. 52. p. 2883.

KAPRONCZAY KÁROLY

A ZIRCI SEMMELWEISEK

A 19–20. század fordulóján felélénkült Semmelweis kutatás – részben Schürer von Waldheim munkái nyomán – felfigyelt olyan Semmelweis nevet viselő személyekre, akik nem voltak összehozhatók a Kismartonból Budára került Semmelweis Józseffel. A pesti anyakönyvekben szereplő Semmelweisek többségükben Zircről származtak, így feltételezhető lett a kismartoni és zirci ág rokonsága.

Az első családtörténeti kutatások (Győry Tibor munkássága nyomán) nem igazolták a két család vérségi rokonságát, de Győry azt feltételezte, hogy Kismartonból kerülhetett egy Semmelweis nevet viselő férfi Zircre, és ott a család új ága terebélyesedhetett ki. Talán ez a feltételezés – vagy Semmelweis Ignác személye – kelthette fel Horváth Konstantin ciszterci szerzetes érdeklődését, aki részletesen feldolgozta Zirc és környéke német ajkú lakosságának történetét, s magának Zircnek a történetét is.⁶⁵

Zircen 1701-ben történt az első német betelepítés, ami a 18. században folyamatosan nyomon követhető. Az egykori anyakönyvek és levéltári források szerint a német telepesek Sziléziából, Tübingiából, Wilhelmsburgból, Brandenburgból, Hartkirchenből, Hietzingből, Hollenbachból, Iglauból, Coburgból, Landshutból és Rückendorfból érkeztek, valamennyien katolikusok voltak.

A Semmelweis név itt a 18. század második felében tűnik fel először: 1761-ben keresztelték meg Semmelweis Józsefet, György

⁶⁵ Horváth Konstantin: Zirc története. Veszprém, 1930. Egyházmegyei ny. VII, 31 p., 12 t. (Zirci könyvek 1.)

fiát. Az apa születési és származási helye nincs feltüntetve, bár ez akkor nem volt előírás, a későbbiekben is rendszertelenül – többnyire az anyakönyvet vezető pap tetszésének megfelelően – történt. A Semmelweis család vonatkozásában a házassági anyakönyvekből az is kitűnt, hogy a Semmelweis férfiak gyakran házasodtak Moser, Taufel (Teufel, Tejfel), Polak, Mühlpercl, Henning, Hebling familiákból származó hajadonokkal, illetve azok Semmelweis nevű leányokat vettek feleségül. A zirci Semmelweisek között gyakori volt a Mátyás, Mihály, György, Antal, Ferdinánd, Rudolf keresztnév, amelyeket nem találunk meg a kismartoni Semmelweis család férfi nevei között, egyezést mutatnak viszont a József, a János, az Anna, a Mária, a Júlia és a Teréz nevek, amit „divat neveknek” is tarthatunk. Véletlenül sincs a zirci Semmelweis családban Bertalan, Ignác, Fülöp, Ágoston, Pál vagy Péter, ami azonban Semmelweis Ignác családjában gyakori volt. A családokban a keresztnévek adása bizonyos családi hagyományokat tükrözött: apák, nagyapák, kedves rokonok emlékét kívánták így megörökíteni.

A közel negyvenezer lakosú Pest-Budán a 18. század közepétől több Semmelweis is letelepedett, feltehetően tudtak és ismerték egymást. A névjegyzékek szerint mind Zircről származtak el, mesterségük kőműves, ács, asztalos volt – mind olyan foglalkozás, amely építkezéssel kapcsolatos. Ezek a Semmelweisek inkább a Duda pesti oldalán telepedtek le, ott nyertek polgárjogot, bár a Tabánban is volt Semmelweis, de ők szőlőművelőkként szerepeltek a lakossági névjegyzékekben.

A későbbi feljegyzések szerint a Tabánban élő Semmelweis János és fia, István Kiskunmajsára költöztek. Később is találunk elvándorlást Pestről erre a kunsági településre, például Semmelweis Mátyás ácsmester – aki Pest-Buda Belvárosának átépítésénél sok épület tetőszerkezetének munkálatait irányította – és családja.

Semmelweis József pesti kereskedő sógora révén amolyan „sógor-ság-komaság” keletkezett a zirci és a tabáni Semmelweis-családok között. Az biztos, hogy Semmelweis Ignác gyakran megfor-

dulhatott fivére üzletében – hiszen néhány méterre volt a nőorvosi klinikától –, s ott találkozhatott a pesti Semmelweisek néhány tagjával. A zirci Semmelweisek emlékezetében él, hogy sokáig őriztek egy „Lieber Matthias” megszólítással kezdődő német nyelvű levelet, amit Semmelweis Ignác írt. A címzett Semmelweis Mátyás (1808–1859) ácsmester volt, akinek János fia később Előszállásra került, nála és családjánál volt a levél, ami azonban az idők során elkallódott. A család több, egymást már csak hallomásból ismerő tagja egyformán nyilatkozott erről.

A Pesten és Budán élő Semmelweis családok legjobb ismerője Semmelweis Károly (Semmelweis Ignác fivére) belvárosi káplán volt, aki a pesti és budai templomokban nemcsak fivérei és nővérei esketője, gyermekeik keresztelője volt, de a templomi anyakönyvek szerint más Semmelweiseket is esketett-keresztelt. Ő kezdeményezte a család nevének Szemerényire való változtatását, amit elsőnek ő tett meg. A névváltoztatásnak vannak további „rejtélyei”: Semmelweis Ignác családján kívül más Semmelweisek is felvették a Szemerényi nevet: egy zirci ághoz tartozó János, ismeretlen helyre költözött István és Mihály, de még egy Kiskunmajsán élt Semmelweis János is Szemerényi lett. Nehéz az utóbbira választ találni, ha a fővárosban élőkkel kapcsolatban feltételezhető valamiféle azonosulási szándék, talán Semmelweis Károly lelkész hatása lett a döntő.

Semmelweis József, majd Ignác halála után a tabáni testvérek családjai között is lazultak a kapcsolatok, Fülöp és Ágoston más városokban éltek, a család később alig-alig tudott a rokonság számos, nem Pesten élő tagjáról. Lazulhattak a zirciekkel való atyafiság kötelékei is, akik már további ágakra szakadtak (Dunaföldvár, Mezőfalva, Hajdúság, Előszállás, sőt Ausztrália).

Ugyancsak figyelemre méltó tényező, hogy a zirci Semmelweis családban sok a fagegmunkálással kapcsolatos foglalkozás: ács, épületasztalos, kőműves, falfeldolgozó stb. Igaz, itt is megtaláljuk a szőlőműveléssel kapcsolatos foglalkozásokat: szőlősgazda, ká-

dár, borkereskedő stb. Később mérnökök, gazdasági végzettségűek, de nincs hivatásos katona.

Az Ausztráliában élő Semmelweis Nándor és családja szintén Zircről származott el a távoli kontinensre, még a két világháború között: Semmelweis Nándor édesanyja a zirci születésű, de Enyingen élő Semmelweis Mária volt, aki gyermekével együtt vándorolt ki Ausztráliába. Ugyancsak velük tartott Semmelweis Anna is, az előbbi nővére is.

A Zircen élő Semmelweis ág orvos tagjai

A Zircen élő Semmelweis ágból is több orvos lett. Elsőnek *Semmelweis Károly* (1871–1934) nőgyógyászt, a zirci kórház későbbi igazgatóját kell említenünk. Középiskoláit a veszprémi piarista gimnáziumban végezte, majd tanulmányait a budapesti orvosi karon folytatta. 1895-ben szerzett orvosi oklevelet, majd három évig a Rókus Kórházban lett sebész és szakképzett sebész. Később is büszkén nyilatkozott arról, hogy Semmelweis Ignác egykori osztályán lett nőgyógyász, azokat a folyósokat és osztályokat járta naponta, amit a legnagyobb orvos koptatta. Képesítésének megszerzése után a zirci Szent Erzsébet Kórház nőgyógyásza, főorvosa, 1924-től haláláig kórházigazgató is volt. Jeles szakember, sokat tett a kórház fejlesztéséért. Két házassága volt, az elsőből született két gyermek csecsemőkorban meghalt, második házasságból született három gyermek közül az egyik fiú néhány napos korában hunyt el, Hermina (1921–1945) a háború áldozata lett, mérnök fia, Károly (1924) a háború után Amerikába távozott. Felesége szintén a harcok alatt hunyt el.

Az orvosi pályát választotta mérnök fivérének, Semmelweis Károly Rudolfnak (1863–1917) fia, *Semmelweis Ferenc* (1898–1971) is. Ő is a veszprémi piaristáknál érettségizett, 1916–1918-ban katonai szolgálatot teljesített, majd a Szent Rókus Kórházban töltött szakmai év után a Bábaképző főorvosává nevezték ki.

1924–1926-ban a székesfehérvári kórház szülész-nőgyógyász szakorvosa, majd Zircen körorvos lett. A II. világháború idején katonarvosként szolgált a keleti fronton, hadifogságból hazatérve körorvosi és bányaorvosi munkát vállalt, amely tisztséget 1965-ig töltötte be. Tiszteletére Zircen utcát nevezték el róla. Veje, *Wimmer József* szintén orvos lett, mint nővérének fia *Remsey Ernő*.

A Semmelweis családok (Kismarton, Zirc és Buda) elmélyült kutatója volt Semmelweis Károly, a kismartoni Tartományi Könyvtár és Levéltár igazgatója. 1966-tól szoros kapcsolatban állt vele a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum akkori igazgatóhelyettese, Antall József, aki az addigi Semmelweis-kutatás tényanyagát egyeztette vele. Semmelweis Károly nemcsak addigi kutatásait írta le levelében, hanem megküldte a zirci Semmelweis Ferencsel váltott levelének másolatát is. Ebből világosan kitűnt, hogy nem tételezhető fel rokoni kapcsolat a kismartoni és a zirci Semmelweis családok között. Semmelweis Károly legendának vagy merész feltevésnek tartaná, ha egy burgenlandi Semmelweis költözött volna Zircre, és tőle eredne a másik Semmelweis család. Igaz, a kezdeti családi kutatások ezt is feltételezték, de erre nem találtak bizonyítékot.

Az ellentmondást kizárta az a tény, amikor a 18. század elején feltűnt Zircen a Semmelweis családi név György keresztnévvel párosítva, akkor Kismarton környékén, illetve Burgenlandban született György nevű férfiak későbbi sorsa pontosan helyben követhető, szó sem lehetett átköltözésről. A keresztnévek használata, illetve azok gyakorisága egészen más hagyományokon alapult Kismartonban és Zircen: más keresztnévek voltak Kismartonban „használatban” mint Zircen, természetesen voltak mindenhol használatos divat nevek (például Péter, József, János), de Zircen gyakori a Mátyás és a Rudolf, ami Kismartonban ismeretlen.

Ezt a felfogást ismételte meg Semmelweis Károly a Semmelweis Múzeum munkatársának írott 1976-os levelében. E levélváltásra azért került sor, mert az „Esti Hírlap” egyik írásában azt feltételezte egy Zircről származott Semmelweisről, hogy rokona a

nagy magyar orvosnak. Az akkori újabb vizsgálatok a régebbi kutatásokat erősítette meg, de a Zircről elszármazottak adataiból világosan kiderült, hogy Előszálláson, Dunapatajon, Kiskunmajsán, Egerben, telefonkönyv szerint Budapesten is élő Semmelweisek mind a zirci Semmelweis családból származtak el, többségük Budapestről költözött tovább. Sajnos közöttünk nem volt olyan, akivel olyan kapcsolatot lehetett volna kiépíteni, hogy a rokonság fókait, illetve a leszármazási vonalakat fel lehetett volna vázolni. Azoknak a Szemerényi nevet viselő leszármazottaknak sem sikerült nyomára lelni, akik az 1840-es években vették fel Pesten a Szemerényi nevet, illetve Budapesten élőknek nem ismerik családi nevük eredetét.

KORBULY GYÖRGY

**SEMMELWEIS A KORTÁRSÁK
FELJEGYZÉSEIBEN⁶⁶**

Az idő, amelyben élt – 1818 jelenti a bölcsőt és 1865 a koporsót – történelmileg még közel van hozzánk, de aki Semmelweisben az embert kutatja, annak már elérhetetlen messzeségben. Kicsiny baráti körének tagjai, akik legjobban ismerték, s így a leghivatottabban beszélhettek volna róla – Balassa 1868-ban, id. Bókai 1884-ben, Hirschler 1891-ben, Markusovszky 1893-ban – a Semmelweis-ünnepségeket megelőzően szállottak a sírba, és magukkal vitték annak némaságába baráti benyomásaikat, amelyeket pedig az ünnepségek alkalmával kétségtelenül papírra vetettek volna.

Részint említett barátainak korai halála, részint emberi nemtörődomség okozta, hogy Semmelweisről, az emberről néhány vázlatos életrajzi adaton kívül – amelyek a közelebbi vizsgálatnál ugyancsak szegényesnek bizonyulnak – tulajdonképpen alig tudunk. Kit is érdekelt volna a hozzá legközelebb állókon kívül egyetemünk szülészprofesszora, aki – kevés kivételtől eltekintve – harcban állott a tudományos világgal és akinek tragikus halála után Pest városa hivatalosan kiküldött tanácsnoka jelentésében közli – magyar tudós sors századokon át –, hogy „a végrendelet nélkül elhalálozott örök-hagyó után semminemű vagyon sem maradt”.

Idehaza is voltak ellenfelei és hiába küldözgette szét híres „Nyílt levelei”-t – amelyek itthon mint a Markusovszky szerkesztette Orvosi Hetilap mellékletei jelentek meg – a tudományos világba, saját tanítványa, Fleischer József állapítja meg emlékezésében, hogy „ezen törekvéseinek túlbuzgó animosus fellépése

⁶⁶ Részlet a szerző tanulmányából. Írásának teljes szövegét lásd a következő műben: Semmelweis Ignác emlékezete. Összeáll.: Gazda István, Kapronczay Károly, Szállási Árpád. 1–2. köt. Piliscsaba – Bp., 2001. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 556, 11 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 28.)

által létrehozott ingerültség közepette semmi sikere sem volt”. Adataink vannak arra nézve, hogy az élete utolsó idejében egyre inkább befelé forduló Semmelweis – mint egyetemi tanár – tanítványai előtt sem volt népszerű. Mindez a legtávolabbról sem érinti nagyságát, de teljesebbé teszi élete fenséges tragédiáját.

A Budapesti Királyi Orvosegyesület, amely elhunyt tagjai emlékének akkoriban még hagyományos emlékbeszéddel áldozott és amelynek Semmelweis pesti tanársága alatt munkás tagja volt,⁶⁷ csak 1872. november 2-i rendkívüli ülésén – hét évvel halála után – rótta le Semmelweisszel szemben fennálló kegyeletes tartozását. Milyen kíméletlen bepillantást enged az anyák érdekében egyedül helyesnek felismert tan felfedezőjének tragikumába ez a halála után hét évvel elhangzott emlékbeszéd, amit egykori tanársegédje, Fleischer József, a Rókus Kórház szülészeti osztályának főorvosa akkor mondhatott csak el, „midőn az idő az ő mérséklő befolyását meghozta azon élők lelkületére is, akik a boldogult felfedezése által létrehozott küzdelemben tevékeny szereplő részt vettek...”

A Semmelweis koporsójára hulló rögök – legalábbis úgy látszott egy időre – mintha tanait is eltemették volna. A legnagyobb elismerés illeti meg azt a néhány lelkes tanítványt és hívőt, akik nem hagyták el a sírba szállt mester zászlaját, és tanait féltő kegyelettel ápolták továbbra is. A tanítványok közül éppen Fleischer Józsefet kell említenünk első helyen (...), akiről maga Kézmárszky írta elismerően, hogy „hazánkban... éveken át csaknem egyedül hű követője és hirdetője” volt Semmelweis tanításának, de mellette mindjárt egyetemünk későbbi szülészprofesszora, Kézmárszky következik. Külön elismerés illeti meg a kettejüknél idősebb Ambró Jánost, a pozsonyi bábaképző intézet igazgatóját (...), aki a bécsi egyetemen szerzett orvosi oklevelet, s így bár nem volt közvetlen tanítványa, mégis leglelkesebb híve lett Semmelweis tanainak, és aki a Budapesti Királyi Orvosegyesület 1870. január 8-i ülésén

⁶⁷ Korbuly György: Semmelweis és a Budapesti Királyi Orvosegyesület. = Budapesti Orvosi Ujság 36 (1938) No. 12. pp. 277–279.

felolvasatott „A szülházak és Semmelweis tanár tana” című dolgozatában bátran síkraszállott a feledésbe merülő tanok mellett.

„Tanulmányozni kell Semmelweis munkáját, hirdetni minden tanszékről tanát, hogy minden orvos egész kiterjedésében correcte ismerje azt” – hirdette ez alkalommal Ambró és rámutatott az Orvosegyesület további teendőire Semmelweis tanaival kapcsolatosan. Ambró Semmelweis és tanításai iránti tiszteletének meggyőző bizonyítékát képezi még 1873-ban, Szokolcán megjelent tót nyelvű bábakönyve,⁶⁸ amelyet Semmelweis emlékének ajánlott és amelyben az ajánlást követően Semmelweis felfedezésének jelentőségét külön bevezetésben röviden ismerteti (...).

Az elmondottak alapján nem csodálatos többé, hogy Semmelweistről keveset tudunk. Mire az érdeklődés – főleg Hegar 1882-ben megjelent Semmelweis-életrajza nyomán⁶⁹ – újra Semmelweis és tanai felé fordult, a közöny és feledés jegyében eltelt esztendőök mulasztásai többé nem voltak helyrehozhatók.

Műveinek kéziratai kivétel nélkül elkallódtak. Köztük nemcsak halhatatlan főművét sajnáljuk, hanem befejezéshez közel állott szülészeti tankönyvét is, amelyen 1862 óta nagy szeretettel dolgozott, amint arról az Orvosi Hetilap egy-egy híradása időnként beszámolt.⁷⁰ Közismert, hogy áldásos tanai érdekében kiterjedt bel-

⁶⁸ Ambró, Ján: *Kniha o porôdnictve pre baby*. Skalica [Szokolca], 1873. A következő évben magyar nyelven is kiadta: Ambró János: *Szülészeti tankönyv szülésznek számára*. Pozsony, 1874. Wigand. 447 p.

⁶⁹ A Semmelweis-szobor 1906-ban történt leleplezési ünnepségére a rendező bizottság Hegart is meghívta. A 77 éves Hegar korára hivatkozva, őszinte sajnálattal mondott le a budapesti utazásról. (Lásd Hegar levelét a Semmelweis Orvostörténeti Levéltárban. – *a szerk. megj.*)

⁷⁰ „Simmelweis Ignác egyetemi tanár, az orvosok számára írt szülészeti tankönyvön dolgozik, mely szöveg közé nyomott rajzokkal ellátva, értékes tartalmának megfelelő csínnal fog kiállítani; úgyhogy minden tekintetben a külföldi, azon szakmabeli legjelesebb munkákkal vetélkedni fogván, megjelenése méltán a magyar irodalom nyereségéül lesz tekinthető.” Lásd: *Orvosi Hetilap* 6 (1862) 719–720. has.

„Simmelweis tanár szülészetiéhez a gyönyörű fametszetek már nagyobb részben (100 darab) elkészültek, mi remélünk engedi, hogy irodalmunk nemsoká-

és külföldi levelezést folytatott, de ha ma aziránt érdeklődünk, hány kéziratát ismerjük Semmelweisnek, a válasz egyenesen levereő. A szívvel-lélekkel folytatott hatalmas levelezésből ma csak öt eredeti levelét ismerjük.

Közülük általánosan ismert a Magyar Tudományos Akadémiához írott levél 1860 novemberéből, amelynek kíséretében főműve egy példányát megküldte az Akadémiának és bejelenti, hogy:

„...sikerült ... ezen irtozatos eddigelé járványosnak hitt kór valódi természetét felfedezni – s e felfedezés nyomán egyszerűsmind (mi a földolog) a betegség nagyobb mérvbeni fellépését... meggátolni...”.⁷¹

Egy keltezés nélküli – még a bécsi korszakból származó – német nyelvű levél címzettje Markusovszky, s benne a baráti vonatkozású sorok között örömmel számol be arról, hogy a gyermekágyi láz kérdése örvendetesen alakul (mit der Puerperal Geschichte geht es sehr gut) és levélben megkereste már a párisi, londoni, dublini, strassburgi, hágai, berlini, göttingeni, prágai stb. szülőintézetek igazgatóit is a kérdés kísérleti vizsgálata érdekében. (...)

Egy ugyancsak keltezés nélküli, latin nyelvű levele féltett kincse a Budapesti Királyi Orvosegyesület orvostörténeti gyűjteményének, ebben Semmelweis egy valószínűleg vizsgálat céljából hozzá küldött beteg leletéről tudósítja ismeretlen kartársát. (...)

ra teljes szülészeti tankönyv birtokában fog lenni. A fametszeteket (száma 180) Russ ismert fametszőnk szokott ügyességével francia modorban készíti, minélfogva azok a braunschweigi kítűnő hírben álló Vieweg-féle fametszetekkel teljesen mérközni fognak.” Lásd: Orvosi Hetilap 6 (1862) 983. has.

⁷¹ Szövege első ízben közölve: Semmelweis levele a M. T. Akadémiához 1860-ban. = Orvosi Hetilap 35 (1891) p. 112.

A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Könyvtárának gondozásában 1996-ban megjelent Semmelweis-bibliográfia tévesen – nyilván tollhibából – 1891 helyett az 1861-es évhez helyezi a levél nyomtatott változatának az Orvosi Hetilapban történt megjelenését. A levél tehát nem 1861-ben, hanem 1891-ben jelent meg első alkalommal nyomtatott formában. (– a szerk. megj.)

Negyedik levelét, amelyet Semmelweis a Spaeth és Scanzoni-hoz írt nyílt levél kíséretében – úgy látszik – Maizner Jánoshoz, a kolozsvári orvos-sebészi tanintézet szülészprofesszorához intézett, Kolozsvárt őrzi a magyar kegyelet. Ebben aziránt érdeklődik, igaz-e vajon, hogy a kolozsvári szülőintézet tanársegéde egyúttal a Karolina-kórház sebésze is, továbbá adatokat kér a gyermekágyi lázra vonatkozóan.⁷²

Rendkívül érdekes 1861. május 22-én kelt angol nyelvű levele, amelyet ma a londoni Royal Society of Medicine könyvtára őriz és amelynek kíséretében angol barátjának, tanai terjesztőjének Charles Routhnak főműve egy példányát megküldte. Felkéri őt, hogy úgy mint már 1848-ban is tette, könyve alapján újból hívja fel a figyelmet Angliában tanítására és megjegyzi, hogy főművét számos angol szüléskiválóságnak (Webster, Copeland, Murphy, Simpson, Weber) is megküldte.⁷³

⁷² Góth Lajos: Semmelweis egy kéziratának bemutatása, amely 'Zwei offene Briefe an Dr. J. Spaeth in Wien und an Dr. F. W. Scanzoni zu Würzburg' című füzethez van csatolva. = Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából, 1906. No. 1–3. pp. 163–164.

⁷³ Charles Henry Felix Routh nekrológiájában (The Journ. of Obst. and Gyn. of the Brit. Empire, 1909. pp. 251–256.) a levél teljes szövege olvasható. A nekrológ-író megjegyzi: „This letter shows that Semmelweis could write English, the errors which it contains being purely orthographical”. Valószínű, hogy Semmelweis legalábbis olvasott angolul. Bizonyítja ezt műveiben az angol irodalom adatainak rendkívül gondnal történő figyelembevétele. Angol nyelvtanulmányairól főművében is megemlékezik (Semmelweis összegyűjtött munkái. 1906. p. 115.): „Az 1846/47-i telet az angol nyelv elsajátítására fordítottam, hogy azt az időt, melyen át elődöm, dr. Breit miatt a tanársegédi állás újrabetöltésére várakoznom kellett, nagyobbára a dublini nagy szülőházban tölthessem el...”. A Rotunda meglátogatása mégsem valósult meg, Breit doktort 1847. február végén a tübingeni egyetem szülészprofesszorává nevezték ki, Semmelweis pedig eredeti tervét megváltoztatva, két barátjával ekkor utazik Velencébe. Arra vonatkozóan, hogy Semmelweis angolul levelezett volna (saját fogalmazású angol leveleket értünk ezalatt!) nincs semmiféle bizonyítékunk, és a nekrológ-író fent idézett mondatát önkényes megállapításnak kell tartanunk. Semmelweis maga írja főművében egy helyütt (p. 292.), hogy Simpson levelére 1847-ben nem személyesen válaszolt: „Arneth dr. barátom és II. osztálybeli kartársam, ki az angol nyelvet jobban értette nálam, írt volt neki”. Ugyanígy a

Csak a teljesség kedvéért említjük, mert tudományos jelentőséggel nem bírnak, hogy a Semmelweis-család birtokában két, Semmelweis kezével leírt, gyermekkori, 1825-ből származó, német nyelvű üdvözlő versike is van, amelyek a nagyapa és a nagyanya név- vagy születésnapja alkalmából íródhattak.

Eddigi fejtegetéseink után könnyen érthető, hogy a ma Semmelweis-kutatója minden eszközt megragad annak érdekében, hogy az „anyák megmentőjé”-t közelebb hozza korához, amely hűségese megértéssel őrzi tanításait és féltő kegyelettel ápolja emlékét.

1938-ban 'Zeitgenössische Bildnisse Semmelweis' című dolgozatunkban összeállítottuk ebből a célból a Semmelweisről fennmaradt egykorú ábrázolásokat (egy vitatható ifjúkori olajfestmény, egy lithographia és hat fénykép), amelyek alapján életének különböző korszakaira vonatkozóan érdekes megállapításokat tehattünk.⁷⁴ Josué A. Beruti, a Buenos Aires-i egyetem szülészprofesszora e dolgozatunk felhasználásával néhány hónappal ezelőtt megjelent „Semmelweis y la fiebre puerperal, vida y obra de un gran medico desventurado” című monográfiájában külön fejezetet szentelt Semmelweis egyéniségének.⁷⁵

Új és eredményes utat választott Semmelweis egyéniségének korunkhoz közelebb hozására egyetemünk tavaly elhunyt kiváló kutatója, Schaffer professzor, aki a hivatott lélekbúvár szeretetével és hozzáértésével tudott elmélyedni nemzeti nagyjaink (Széchenyi, Arany, a két Bolyai, Vörösmarty) lelki világában. Mielőtt a halál kivette volna fáradságtalan kezéből a magyar orvostudomány dicsőségét annyiszor munkáló tollát, még befejezhette – mintegy

fentebb mondottak mellett bizonyít az is, hogy Routh angol helyett latinul levelez Semmelweis-szel még 1849-ben is. Érdekes lesz annak a megállapítása, vajon a Royal Society of Medicine Semmelweis-levele csakugyan Semmelweis kézírása-e, vagy pedig csak névalírása eredeti rajta.

⁷⁴ Zentralblatt für Gynäkologie, 1938. pp. 738–743.

⁷⁵ Aniceto Lopez kiadása. Buenos Aires, 1939. pp. 115–125. „La personalidad de Semmelweis” fejezet.

hattyúdalaként – 'Semmelweis lelki világáról' írt mélyenszántó tanulmányát.⁷⁶

Schaffer megállapítja, hogy Semmelweis „testi és lelki egyénisége... alapjában véve keveréktípust képvisel” és esetében – Kretschmer terminológiáját használva – „keresztezés forog fenn... a cikloid testi és a túlnyomóan schizoid lelki alkat között. A schizoid temperamentum egyik alapvető tulajdonsága, a lelki élet túlérzékenysége szépen kifejezésre jut Semmelweis nyílt leveleiben”.

Semmelweis egyéniségének korunkhoz közelebb hozására rendkívül alkalmasak még a kortársak saját kezű feljegyzései vagy elbeszéléseiknek mások általi megörökítései. E feljegyzéseket három csoportba sorolhatjuk: az elsőbe azok tartoznak, amelyek Semmelweis életének valamely meghatározott időszakára vonatkoznak, a második csoportbelieknél időbeli hovatarozás nem állapítható meg, s ugyanígy a harmadik csoportnál sem, amelyben a kortárs visszaemlékezéseit másnak munkája vagy dolgozata őrizte meg napjainkig.

Az első csoportba nálunk aránylag kevésbé vagy alig ismert feljegyzésekkel találkozunk, s a tárgyalandó négyből három (szerzőik szerint két német és egy svájci orvos feljegyzései) Semmelweis bécsi korszakára, az 1847, illetve 1848-as esztendőre esik, a negyedik megemlékező – ismeretlen magyar kortárs – Semmelweis pesti tanárságának idejét idézi fel.

Időrendben az első feljegyzést Semmelweisről Adolf Kussmaul, a későbbi nagyhírű freiburgi, majd strassburgi belgyógyászprofesszor „Jugenderinnerungen eines alten Arztes” című, 1898-ban megjelent könyvében olvashatjuk. (...) Kussmaulnak ez a műve az orvosi visszaemlékezések mai áradatában is a legjobbak

⁷⁶ Schaffer professzor idevonatkozó tanulmányai: Néhány megjegyzés Semmelweis lelki alkatáról. = Orvosi Hetilap 83 (1939) p. 916.; Semmelweis lelki világáról. = Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítője. Vol. 58. (1939) pp. 802–810.; Das Nervensystem von I. Semmelweis. = Zeitschrift für die ges. Neurologie u. Psychiatrie. Berlin, 1940. Bd. 169. Heft 1. u. 2.

közé tartozik, amit ismétlődő német kiadásai mellett idegen nyelvű fordításai is meggyőzően igazolnak, és mindig megkapja az olvasót közvetlenségével és kedves elbeszélő modorával.

A 25 éves Kussmaul alig hagyva maga mögött a heidelbergi egyetemen végzett orvosi tanulmányokat, Bronner nevű barátjával 1847. június 20-án érkezik Bécsbe, tehát ugyanabban az évben, amelynek tavaszán Semmelweis korszakalkotó felfedezését tette. Az ősi császárváros ekkor már az orvostudományok Mekkájává kezdett kialakulni és az ún. „jüngere Wiener Schule”, amelynek vezéralakjai közé Škoda, Rokitansky és Hebra is tartoznak, a világ minden tájáról mágnesként vonzotta magához a tanulni vágyó fiatalságot.

Kussmaul emlékezéseiből az Allgemeines Krankenhaus pezsgő orvosi életének leírása után plasztikusan megrajzolt vonásokkal emelkedik ki Škoda, Rokitansky – Semmelweisnek Hebra mellett lelkes bécsi pártfogói –, majd magának Semmelweisnek az alakja, akivel „Bei Semmelweis” című fejezetében foglalkozik.⁷⁷ A legmelegebb elismerés hangján szól róla, aki őt barátjával együtt – mint a nagyhírű heidelbergi szülészprofesszor, Naegele volt aszisztenseit – a legszívélyesebben felkarolja, készségesen foglalkozik velük és kieszközli számukra a téli félévben nehezen elnyerhető engedélyt, a szülészeti osztály hathetes látogatására. Kussmaul Semmelweis iránti őszinte ragaszkodása meghatóan csendül ki abból a mondatából, amelyben a bécsi időkre visszaemlékezve megállapítja, hogy valamennyi bécsi ismeretsége közül a Semmelweis-szel kötött hagyta vissza benne a legkellemesebb és leg-hálásabb emlékeket. Természetes, hogy együttlétük során gyakran esik szó Semmelweis néhány hónappal előbb tett felfedezéséről, amelynek történetét részletesen ismerteti.

⁷⁷ A „Jugenderinnerungen” második kiadásában (Stuttgart, 1899), pp. 371–735. Kussmaul Semmelweisről szóló fejezete a befejező rész elhagyásával magyarul is megjelent a Gyógyászat 1899-es évfolyamában (pp. 28–29.). Teljes magyar fordítása a Gynaekologia 1902-es évfolyamában olvasható (pp. 5–7.) Hevesi Arthur fordításában.

Kussmaul bőven ír Semmelweisről, az emberről is, az akkori bécsi viszonyokról, a szülőkörű Klein professzorról és egy elbeszélte epizód meggyőző erővel bizonyítja, hogy Klein professzor nem tartozott az egyenes lelkű emberek közé.

Ugyanezen év őszén, 1847. augusztus 22-én hajóval érkezik Regensburg felől Bécsbe, Eduard Gaspar Jacob von Siebold, a göttingeni egyetem 46 éves szülészprofesszora – Semmelweis későbbi ellenfele –, amint azt 1862-ben Braunschweigben kiadott „Geburtshülfliche Briefe” című műve hetedik levelében elbeszéli. (...) Sieboldot – mint szakmabelit – elsősorban a nagy bécsi szülőtintézet érdekelte és éppen Klein professzor osztályán, az Allgemeines Krankenhaus sokáig rettegett híré I. számú szülőosztályán folytat tanulmányokat. Így kerül ismeretségbe, majd rövidesen barátságba Semmelweisszel, elismerően ír – Kussmaulhoz hasonlóan – előzékenységéről és kijelenti, hogy nem haragszik barátjára, mert a puerperális nap felkelte után 1861-ben hozzántézet nyílt levelében őt is annak sugaraival akarta elégetni, mert nem volt hajlandó tanai elfogadására. A kettejük között Bécsben szövődött barátságot szépen bizonyítja, hogy Siebold 1851-ben újra Bécsben időzve megemlékezik Semmelweis időközben történt eltávozásáról⁷⁸ és 1852-ben Pestre utazik, hogy Semmelweiset meglátogassa.⁷⁹

A barátság bensőségességét igazolja Semmelweisnek 1861-ben megjelent, Sieboldhoz intézett nyílt levelének bevezetése is, amelyben örömmel emlékezik meg a Bécsben, majd Pesten együtt töltött időkről és a Sieboldhoz fűző kellemes emlékekről. Milyen vihar dúlhatott Semmelweis lelkében, amikor a feltolakodó baráti érzéseket – amelyek levelének vége felé még egyszer előtörnek – eltemeti és egyedül a szülők és a gyermekágyasok sorsára gondolva leírja a következő sorokat:

⁷⁸ „In Wien fand ich Semmelweis abgegangen, statt seiner fungirte Carl Braun, der jetzige Director...” (Uo. p. 88.)

⁷⁹ „...hinzufügen will ich nur noch, dass ich das letzte Mal 1852 einen kleinen Abstecher nach Pesth und Ofen unternahm und dort Freund Semmelweis besuchte...” (Uo. p. 89.)

„Az Ön tanítása a gyermekágyasok legyilkolásához vezet, s minthogy megtántoríthatatlan elhatározásom e gyilkolásoknak végét vetni, ez okból határozottan szembeszállok az Ön gyilkos tévedéseivel”.

A Siebold első bécsi útjára következő 1848 őszén a 23 éves svájci orvost, Laurenz Sonderegger – később a svájci orvosok általánosan tisztelt vezérét – hozza Bécsbe a nagyhírű orvosi iskola megismerésének vágya. (...) Az ún. „Völkerfrühling”-re nyugtalan hónapok következtek. Nemzetünk hősieesen vívta szabadságharcát és Kossuth hívó szavára Semmelweis három testvére is a semmiből támadt honvédsereg lobogói alá sietett. A bécsi eseményeket hűségesen visszatükrözi Sondereggernek svájci barátaihoz írt levelei, aki az Allgemeines Krankenhaus halottas kamrájában látja a lámpavasra felakasztott gróf Latour hadügyminiszter 45 sebbel borított holttestét, de a bécsi utcai harcokról szóló beszámoló mellett tanulmányairól is megemlékezik.⁸⁰ A december 15-én kelt levelében megállapítja Semmelweisről, hogy úgy tudományos, mint humanus szempontból rendkívül jó benyomást nyert róla.⁸¹

Sonderegger „Lebensbild” című önéletrajzában is megemlékezik Semmelweisről. Újra dicséri szülészeti kurzusait, tanító tehetőségét és finom megfigyelőképességét. Ír természetesen felfedezéséről is és megjegyzi, hogy hallgatói mindenben hűségesen követték előírásait, míg főnöke, Klein professzor – akit Sonderegger egyenesen „Jammer-professor”-nak nevez – minden alkalommal kigúnyolta azokat. Kiemeli azt a nagy szeretetet, amellyel „Semmel-Nazi”-t hallgatói körülvették, ami kétszeresen jóleshetett nagy honfitársunknak a császárvárosban szerzett sok keserű tapasztalat közepette.

⁸⁰ Dr L. Sonderegger in seiner Selbstbiographie und seinen Briefen. Frauenfeld, 1898.

⁸¹ „Um 11 Uhr gibt Semmelweis geburtshülflichen Operationskurs, der ganz tüchtig ist. Überhaupt macht dieser Mann von wissenschaftlicher und humaner Seite einen äusserst guten Eindruck, und wird dir gefallen”. (Uo. p. 189.)

1848 után hosszabb időre megszakad a kortársi feljegyzések sora és csak 1890-ben, a földi maradványainak hazaszállítását megelőző esztendőben vesz tollat a kezébe egy névtelenül maradni kívánt, volt Semmelweis-tanítvány, hogy megemlékezék a pesti tanárság éveiről.⁸² Kiderül ebből, hogy Semmelweis-t, az embert tanítványai Pesten is szerették, de az egyetemi tanártól csakhamar távol érezték magukat. Ennek fő okát az képezte, hogy Semmelweis „előadásai nem voltak szigorúak, rendszeresek. A felfedezésével kapcsolatos betegség annyira érdeklődésének előterében állott, hogy előadásai-ban is csakhamar – minden akadályt átugratva – a puerperalis láz fejezetéhez jutott. Ez képezte számára az alfát és omegát.” Emberileg teljesen érthető eljárásának hátrányai csakhamar mutatkoztak. Hallgatói nem voltak tisztában a szülésszel alapelemeivel, s ezért nem tudtak a tárgyalt, magasabb ismereteket feltételező fejezet iránt felmelegedni, s így „Semmelweis üres padok előtt tradált, hangja a pusztában kiáltóé volt”.

A hallgatók viselkedése természetesen csak fokozta Semmelweis tanári szigorúságát, ami gyakori katalógusolvasásaiban is megnyilvánult.

„Ezentúl előadásait egészen más – a legélesebb hangon tartotta, valóságos dörgő Jupiter lett, ki villámokat szórt. Még az orvosnövendékeknél is rosszabbul jártak a bábatanoncok. A bábanövendékek, kik ő alatta végezték a tanfolyamot, keserű iskolán estek keresztül, melyet egyhamar bizonyára nem felejtettek el.”

A volt tanítvány feljegyzései mellett más adatok is megerősítik, hogy Semmelweisnek pesti éveiben minden gondolatát a gyermekági láz kérdése foglalkoztatta. Tudjuk, hogy 1859 téli félévében a rendes előadásokon kívül „díjmentes nyilvános előadásokat” is tartott a gyermekági lázról. Megrendítő idevonatkozó adatot örökített meg Semmelweis pesti idejéből unokaöccse, Müller

⁸² M-i Gy.: Egy régi medicus emlékeiből. = Gyógyászat 30 (1890) No. 27. pp. 324–325.

Kálmán báró, amelynek, ha nem is lehetett szemtanúja – kétségte-
lenül a családtól vagy a kortársaktól hallhatta nem sokkal később:

„Egyre fokozódó hévvel fejtegette úton-útfélen az ő tanának
csalhatatlan helyességét, és aki látta őt, amint nagy panamaka-
lapját állandóan a kezében tartva az utcán állította meg kartár-
sait, és hangos szóval cáfolta ellenfeleit és bizonyította saját ta-
nának helyességét, annak önkénytelenül is Archimedes jutott
eszébe, amint heurékát kiáltva mezítláb futott végig Siracusa
utcáin.”⁸³

A Semmelweisre vonatkozó kortársi feljegyzések második csoport-
ját, amelyek általános, nem Semmelweis egyes életéveihez kötött
megemlékezések, Markusovszky Lajos, Semmelweis kedves „Mar-
kó”-ja nyitja meg (...), aki a barátok köréből Semmelweishez lelki-
leg is legközelebb állott, amit az is bizonyít, hogy Bécsben:

„Semmelweis... baráti szívességéből a szülészeti kóroda láto-
gatásának ideje alatt annak lakásában osztozván, szemtanúja
volt azon éber, nyugalmat nem ismerő, az embereket és viszo-
nyokat vizsga és gyanakodó szemmel megfigyelő, s az egész-
ség és megbetegedés minden tényezőit fürkésző eljárásnak,
mellyel ő az ádáz és alattomosan gyilkoló ellenséget megles-
ni, s tetten kapni, a megbetegedés okát fölfedezni lankadatlá-
nul iparkodott.”⁸⁴

Markusovszky Semmelweishez fűződő mély barátságának, amely
a tanai melletti bátor kiállásban is ismételten megnyilvánult, meg-
győző bizonyítékai az Orvosi Hetilapban 1861–1865 között meg-

⁸³ Müller Kálmán: Bevezetés. In: Az orvosi tudomány magyar mesterei. Bp.,
1924. MTA. p. 25.

⁸⁴ Markusovszky Lajos: Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des
Kindbettfiebers von I. Ph. Semmelweis. Könyvismeret. = Orvosi Hetilap 5
(1861) 226. has.

jelent idevonatkozó közlemények. Amikor a schmelzi temető hantjai ráhullottak Semmelweis koporsójára, Markusovszky az Orvosi Hetilap 1865. évi 34. számában 'Semmelweis Ignác tanár emlékezete' címmel írt megkapó megemlékezést, amelynek utolsó fejezetében Semmelweis-t, az embert méltatja:

„Semmelweis tanár őszinte, természetes ember volt, s más lenni nem is tudott, önzés és alattomoság egyenes lelkéhez sohasem fért, hű barát és jó üggytárs, rokonszenvében, tanácsában, tiszteletében legjobb meggyőződése szerint részesíté barátait, tanítványait és ügyfeleit, élete törekvéseinek fő-, szinte egyedüli célja a tudomány volt, melynek, valamint egyetemünk haladásának ügyét igaz lélekkel felkarolni mindenkor készen állott, megtévén erejéhez képest mindazt, mire mint ember, orvos, tanár és e hazának polgára kötelezve volt.”⁸⁵

Itt kell megemlítenünk Fleischer József, egyetemünk egykori magántanárának, a Rókus Kórház szülészeti osztálya főorvosának a Budapesti Királyi Orvosegyesület 1872. november 2-i rendkívüli ülésén tartott emlékbeszédét is hét évvel előbb elköltözött mesterről, aki a „legjobb, legbecsületesebb és legnemesebb ember, barát és üggytárs volt”.⁸⁶

Az emlékbeszéd keretei nem engedték meg, hogy benne Fleischer Semmelweisszel, az emberrel is részletesebben foglalkozzék, annyira előtérbe kellett állítania – természetesen – a felfedezésével és főművével kapcsolatos kérdések ismertetését. Mégis érdekességénél fogva ide tartozik az emlékbeszéd alábbi részlete:

„Tanítási módszerét a bábanövendékek előkészültsége, s felfogásához alkalmazni nem tudta, s sokkal többet követelt tőlük,

⁸⁵ Orvosi Hetilap 9 (1865) 552. has.

⁸⁶ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár felett. = Orvosi Hetilap 16 (1872) No. 45. 775–786. has.

mint amennyit méltányosan várni lehetett képességük és ismereteiktől. Kihallgatásoknál helytelen feleleteik által izgékony természete csakhamar sértő kifakadásokban tört ki úgy, hogy nem ritkán az összes bábanövendékeket keserű zokogásra indította: alapjában jószívű ember volt, hamar belátta bánásmódja helytelen voltát, s kedélyes enyelgésével igyekezett enyhíteni a felzaklatott vihart. Az orvos-szülészek kiképeztetésére pesti tanársága alatt keveset tett, tanársegédein kívül iskolájából alig kerültek ki szakférfiak, de ennek oka főképp a kóroda azon visszás helyzetében alapult, hogy a bábák és orvosnövendékek együttesen vannak. A szülészet, s nőgyógyászat terén ritka alapos ismeretekkel bírt, szakmáját hivatalszülte buzgalommal művelte, mások tapasztalatait, mint mélyen gondolkozó férfiú, aki sokat tanult, s sokat önállólag tapasztalt, bírálólag érvényesítette. Nem bírván tökéletesen a magyar nyelvet, a terjedelmesebb előadásokat lehetőleg kerülte, de minden aphoristicus megjegyzéséből kitűnt a szakavatott tapasztalt férfiú, s hallgatóiban felébresztette a tudásvágyat, s azon kívánságot, bár csak a fennforgó tárgy felett bővebben nyilatkoznék. Kivételt képeztek a gyermekágyi láz tanára vonatkozó tanulságos előadásai. Tana igazságától áthatva, róla minden alkalommal elragadtatott lelkesedéssel beszélt.”

A kortársi feljegyzések harmadik csoportjában a kortárs visszaemlékezéseit más munkája vagy dolgozata őrizte meg napjainkig. Itt kell megemlítenünk a baráti körhöz tartozó szemészt, Hirschler Ignácot (...), aki Hegar 1882-ben megjelent Semmelweis-életrajzához valószínűleg Tauffer közvetítésével – Semmelweisre (köztük emberi tulajdonságaira is) vonatkozó adatokat küldött, amelyek az említett mű 11–12. oldalán olvashatók.⁸⁷

⁸⁷ Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Lehre, zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg – Tübingen, 1882. Mohr. 52 p., 1 t.

A fenti osztályozás szempontjából ide sorolandó Fritz Schürer von Waldheim bécsi orvosnak 1905-ben megjelent „Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken” című munkája is,⁸⁸ amelynek előszavából kiderül, hogy írója Semmelweisre vonatkozó adatokat Semmelweis és Hebra özvegyeitől, valamint a semmelweisi tanokat már 1850–51. évi külföldi tanulmányútján apostolként hirdető osztrák Franz Hektor Ritter von Arnethtől is kapott. Schürer von Waldheim könyvében a lapok szélén csillag alatt jelzi, kiktől származnak megfelelő adatai. Idevonatkozó adatai azonban nem mondhatók bőségeseknek, viszont úgy Hegar, mint az ő könyve, sokkal ismertebbek, semhogy részletesebben kellene foglalkoznunk velük.

Kevésbé ismert Tuszka Ödönnek a Gyógyászat 1909. évfolyamában megjelent „Semmelweis egy barátja” című közleménye,⁸⁹ amelyben londoni tartózkodása alatt megszólaltatta Semmelweis angol barátját, Charles Henry Felix Routh-ot. (...) Routh – mint ismeretes – 1845-ben doktorráavatása után Párizs, Prága, majd Bécs szülőintézeiben folytatott tanulmányokat. Utóbbi helyen ismerkedett meg Semmelweisszel, és megértve tanainak igazságát, Angliába való visszatérése után első lelkes szószólója lett Semmelweis tanításának a szigetországban. „A gyermekági láz fölötti véleménykülönbség köztem, s az angol orvosok között” című, 1860-ban megjelent közleményében Semmelweis is megemlékezik róla:

„Tanársegédeskedésem ideje alatt dr. Routh Bécsben az I. szülészeti osztályt látogató, a látottak bizonyossá tevék tanaim igazságáról. Hazájába azon szándékkal utazott vissza, hogy tanaimat ottan terjeszteni fogja”.

⁸⁸ Schürer von Waldheim, Fritz: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Wien – Leipzig, 1905. Hartleben. 256 p.

⁸⁹ Tuszka Ödön: Semmelweis egy barátja. C. H. F. Routh. = Gyógyászat 49 (1909) pp. 882–884.

Örömmel közli Routh 1849-ben kelt három latin nyelvű levelének szövegét is, amit 1861-ben megjelent főművében sem mulasztott el és amelyet a fentebb ismertetett angol levél kíséretében küldött el Routh-nak.

Routh a londoni Samaritan Free Hospital nagytekintélyű consulting physician-je magyar látogatójának felkérésére szívesen emlékezett vissza a Semmelweisszel Bécsben eltöltött időre. Beszél Semmelweis felfedezésének történetéről, megjegyezve, hogy az addig rejtett összefüggések felismerését megelőzően Semmelweis „szüntelen hősieš önuralmat gyakorolt magán, mert kedves és nyugodt viselkedése mellett a hozzá közelebb állók előtt nem volt titok, hogy belsejében örökös forrongás és láz dűl”. Semmelweis nyílt gondolkozásműdjára világít rá Routh visszaemlékezésének következő részlete:

„...nem gondolt soha egyéni hiúságára, hanem fűnek-fának beszűlte el szinte lelkesűlt szavakban észlelését és mindenkit megkért rá, hogy próbálja meg a tisztaság szigorú szabályait érvényesíteni szűlészi esetek⁹⁰ vizsgálatainál és operatióinál és meg fogják látni, hogy mily rendkűvű kedvezű eredménnyel jár az. Nem tartotta felfedezését olyan nagy jelentűségűnek, mint a késűbbi kor, mert úgy érezte, hogy csak olyan valamit mondott ki, ami nagyon természetes, nagyon egyszerű, nagyon közelálló.”⁹¹

*

Az itt felsorolt, eddig elszűrt vagy alig ismert adatok közelebb hozzák az „anyák megmentűjé”-t korunkhoz, amely kegyeletes tisztelettel őrszi emlékét és tudományos hagyatékát.

Ha Semmelweisről életrajzi adatok egyűltalán nem maradtak volna fent, csak főművét ismernénk, akkor is éreznénk olvasása-

⁹⁰ Itt a közleményben kétsűgetelenűl sajtűhiba folytán sebészi esetekről van szű.

⁹¹ Magas kora miatt (85 év!) Routh sem vehetett részt a Semmelweis-szobor leleplezési ünnepsűgén. (Ezzel kapcsolatos levelét lásd a Semmelweis Orvostűrténeti Levűltárban – a szerk. megj.)

kor, hogy írja csak egészen kivételes nagy orvos és jó ember lehetett. Nincs az egész orvosi világirodalomban még egy mű, amelyben ennyire élne a szerző minden áldozatra kész, emberszerető egyénisége és amelynek minden sorából ilyen ellenállhatatlan erővel sugároznék még ma is a lélek – a régen porrávált pesti szülészprofesszor lelkének – melege. Orvos nem szeretheti jobban betegeit, mint ahogy Semmelweis szerette, aki a felismert igazságért férfiasan küzdve, a győzelem sziklákat megmozdító hitével érette mindent feláldozott.

Ezért marad Semmelweis örök időkre világító példa minden nemzet orvosfia számára, de különösen nekünk, akik ugyanazt a földet tapossuk, amelyen bölcsője ringott és amelybe a bécsi sír öléből – mint anyaföldjébe – örök pihenőre hazatért.

|

|

—

—

|

|

—

—

KAPRONCZAY KÁROLY
SEMMEIWEIS ÉLETMŰVÉNEK
FELDOLGOZÓI, TANÁNAK TERJESZTŐI

Semmelweis halála után elültek a szakmai viták, mintha megnyugodott volna a nőgyógyász-szülész társadalom. Szép gesztusnak tűnik, hogy Semmelweis Ignác Allgemeines Krankenhausban felállított ravatala előtt 1865. aug. 14-én nemcsak bécsi barátai, hanem ellenfelei is lerótták tiszteletüket. Igaz, itt Markusovszky Lajos képviselte a családot és a pesti orvostanári kart, más senki nem jött el Pestről. A pesti és bécsi szakmai- és napilapok rövid hírben közölték Semmelweis halálát, s *Markusovszky Lajos* tollából ugyan megjelent az első megemlékezés az Orvosi Hetilapban,⁹² de részletesebb megemlékezésre éveket kellett várni.⁹³

⁹² Markusovszky Lajos: Semmelweis I. tanár emlékezete = Orvosi Hetilap 9 (1865) No. 34. 551–552. has. – Tudjuk, hogy az Orvosi Hetilapban megjelent 1858-as Semmelweis-cikksorozat elkészítéséért és közreadásáért talán Markusovszky tett a legtöbbet, s igyekezett számos helyen propagálni a Semmelweis-féle doktrínát. 1861-ben cikket írt a Hetilapban „Hangok Semmelweis tana felett a gyermekágyi-láz kórokairól” címmel, lásd: OH 5 (1861) No. 27. 533–536. has.; a következő évben „A külföldi sajtó nyilatkozatai Semmelweis tana felett a gyermekágyi-láz okairól” címmel készített összeállítást, lásd: OH 6 (1862) No. 6. 117–119. has. Ezen túlmenően az Orvosi Hetilap 1861-es évfolyamában háromrészes cikkben mutatja be Semmelweis munkáját. Ezeket a publikációit a közreműködésünkkel megjelent kötetben néhány évvel ezelőtt ismét közreadtuk: Semmelweis Ignác emlékezete. Összeáll.: Gazda István, Kapronczay Károly, Szállási Árpád. 1–2. köt. Piliscsaba – Bp., 2001. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 556, 11 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 28.)

⁹³ Vö.: Benedek István: Semmelweis és kora. (Monográfia). Bp., 1967. Gondolat. 474 p. + 48 p. mell.; 2. bőv. kiad.: Bp., 1973. Gondolat – Magvető. 592 p. + 56 p. mell.

Ettől függetlenül a pesti orvosi kar, az orvostársasági élet véleményét mondja ki *Lumnitzer Sándor* az Orvosegyesület 1865. okt. 14-i szokásos éves nagygyűlésén Semmelweis Ignácról:

„Fájlaljuk továbbá Semmelweis Ignác egyetemi tanár, tagtársunk épp oly váratlan, mint gyászos kimúltát. Ő munkás élete, szaktudománybani buzgósága, bűvár szelleme s gyümölcsöző eszméi által nemcsak közelebbi hívei, – de azt mondhatni az egész szaktudományos világ színe előtt vívott ki magának történelmi emléket.”⁹⁴

A későbbi „Semmelweis-kutatók” alaposan átvizsgálták az 1860-as évek közepén rendezett tudományos ülések anyagát,⁹⁵ de nem találtak Semmelweis felfedezésére utaló megnyilvánulásokat, de bírálatokat sem.

Semmelweis tanainak utóélete

Semmelweis felfedezése és életműve nemcsak a szülésetet és nőgyógyászatot, hanem a sebészetet és az egész medicinát is érintette. Csak Pasteur és Koch munkássága, a bakteriológia szolgáltatott neki igazságot, igaz csak évekkel halála után. Sokáig folyt vita az elsőbbségről az amerikai Holmes és az angol Lister, illetve Semmelweis életműve körül. A gennyképzők elpusztítására Lister vezette be a karbolsavas kezelést a sebészetben, Semmelweis a fertőzés megakadályozására, a megelőzésre helyezte a fő súlyt. Minden tudományos felfedezésnek vannak előzményei, és számos hasonlóság fedezhető fel a módszerek között. De a prioritás fel sem

⁹⁴ Orvosi Hetilap 9 (1865) No. 43. 695. has.

⁹⁵ Lásd még: Dörnyey Sándor – Dörnyeyné Dapsy Henriette: Semmelweis hazai utóéletének első évtizede. I–III. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 46–47. (1968) pp. 81–93., Vol. 55–56. (1970) pp. 123–155.

merülhet a gyermekági láz és a szepszis azonosságának felismerésében, ez kizárólag Semmelweis nevéhez fűződik.

Semmelweis korai hívei

A csendet *Ambró János*⁹⁶ kisújszállási városi főorvos törte meg, amikor a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók egri vándorgyűlésén (1868. aug. 25.) az „Államorvostani szakosztály”-ban „Nagykun-Kisújszállás és környékének betegségi s halálozási viszonyairól” tartott előadást.⁹⁷ Itt részletesen szólt a csecsemőhalandóságról, amelynek leküzdésében nagy szerepet szánt a bábáknak, elsősorban a terhes gondozás, a gyermekágyasok és újszülöttek gondozása területén. Itt a bábaképzés reformját sürgette, amelynek alapján tagja lett annak a bizottságnak, amely a bábaképzés reformját készítette elő. Így került a szakmai közvélemény látókörébe Ambró János, akit 1868-ban a Budapesti Királyi Orvosegyesület levelező tagjának választott és bemutatkozó előadást (1870. jan. 8-án) „A szülőházak, a Semmelweis tanár tana” címmel tartotta meg.⁹⁸ Alapgondolata, hogy a megfelelő tudású és felkészült-ségű bábák biztosítása mellett szülőházakat kell szervezni, amely biztosítéka lehet a csecsemőhalandóság megállítására. A szülőházak fontosságát a következőkkel bizonyítja:

⁹⁶ Ambró János (1827–1889) orvos- és sebészdoktor, szülésmester. 1854-től 1870-ig Kisújszállás főorvosa, majd 1873-tól a pozsonyi M. Kir. Bábaképző-intézet igazgató tanára.

⁹⁷ Semmelweis Orvostörténelmi Levéltár. Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése, 1868. *Nyomtatott kivonatát lásd:* Ambró János: Némely észrevételek Nagykun-Kisújszállás és környékének betegségi s halálozási viszonyairól. In: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1868. augusztus 21-től 29-ig Egerben tartott XIII. Nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai. Eger, 1869. Érseki lyceum ny. pp. 176–177. – online: <http://real-eod.mtak.hu/1341/>

⁹⁸ Orvosi Hetilap 14 (1870) Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostani melléklet. No. 2. 17–19. has.

„A szülöházak árnyékoldata, melynek ellenében a gyógyeljárás tehetetlen, de a boldogult Semmelweis tanár által felfedezett aetiologicus mozzanatokból folyó hygiaenai elvek szigorú alkalmazása a szülöházak létét fenyegető e csapást elhárítani képes. – Ezen, életében félreértett, erélyes meggyőződése egész erejével küzdő tanárnak és érzékenyen sokat bántalmazott nagy bűvárszellemnek a tények kérlelhetetlen logikája, a fürkésző ész szigorú következményei, a kísérletek és döntő statistikai adatok bizonyító ereje által megerősített, némiképp más alakban, de lényegében általa hirdetett, egyre nagyobb kiterjedésben nyilatkozó, s reményleni lehet, hogy nem sokára teljes diadalra vergődő tana megmentette és megmenti százezrek, milliók életét, s a szülöházak létét.”

Semmelweis igazát saját gyakorlatából hozott adatokkal is bizonyította és a profilaktikus elvek alapján javasolta a szülöházak szakmai munkájának a megszervezését. Végezetül felhívta minden orvos figyelmét, hogy „tanulmányozni kell Semmelweis munkáját, hirdetni minden tanszékből tanát, hogy minden orvos egész kiterjedésében, correcte ismerje azt.”

Az előadáshoz Fleischer József úgy szólt hozzá, hogy Ambró munkáját az Orvosegyesület nyomtassa ki. Ambró Semmelweisszel kapcsolatos álláspontjával Poór Imre – az örök ellenkező és a Gyógyászat főszerkesztője – egyetértett, de megjegyezte, hogy a „gyermekági láznak az állati anyag felszívátásán kívül egyéb oka is van, különben miképpen lehetne megfejtteni a falvakban, tiszta magánházaknál előforduló gyermekági láz-eseteket?”

Ambró a későbbiekben is következetesen – különböző szakmai fórumokon tartott előadásaiban – kiállt a Semmelweis-doktrína mellett,⁹⁹ amelynek következtében Ambró Jánost egyébként az

⁹⁹ Lásd pl.: Ambró János: Irányeszmék a Magyar állam területén felállítandó bábá-intézetek szervezésénél. Pest, 1871. Herz. 46 p.; Ambró János: Szülészeti tankönyv szülésznők számára. Pozsony, 1874. Wigand. 447 p.; Ambró János: A gyermekági láz. = Orvosi Hetilap 22 (1878) No. 31. 658–661. has.

1872-ben Pozsonyban felállított bábaképző intézet igazgatójává (1873. jan. 1.) nevezték ki.

*Fleischer József*¹⁰⁰ 1872-ben az Orvosegyesületben megtartotta Semmelweis-emlékelőadását,¹⁰¹ s nem véletlen, hogy a szakirodalom őt a Semmelweis-doktrína legszilárdabb követőjének és támaszának tartja. Fleischer 1853. június 13-án kapta meg orvosi diplomáját a pesti orvosi karon, majd 1854 áprilisában kinevezték tanársegédnek Birly Flórián vezette szülészeti klinikára. Itt kötelezte el magát végleg a nőorvoslás mellett, egy év múlva már Semmelweis Ignác lett az egyetemi szülészeti klinika professzora. Birly a gyermekági láz okát a levegőben terjedő titokzatos kórban látta, míg Semmelweis mellett eltöltött évek döntő jelentőségűek Fleischer József: alapjaiban megismerte Semmelweis kutatásainak lényegét, a megelőzés jelentőségét és felismerte a Semmelweis-doktrína lényegét. Tanúja lehetett az első, Semmelweis által végzett császármetszésnek (1857. márc. 19.), amelyről beszámolót Fleischer József írt az Orvosi Hetilapban. Ehhez hasonló az 1863 januárjában Balassa Jánossal végzett petefészek műtét is.

Semmelweis a gyermekági láz okát bizonyító statisztikáját Fleischer József segítségével készítette el, aki az 1857-ben megjelent „Szülészeti. Kézi könyvül a bábák számára” című¹⁰² munkáját Semmelweisnek ajánlotta, s ez az első szakkönyv, amely elfogadja és propagálja a Semmelweis doktrínát, s kötelező jelleggel írja elő a bábák számára a kézfertőtlenítés semmelweisi módszerét.¹⁰³

¹⁰⁰ Fleischer József (1829–1877) 1853-ban szerzett orvosi oklevelet, 1854-től Semmelweis mellett tanársegéd. 1867-ben a szülészeti műtéttan magántanára, 1868-tól az Orsz. Közegészségügyi Bizottság tagja. 1869-től a Rókus Kórház főorvosa. 1872-ben elsőként írt méltatást Semmelweis Ignácról.

¹⁰¹ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár felett. = Orvosi Hetilap 16 (1872) No. 45. 775–786. has.

¹⁰² Fleischer József: Szülészeti. Kézi könyvül a bábák számára. Pest, 1857. Müller. 226 p.

¹⁰³ Ne feledjük, hogy Zsoldos János, Veszprém vármegye orvosa, a pápai „Aszszony ispotály” alapítója – amint arra Csillag István kutatásai rámutattak – az 1814-ben megjelent „Diaetetiká”-jában már ezt írja: „A’ Bába magát tisztán

Így fest Fleischer ajánlása:

„Tekintetes s tudós
Semmelweis Ignác Urnak
orvos-, sebésztudor s szülésznek, a cs. kir. pesti
Tudományos Egyetemenél
az elméleti s gyakorlati szüléset r. tanárának.
A pestvárosi Polg. „Sz. Rochus” Kórházban
szülészeti osztály főorvosának,
a Bécsi Orvosi Kar,
a Budapesti és Bécsi Orvos-Egyletek,
a Berliini Szülész-Egylet,
s a Kir. Magyar Természettudományi Társulat
rendes tagjának

tisztelettel zálogul ajánlja
a Szerző.”

Fleischer előszavában kitér arra, hogy jelenleg ez az egyetlen magyar nyelven hozzáférhető szülészeti útmutató a bábák számára. Íme néhány gondolat az előszóból:

„Előszó

Eme szülészeti kézikönyv által egy felötlő hézagot akartam pótolni nemzeti irodalmunkban. Eddigi szülészeti kézikönyveink részint elfogytak, részin a szüléset haladásához mérve elévül-

tartsa, sebes kézzel szülőhöz ne nyúljon. Minden szülés után etzettel, azután szappannal kezeit lemossa, ha pedig ragadvány nyavalyájú a' szülő, friss olajjal, vajjal vagy zsírral kenje-meg kezeit a' szülés előtt, a' szülés után pedig hamus, lúgos, végre szappanos vízzel mossa le kezeit, és úgy menjen másik tiszta szülőhöz, ott-is lágy meleg korpás vízbe elébb kezeit megöblítvén.” A bábák számára a kézfertőtlenítés elismert szabály volt, ezt Semmelweis még hatásosabb módszere váltotta fel, amelyet a bábák számára elsőként Fleischer írt le tankönyvében, s ezzel párhuzamosan Semmelweis tanította a bábatanfolyamokon.

tek; e kettős t. i. anyagi és szellemi hiányt korszerű tankönyvvel pótolni általános szükségévé vált.

A szülészeti tárgyalásában Semmelweis tudós Tanárunk elvei s előadásaihoz ragaszkodtam. Minthogy pedig e könyv tulajdonkép bábák számára van írva, a tudományos tárgyat oly értelmes és népszerű iralkatban iparkodtam közleni, hogy azt a tudományos nem képzettek is használhassák. – Azonban célirányos kalauzra talál e könyvben a szülészeti tanulmányozó orvos – vagy sebész is, főleg az, ki ebbeli képzettségét anyanyelvünkön óhajtja elérni, mivel szülészeti magyarul írva egyébütt nem talál; (...)

Az Orvosi Hetilap első évfolyamában ő adott közre statisztikát a pesti egyetemi szülkórodáról az 1856/57-es tanévről. Ennek a statisztikának a folytatását a következő tanévről Maizner János készítette el, majd a Semmelweis vezetése alatt álló kóroda 1858/59-es tanévi statisztikáját Kreutzer Ferenc készítette el.¹⁰⁴

Semmelweis „Die Aetiologie” c. könyve megjelenése után Fleischer tollából jelent meg az első méltatás és a könyv bővebb ismertetése 1861-ben a Gyógyászat c. folyóiratban.¹⁰⁵

Az elmondott Emlékbeszéd, a felismerés tényszerű leírása és elemzése mellett, valóban hitvallás volt Semmelweis életműve és munkássága mellett. Nem véletlenül hivatkoztak sokszor Fleischerre, aki 1869-től a Rókus Kórház szülészeti osztályának élére került. Itt Semmelweis tanításának szellemében dolgozott: a szülőnőket külön helyezte el a nőgyógyászati betegektől, a rákos betegeket más épületbe helyeztette el, szigorú még Semmelweisen is túltett, osztályán több éven át a gyermekágyi lázban megbetege-

¹⁰⁴ Ezt követően ismét Kreutzer, majd az 1863/64-es és az azt követő tanévről Báthory István készítette el az intézmény statisztikáját. Ezek az adatsorok az Orvosi Hetilapban, illetve annak nő- és gyermekgyógyászati mellékletében láttak napvilágot.

¹⁰⁵ Fleischer József: Semmelweis tanának a gyermekágyi láz felőli tana. = Gyógyászat 1 (1861) No. 20. pp. 400–406.

ettek aránya egy százalék alatt maradt. Kiváló operatőr volt, sebfertőtlenítési eljárások vonatkozásában még a merésznek tűnő eljárásoktól sem riadt vissza. Életének utolsó éveiben elhatalmasodó betegsége akadályozta meg szakmai tapasztalatainak leírásában.

A Semmelweis doktrínára vonatkozó kutatások kezdete

Elsősorban Fleischer hatását fedezhetjük fel *Beretzky Endre* munkásságában, akit korábbi fejezetünkben már részletesen bemutatattunk.

Ugyancsak Fleischer segédorvosa volt *Liebmann Mór*,¹⁰⁶ aki 1872-ben Schordan-féle egyetemi ösztöndíjjal európai tanulmányútra mehetett. Ugyancsak az Orvosi Hetilapnak írt úti beszámolóban tudósította az olvasóknak – egyebek között – a semmelweisi tanok érvényesülését, illetve a gyermekágyi lázzal kapcsolatos helyzetet.¹⁰⁷ Liebmann megfordult Bécsben, Münchenben, Würzburgban, Heidelbergben és Párizsban. Bécsben Braun és Spath klinikáján megfordulva megállapította, hogy „a bécsi iskolán a boldogult Semmelweis tanár által felállított fertőzési tan már általánosan el van ismerve.” Heidelbergben Lange klinikáján is hasonlóak tapasztalt, Érdekes tapasztalatai voltak Párizsban és Liegeben, ahol jól felszerelt kórházak szülészeti osztályain általában 2%-a alatt tartják a gyermekágyi lázban elhaltak arányát. Igaz, amikor emelkedik a halálozás száma, az osztályok fokozatosan bezárják, a beteget fokozatosan hazaküldik, akikkel kapcsolat-

¹⁰⁶ Liebmann Mór (1843–1908) 1869-ben szerzett orvosi oklevelet, majd 1870-től Fleischer József segédorvosa. 1875-től a pesti szülészeti klinikán tanársegéd, 1878-ban a szülészeti műtétan magántanára, 1883-tól a Poliklinika szülészeti-nőgyógyászati osztályának vezetője. A Budapesti Orvosi Kaszinó egyik alapítója, majd elnöke.

¹⁰⁷ Orvosi Hetilap 16 (1872) No. 22. 382–383. has.; Orvosi Hetilap 17 (1873) No. 32. 577–578. has.; Orvosi Hetilap 17 (1873) No. 33. 593–594. has.

ban a kórháznak már nincs felelőssége. Csak akkor nyitják meg újra a szülészeti osztályokat, amikor alapos takarítás, teljes ágyne-műcsere és szellőztetés után biztonságosnak ítélik a helyzetet.

Beretzkyhez és Liebmannhoz hasonlóan a Rókus Kórházban, a Fleischer vezette osztályon kezdte nőorvosi pályáját *Bruck Jakob*,¹⁰⁸ akinek Semmelweisről írott alapvető munkája és német fordítása a Semmelweis kutatások kiinduló pontja lett.¹⁰⁹ Bruck Jakob orvosi diplomáját 1870-ben szerezte a pesti egyetemen, 1870–1874 között Fleischer segédorvosa volt a Rókus Kórházban. Fleischer hatására fordult a semmelweisi életmű tanulmányozása felé, 1878-ban ő mondta az emlékbeszédet Fleischer felett, külön kiemelve, hogy a Rókus Kórház szülészeti osztálya teljesen a semmelweisi rendszabályok szerint működött. Legjelentősebb és legmaradandóbb munkája 1885-ben látott napvilágot, amely teljességében dolgozza fel Semmelweis életrajzát, értékeli életművét, annak minden állomását és vonatkozását. Nem véletlen, hogy a Semmelweis-kutatók ezt a munkát tekintették alapmunkának. az 1887-ben német nyelven megjelent változat pedig a külföldi Semmelweis életrajzok és értékelések kiinduló pontja lett.

Bruck Jakob nemcsak a gyermekági láz Semmelweis-szel kapcsolatos vonatkozásait dolgozta fel, hanem szakirodalmi kutatással a 18. századtól kíséri nyomon a problémát. Statisztikai alapon vizsgálja meg az európai helyzetet, a legjelentősebb egyetemek (Berlin, Bécs és a többi német, valamint francia, angol egyetemek) helyzetét, bő szakirodalmi hivatkozásokkal. Figyelme főleg a bécsi szülészeti klinikákra összpontosul, a gyermekági láz kórokozójával kapcsolatban a szakvélemények elemzését is megad-

¹⁰⁸ Bruck Jakob (1845–1902) 1870-ben szerzett orvosi oklevelet, 1870–1875 között a Rókus Kórház segédorvosa, 1875-től az Erzsébet fürdő főorvosa, 1885-től az Országos Közegészségi Tanácsa tagja, jeles balneológus.

¹⁰⁹ Bruck Jakob: Semmelweis Ignác Fülöp. Tanulmány. Bp., 1885. MOKT. 92 p., 1 t. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó-Társulat könyvtára 45.); Bruck, Jakob: Ignaz Philipp Semmelweis. Eine geschichtlich-medicinische Studie. Wien, 1887. Prochaska. 121 p.

ja. Semmelweis tevékenységét a legrészletesebben végig kíséri, majd azokat a vitákat értelmezi, amely Semmelweis megállapításával, a megelőzés módszertanával kiobbant. Ezzel az alaposággal elemzi Semmelweis szakirodalmi tevékenységét, az első publikációktól a nyílt levelekig, külön figyelmet szentelve Semmelweis „Die Aetiologie” c. munkájára. Munkájában teret adott Semmelweis halála utáni húsz év eseményeire, külön szólni Lister sebkezelési módszerére is, az ún. prioritási vitára is. Valóban Bruck Jakab munkája a Semmelweis halálát követő húsz év eseményeinek részletes összefoglalása és értékelése. Itt kell megemlítenünk az Angliában élt Duka Tivadar nevét, aki 1887-ben írt először Semmelweisről.¹¹⁰

Tényként kell kimondanunk, hogy Ambró fellépése után megnövekedett a Semmelweis mellett kiállók tábora, akik közül kiemelkedett Fleischer József, munkatársai közül kerültek ki Semmelweis meggyőződéses hívei, az életmű szakszerű leírói. Azt sem szabad elfelednünk, hogy a Rókus Kórház mellett a kolozsvári Orvos-Sebészi Tanintézetben, majd 1873-tól a pozsonyi bábaképző intézetben, a gyakorlatban is megvalósították Semmelweis-féle elveket, míg a pesti szülészeti klinikán Kézmárszky Tivadar fellépéséig legfeljebb a megelőző rendszabályok szigorú betartásában voltak hiányosságok. Viszont a bábaképzés ügye Semmelweis nevével összekapcsolva indult el a korszerű fejlődés útján.

A Semmelweis-doktrína igaza mellett foglalt álláspontot *Alfred Hegar*¹¹¹ freiburgi szülészprofesszor, aki az 1860-as évek nagy vitája idején is Semmelweis mellett foglalt állást, 1882-ben megjelent könyvében¹¹² plasztikus képet rajzolt Semmelweis egyénisé-

¹¹⁰ Duka, Theodore: Childbed Fever. Its causes and prevention: A life's history. = The Lancet, 1886. pp. 206–208, 246–248. Önálló kiadványként: Hertford, 1888. Lásd még: Duka, Theodore: Semmelweis on childbed fever. Its causes and prevention. Hertford, 1892. Stephen Austin & Sons. 30 p.

¹¹¹ Alfred Hegar (1830–1914) egyetemi tanár, a freiburgi szülészeti klinika vezetője. Jeles nőorvos, számos könyv szerzője.

géről, felfedezéséről, küzdelméről stb., sőt tudományos értékelést ad a gyermekági láz kórtanáról és a korabeli tudományos értékelés hibáiról. Hegar úgy érezte, hogy az 1870-es évek derekán igazságtalanság történt Semmelweis emlékével, amikor az európai orvosi közvélemény Pasteur és Lister nagyságának ünneplése mellett megfeledkezett Semmelweis érdemeiről. Minthogy nem voltak személyes kapcsolatai a pesti kollégákkal, nem ismerte a magyar viszonyokat, így korábbi tanítványától, Tauffer Vilmostól kért adatokat Semmelweisről. Tauffer lelkiismeretesen járt el, amelyben Hirschler Ignác segítsége volt jelentős, aki írásban foglalta össze – saját emlékeiből – Semmelweis jellemrajzát.

Hirschler Ignác például – a Hegar számára készített Semmelweis életrajzi összeállításban – úgy nyilatkozott, hogy Semmelweis Ignác nagyatyja valahonnan német területről vándorolt be Magyarországra, innen a német családi név és az anyanyelvi szinten beszélt német nyelv tudása. Igaz, ez a korabeli magyar városokban nem volt szokatlan, hiszen sokáig Pest és Buda inkább német nyelvű volt, mint magyar, illetve egyaránt jól beszélte mindenki a két nyelvet.

Talán Hegar munkája az egyetlen, amely előítéletektől mentesen, kiegyensúlyozott tárgyilagossággal szól Semmelweis életművéről, betegségéről és haláláról. Kimondta, hogy Semmelweis nem elmebajban, hanem gennyvérűségben halt meg, bizonyos megértéssel vázolta a betegség következtében megváltozott Semmelweis magatartását.

Alfred Hegar munkájának megjelenése siettetette Bruck Semmelweis-könyvének kiadását,¹¹³ ami valamennyi addig megjelent munkánál alaposabb, forrásműként ma is nélkülözhetetlen feldolgozás. Ezek a munkák csak előkészítették a négy évvel később kezdődött

¹¹² Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Lehre, zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg – Tübingen, 1882. Mohr. 52 p., 1 t.

¹¹³ Lásd Bruck id. művét!

igazi Semmelweis-kultusz, amelyet Semmelweis hamvainak exhumálása idézett elő.

Semmelweis halálát követő két évtizedben – ezt bizonyítja Beretzky, Liebmann és Hegar felmérései – alapvető szemléletváltás következett be az orvostársadalomban. Semmelweisnek mindenféle tudományos sallangtól mentes előadásmódja nem tudta meggyőzni kora szülségeit a „bomlott szerves anyagok” fogalmával kapcsolatban. Nem mellékelte vegyi vizsgálatokat, mikroszkópos készítményeket sem. Semmelweis kortársai kitartottak a gyermekágyi láz epidemikus eredete mellett, de a fiatalabb generációk számára idővel megmagyarázhatatlanná vált a miazma, a genius epidemicus és a hasonló fogalmak, amelyre végül a tudományos magyarázatot, főleg a „bomlott szerves anyag” vonatkozásában a bakteriológia adta.

A gyermekágyi láz bakteriológiai magyarázatának gondolata érdekes módon a Karl Braun vezette bécsi I. sz. Szülészeti Klinikán született meg: Karl Mayerhofer, a gyermekágyasok méhüregében vibriószerű képződményt talált, amelynek kórokozó szerepet tulajdonított. Kezdetben arra gondolt, hogy a kórterem levegőjében lebegő vibriók közvetítik a betegséget, de csakhamar rájött, hogy a vizsgáló orvos keze viszi a vibriókat a női szervezetbe. Ekörül is vita támadt, Waldeyer és Orth a gyermekágyasok vérében láncszerűen elrendeződött baktériumokat, streptococcusokat találtak, amelyeket Pasteur 1879-ben a gyermekágyi lázas betegek szerveiből és véréből kitenyésztett. Ezzel végleg bebizonyosodott a gyermekágyi láz kóroktana. Pasteur közleményében nem említette Semmelweis nevét, felismerését. Sajnos két évtizednek kellett eltelti, az orvosok között pedig egy új nemzedéknek kellett eljönni, hogy Semmelweis igaza mindenki előtt érthetővé váljon.

A Semmelweis Emlékbizottság munkásságának első korszaka

A „Semmelweis-kutatás” újabb korszaka 1891-ben kezdődött, amikor Semmelweis hamvait a schmelzi temetőből Budapestre hozták és a Kerepesi temetőben, a Walthier-család sírboltjában újra eltemették. A következő két hónapban az egyetem Orvosi karán és az Orvosegyesületben egy-egy emlékbizottság alakult, amely Semmelweis-emlék Végrehajtó Bizottság néven egyesült, s 18 éven át működött.¹¹⁴

A bizottság nagy terveket állított maga elé: nemzetközi gyűjtésből szobrot akart állítani, dízsírt faragtatni, emléktáblával ellátni Semmelweis tabáni szülőházát, egy kötetben kiadni Semmelweis összes munkáját, nemzetközi ösztöndíjat alapítani Semmelweis nevével, Semmelweis emberbaráti intézményt szervezni. A lelkesedés sajnos nagyobb volt, mint az adományok összegyűjtése, így a terveket csak fokozatosan lehetett megvalósítani.¹¹⁵

Elsőnek a dízsírhely valósult meg, amelyet az 1894. évi budapesti VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus alkalmából avattak fel. A kongresszuson Kézmárszky Tivadar mondott ünnepi emlékbeszédet Semmelweis felett, majd a prágai Ferdinand Hueppe lelkes előadást tartott a „német” Semmelweis felfedezéséről. Még ebben az évben Doby Jenő elkészítette Semmelweis arcképének rézmetszetét.

1901-ben jelent meg *Temesváry Rezső* első nagyobb születet-

¹¹⁴ Iratanyagára nézve lásd: A Budapesti kir. Orvosegyesület Levéltára. Semmelweis Emlékbizottság iratai. 1891–1909. Lelőhely: Semmelweis Orvostörténeti Levéltár.

¹¹⁵ Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. Bp-i kir Orvosegyesület Levéltára. Semmelweis Emlékbizottság anyaga (1891–1906)

történeti tanulmánya,¹¹⁶ s a későbbi években is sokat foglalkozott e témakörrel, kiemelten Semmelweis munkásságával (1933-ban például ő tartotta a Semmelweis emlékbeszédet).

1903-ban Högyes Endre bejelentette Semmelweis összes munkájának magyar nyelv kiadását, sőt vállalták ennek német fordítását is. 1905-ben a bécsi Hartleben Kiadó megjelentette *Fritz Schürer von Waldheim*¹¹⁷ Semmelweis-monográfiáját.¹¹⁸ Ha nem is válszéként, de ugyanabban az évben látott napvilágot Győry Tibor szerkesztésében Jénában Semmelweis összegyűjtött munkáinak német kiadása. Ez tartalmazza Semmelweis eredetileg is német nyelven megjelent valamennyi írását, továbbá a magyar nyelvű publikációit német fordításban.¹¹⁹ A következő évben ugyanez a mű megjelent magyar nyelven is a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat gondozásában, s ebben az eredetileg németül megjelent Semmelweis-írások magyar fordításban olvashatók.¹²⁰

¹¹⁶ Temesváry Rezső: A szülészeti haladása a XIX. században. = Orvosi Hetilap 45 (1901) No. 6. Mell. pp. 1–14.

Lásd még Temesváry Rezső alábbi publikációit is: Semmelweis. = Gyógyászat 58 (1918) No. 26. pp. 315–318.; Semmelweis emlékének megörökítése idegen országokban. = Magyar Orvos 1 (1920) No. 17. p. 204.; Semmelweisről – egy híres kortársa. = Pesti Napló, 1926. febr. 6.

¹¹⁷ Fritz Schürer von Waldheim (1866–1935) osztrák orvos, bécsi egyetem sebészeti klinikájának munkatársa, orvostörténész.

¹¹⁸ Schürer von Waldheim, Fritz: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Wien – Leipzig, 1905. Hartleben. 256 p.

¹¹⁹ Semmelweis, Ignác: Gesammelte Werke. Herausgegeben und zum Theil aus dem ungarischen übersetzt von Tiberius von Győry. Jena, 1905. G. Fischer. VI, [2], 604 p.

¹²⁰ Semmelweis összegyűjtött munkái. Összegyűjt. és egy részét németből ford.: Győry Tibor. Bp., 1906. MOKT. VI, [2], 727, [1] p., 4 t. + mell. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat könyvtára 96.) Online: <http://mek.oszk.hu/14200/14289/> Fontos még Győry 1906-os emlékbeszéde is: Győry Tibor: Emlékbeszéd Semmelweis felett. A Budapesti Kir. Orvosegyesületnek 1906. szeptember 29-i ünnepi gyűlésén. In: A Budapesti Kir. Orvosegyesület 1906-ik évi Évkönyve. Szerk.: Lévai Jótsef. Bp., 1906. Kir. Orvosegyesület. Függetl. pp. 1–45. Megjelent az Orvosi Hetilapban is: OH 50 (1906) No. 39. pp. 893–902.

A Semmelweis család származásával kapcsolatos ellentmondások tisztázására Győry Tibor felkereste azon pesti-budai, valamint kismartoni katolikus plébánia anyakönyveit, ahol feltételezni lehetett születési, halálozási, házasságkötési bejegyzéseket, s a kutatások eredményét több változatban is közzétett.¹²¹ Győry a családfát a 18. század elejétől vezeti le, nagyobb teret engedve a tabáni Szent Katalin plébánia anyakönyvi bejegyzéseinek (itt jegyezték be Semmelweis Ignác és testvérei születési adatait), valamint a krisztinavárosi katolikus plébánia adatainak (Semmelweis Ignácon kívül itt kötöttek házasságot szülei is).

Győry Tibor valóban nagy érdemeket szerzett magának a Semmelweis dokumentumok és a családtörténeti vonatkozások kiadásával kapcsolatban. Maga is érezte, hogy az 1906-ban közzétett Semmelweis-családfa hiányos,¹²² ezért 1924-ben újabb kísérletet tett a kiegészítésére,¹²³ de sok energiát nem tudott „befektetni”, hiszen ebben az időben a Népjóléti Minisztérium egészségügyi államtitkára volt, egy időben orvostörténelmet oktatott az egyetemen, így adatait csak az 1936-ban megjelentetett – általa írt – orvosi kar történetében közölte le.¹²⁴ Ettől függetlenül az orvostársadalom előtt ismertek voltak azok a kollégák, akik Semmelweis lezármazottai voltak (róluk kötetünkben külön is szólunk), illetve vele álltak rokonságban. A Semmelweis család eredete továbbra sem állt a kutatás középpontjában, sőt egyre homályosodott.

¹²¹ Lásd pl.: Győry Tibor: Semmelweis Ignác származása. = Századok 40 (1906) No. 8. pp. 767–769.; Győry Tibor: Semmelweis Ignác családfája. = Budapesti Orvosi Újság. Szülészeti és Nőgyógyászati melléklet, 1906. No. 2. pp. 29–30.; Győry Tibor: Semmelweis családfája. Kivonat. In: A Budapesti Kir. Orvosegyesület 1906-ik évi Évkönyve. Bp., 1906. Orvosegyesület. p. 59.

¹²² Lásd még: Beszélgetés Semmelweis Ignáccal. = Magyar Hírlap, 1906. okt. 2. pp. 5–6.

¹²³ Győry Tibor: Semmelweis Ignác. In: Az orvosi tudomány magyar mesterei. Bp., 1924. MTA. pp. 95–119., 1 t.

¹²⁴ Győry Tibor: Az Orvostudományi Kar története 1770–1935. Bp., 1936. Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter-tudományegyetem Története 3.)

Az ezt követő években is a Semmelweis kiadványok és rendezvények motorja Győry Tibor volt, akiről Benedek István 1965-ben a következőket írta:

„Győry Tibor inkább apostola volt Semmelweisnek, mint kutatója. Harciasan kiállt érte, ha meg kellett védeni. Főként magyarságát és prioritását védelmezte, miként ez a század első éveiben oly divatos volt.”

Az ünnepi sorozatot egy nemzetközi Semmelweis-konferencia vezette be, amelynek csúcspontja az Erzsébet téren a Semmelweis szobor – Stróbl Alajos munkája – felavatása lett (erről kötetünkben részletesebben is szólunk), valamint emléktáblával jelölték meg Semmelweis Ignác tabáni szülőházát. Az 1898-ban alapított Budapesti Orvosi Kaszinó Tauffer Vilmos javaslatára – az 1870-es években jelentős Semmelweis-kutatásokat végző Liebmann Mór elnöksége idején – Semmelweis-emlékserleget alapított, a kitüntetettnek viszont emlékelőadást kellett tartania.¹²⁵

A megemlékezések a sajtónak is külön feladatot adtak: beszélgést közöltek Semmelweis Ignác özvegyével, s elsősorban a halál körülményeit vizsgálták. Ekkor került az érdeklődés középpontjába a zirci születésű Semmelweis Károly (1871–1934) születés-nőgyógyász, a zirci kórház főorvosa (rőla a kötetünkben külön fejezetben szólunk), és sokszor szerepelt a sajtóban a zirci származású Semmelweis Mátyás ácsmester neve is. Talán ez készítette Horváth Konstantin zirci cisztercita paptanárt, hogy maga is kutassa a zirci Semmelweis-család másfél évszázados történetét.¹²⁶

¹²⁵ A 20. század első felében elhangzott serlegbeszédeket kötetben is összegyűjtötték: Semmelweis emlékbeszédek. 1907–1941. Sajtó alá rend. és előszó: Domány Imre. Bev.: Weil Emil. Bp., [1948]. MOKT. 96 p.; Kapronczay Katalin – Kapronczay Károly: A Budapesti Orvosi Kaszinó és a Semmelweis-serleg ünnepségek rövid története. In: Semmelweis Ignác emlékezetére. 150 évvel halála után. Bp., 2015. Semmelweis Kiadó. pp. 175–181. (Megjelenés alatt.)

¹²⁶ A zirci gyűjteményben megtalálhatók az általa folytatott kutatások eredményei.

Ünnepek után, ünnepek előtt

Az első világháború tíz évre befagyasztotta, a második teljesen megszüntette ezeket a Semmelweis-ünnepeket. Viszont 1928-tól hagyományá vált, hogy július 1-jén a pesti orvosi kar dékánja, a tanári kar, a tudományos társaságok vezetői megkoszorúzták Semmelweis Ignác Erzsébet téri szobrát, amely alkalmat adott a megemlékezésre is.

Korbuly György 1936-tól kezdődően publikált a hazai szülészet történetéről és magáról Semmelweisről.¹²⁷ 1937-ben megjelent egy azóta többször is kiadott francia nyelvű életrajz L. F. Céline tollából, amelyet 2012-ben magyarra is lefordítottak.¹²⁸ 1938-ban játékfilmet készítettek Semmelweisről. 1948-ban, a magyar szabadságharc centenáriumán – ahogy a kor megkívánta – „megalkották” a forradalmár Semmelweis alakját, abban a filmben, amelyben Apáthy István ragyogóan megformálta Semmelweiset, de a bécsi forradalmi jelenetek félresikerültek. *Fekete Sándor* professzor, jeles nőgyógyász, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum első igazgatója az 1960-as évek végén hosszú tanulmányban cáfolta az előbbi képet, naptári pontossággal feltárta a bécsi „forradalmi napok” történéseit: ezek a napok és hetek voltak Semmelweis szak-

¹²⁷ Korbuly György főbb publikációiból:

A magyar szülészet bölcsőköre. (Adatok a magyar szülészet és bábaképzés történetéhez.) = Orvostudomány 24 (1936) Különfüzet. pp. 164–270.; Semmelweis és Cederschjöld. (Győry Tibor emlékének). = Orvostudomány 28 (1938) No. 2. pp. 323–331.; Semmelweis és a Budapesti Királyi Orvosegyesület. = Budapesti Orvosi Ujság 36 (1938) No. 12. pp. 277–279.; Semmelweis a kortársak feljegyzéseiben. = Orvostudomány 30 (1940) No. 4. pp. 625–641.; Semmelweis utolsó napjai. = OH 84 (1940) No. 33. pp. 436–441.

¹²⁸ Céline, Louis-Ferdinand: Mea culpa. Suivi de La vie et l'oeuvre de Semmelweis. Paris, 1937. Denoel-Steele. 124 p.; Céline, Louis-Ferdinand: Semmelweis. Ford.: Szabolcs Katalin. Bp. – Pozsony, 2012. Kalligram. 125 p.

mai életében a bizonyítás korszaka, amikor figyelme csak a gyermekágyi láz kórtanára összpontosult.¹²⁹

Itt jegyezzük meg, hogy Semmelweis halálának 150. évfordulója tiszteletére egy jóval „egzaktabb” televíziós játékfilm készült.¹³⁰

Kertész Róbert „Az anyák megmentője, Semmelweis Ignác életregénye” c. kötete¹³¹ inkább az ismeretterjesztés körébe tartozik. 1950-ben jelent meg *Hidvégi Jenő* Semmelweis életéről és munkásságáról szóló könyve,¹³² s 1958-ban Domány Imre életrajzi visszaemlékezése.¹³³ 1951-ben adták ki Thomson Morton Semmelweis kötetét Londonban és New Yorkban, amely 1962-ben magyar fordí-

¹²⁹ Fekete Sándor Semmelweisről szóló más írásai (többségük az Orvostörténeti Közleményekben – OTK –, és az Orvosi Hetilapban – OH – jelent meg): Semmelweis Ignác emlékére. A felfedezés tényezői. = Magyar Nőorvosok Lapja 28 (1965) No. 6. pp. 355–360.; Semmelweis kortársai az utókor szemével. = Therapia Hungarica 13 (1965) No. 4. pp. 155–159.; A Semmelweis-tan előzményei. A prioritás kérdése. = OH 106 (1965) No. 33. pp. 1542–1546.; Semmelweis és Pasteur. = OH 107 (1966) No. 44. pp. 2090–2092.; Semmelweis–Pasteur–Lister. = Orvosképzés 42 (1967) No. 3. pp. 161–166. és Magyar Nőorvosok Lapja 31 (1968) No. 4. pp. 289–291.; Semmelweisre vonatkozó kutatások mai állása. = Magyar Tudomány 13 (1968) No. 7–8. pp. 428–438.; Semmelweis és a bécsi forradalom. = OTK. Vol. 46–47. (1968) pp. 165–172.; Semmelweis felfedezése, Gordon és Holmes nézetei a gyermekágyi lázról. = OTK. Vol. 46–47. (1968) pp. 27–33.; Töredékek Semmelweis életrajzához. = OH 109 (1968) No. 11. pp. 591–594.; A szüléset Semmelweis korában. = OH 109 (1968) No. 47. pp. 2606–2609.; A bábaoktatás története Magyarországon. = OTK. Vol. 55–56. (1970) pp. 175–186.; Semmelweis felfedezésének története: a tan kialakulása. = OTK. Vol. 55–56. (1970) pp. 191–199.; Adatok Semmelweis pesti tanárrá jelöléséhez. = OTK. Vol. 55–56. (1970) pp. 233–234.; [Semmelweis vonatkozások]. In: Tauffer Vilmos. Adatok a magyar szüléset és nőgyógyászat történetéhez. 1851–1934. Szerk.: Antall József, Buzinkay Géza. Bp., 1971. Medicina. pp. 20–21, 67–88.

¹³⁰ Az életmentő. Semmelweis Ignác igaz története. Forгатókönyvíró és rendező: Katona Zsuzsa. Orvostörténeti szakértő: Kapronczay Károly. Szaktanácsadó: Gazda István. Bp., 2014. Aster Film. Bt. (Készült a Médiatanács támogatásával.)

¹³¹ Kertész Róbert Az anyák megmentője, Semmelweis Ignác életregénye. Bp., 1941. Franklin. 179 p., 4 t.

¹³² Hidvégi Jenő: Semmelweis. Bp., 1950 [!1951]. Művelt Nép. 150 p., 1 t.

¹³³ Domány Imre: Semmelweis küzdelmes élete a tudományos igazság szolgálatában. Bp., 1958. Medicina. 170 p.

tásban is megjelent.¹³⁴ 1963-ban egy nagyon nivós ifjúsági munka látott napvilágot Száva István tollából.¹³⁵

1965-ben, Semmelweis halálának századik évfordulójának tiszteletére az UNESCO az 1965. évet Semmelweis évnék nyilvánította, amely alkalomból a Magyar Tudományos Akadémia nemzetközi részvételű ünnepi ülést szervezett, amelyre a világ minden tájáról érkeztek előadók. A Semmelweis emlékbeszédet Sós József tartotta.¹³⁶ Ez alkalommal avatták fel Semmelweis szülőházában a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot, amelynek kertjében alakították ki Semmelweis hamvainak végső nyughelyét. Erre az alkalomra jelentette meg az Akadémiai Kiadó *Gortvay György és Zoltán Imre* könyvét,¹³⁷ amely hatalmas jegyzetapparátussal és szakirodalmi mutatókkal kíséri végig nemcsak Semmelweis életét, de munkásságának minden állomását, betegségének és halálának körülményeit és a Semmelweis doktrína történetét. Gortvaynak több résztanulmánya is megjelent.¹³⁸ És ezzel párhuzamosan szá-

¹³⁴ Morton, Thomson: Az élet ára. Semmelweis Ignác életregénye. Ford.: Vermes Magda. Bp., 1962. Európa. 367 p.

¹³⁵ záva István: Egyedül a halál ellen. Semmelweis Ignác élete. Bp., 1963. Móra. 201 p., 6 t.

¹³⁶ Sós József: Semmelweis. = MTA Orvosi Tudományok Osztályának Közleményei 17 (1966) No. 1. pp. 41–50.; lásd még: uő.: Semmelweis (1818–1865). = OTK. Vol. 43. (1967) pp. 21–27.; uő.: Semmelweis emléke műalkotásokban a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. = OTK. Vol. 46–47. (1968) pp. 129–136.

¹³⁷ Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. Akadémiai. 291 p. – A kötetből külön is kiemelendő Szalai Bélának a Semmelweis-család származási táblázatát bemutató összeállítása.

¹³⁸ Gortvay György Semmelweishez kapcsolódó publikációiból: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. köt. Bp., 1953. XI, 322 p. (számos Semmelweisre vonatkozó adattal); Semmelweis a szépirodalomban. = Magyar Nőorvosok Lapja 22 (1964) No. 1. pp. 1–12.; Semmelweis magyarsága. = OH 105 (1964) No. 22. p. 1043.; Semmelweis és Lister kapcsolata. = OH 106 (1965) No. 4. pp. 174–177.; Magyar kormányhatósági intézkedés 1862-ből Semmelweis szülészeti profilaxiszísának a kórházakban való bevezetése érdekében. = OH 106 (1965) No. 14. pp. 660–661.; Semmelweis emlékezete. = OH 106 (1965) No. 33. pp. 1538–1541.

mos publikációt tett közzé Semmelweisről Antall József és Benedek István.

Az 1964-ben megalapított Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kezdetől fogva fontos kutatási területének tartotta a Semmelweis családdal kapcsolatos vizsgálódásokat. Így láttak napvilágot *Antall József*nek az Apród utcai szülőházzal kapcsolatos levéltári kutatásai, a családdal és Semmelweis Ignác iskoláztatásával összefüggő bűvárlatok.¹³⁹

Kiemelkedő tudományos és ismeretterjesztő teljesítmény *Benedek István* „Semmelweis és kora” című 1967-ben kiadott könyve, amely rendkívüli alaposággal, elemző módon követi nyomon Semmelweis életútját, elemzi és értelmezi munkásságát, kora orvostudományát, feltárja azokat az okokat, ami miatt Semmelweis kortársai nem értették a gyermekágyi lázzal kapcsolatos felismeré-

¹³⁹ Antall József főbb Semmelweis-publikációi (az Orvostörténeti Közleményekre az alábbiakban OTK rövidítéssel utalunk):

Semmelweis Ignác tabáni szülőháza és utolsó pesti lakóhelye. = Műemlékvédelem 10 (1966) No. 3. pp. 172–180.; Welche Rolle spielten das Familienheim und die Schule in der Entwicklung von Semmelweis' Persönlichkeit? = OTK. Vol. 46–47. (1968) pp. 95–126.; Semmelweis Ignác összegyűjtött kéziratai. Társszerzők: R. Harkó Viola, Vida Tivadar. = OTK. Vol. 46–47. (1968) pp. 185–267.; Semmelweis Ignác életútja, 1818–1865. In: Antall József (szerk.): Képek a gyógyítás múltjából. Bp., 1972. Medicina. pp. 67–76. (Több kiadásban is megjelent, bővített szöveggel.); Semmelweis kórtörténetének nyomában. Bécs és Budapest levelezése. = OTK. Vol. 66–68. (1973) pp. 129–188.; Wien und Budapest in Leben und Werk von I. Ph. Semmelweis. Wien, 1976. Maschinschrift, vervielfaltigt. Ungarisches Presseburo. 21 p. Klny.; Semmelweis kórtörténete nyomán. = Orvosi Hetilap 118 (1977) No. 15. pp. 857–858.; Semmelweist nem ölték meg. = Élet és Irodalom 21 (1977) No. 20. (máj. 14.) p. 2.; Semmelweis betegsége és halála. Bevezetés a nyilvánosságra hozott bécsi kórtörténet alapján kialakult vitához. = OTK. Vol. 83–84. (1978) pp. 9–13.; Semmelweis Ignác hiányzó gimnáziumi tanéve. = OTK. Vol. 83–84. (1978) pp. 211–213.; Wien und Budapest im Lebenswerk Semmelweis. In: Festschrift für Erna Lesky zum 70. Geburtstag. Wien, 1981. Hollinek. pp. 13–23.; Ignaz Semmelweis (1818–1865). In: Klassiker der Medizin II. Von Philippe Pinel bis Viktor von Weizsäcker. Hrsg. Dietrich von Engelhardt und Fritz Hartmann. München, 1991. Beck. pp. 190–202.

sét. Ezzel az elemző módszerrel tárja fel Semmelweis utóéletét, a halálát követő majd száz esztendő szakmai történéseit.¹⁴⁰

Az 1960-as években Bécsben alapvető orvostörténeti tanulmányokat tett közzé *Erna Lesky*,¹⁴¹ aki később többször publikált a magyarországi Orvostörténeti Közleményekben is.

Az „Orvostörténeti Közlemények” 1968. évi 46–47. összevont számát pedig az újabb Semmelweis kutatások leközlésének szentelték. Annak ellenére, hogy továbbra is a semmelweisi életmű állt a kutatások középpontjában, tágabb teret nyert a családkutatás is, bár ezek többsége az ismert adatok újbóli felidézését jelentette.

1978-ban a nemzetközi érdeklődés középpontjába került Semmelweis Ignác boncjegyzőkönyvének leközlése, az összehívott szakmai bizottság szakszerű véleménye. De családtörténeti kuta-

¹⁴⁰ Benedek István főbb Semmelweis-publikációi:
Könyvek: Benedek István: Semmelweis és kora. (Monográfia). Bp., 1967. Gondolat. 474 p. + 48 p. mell. (2. bőv. kiad.: Bp., 1973. Gondolat – Magvető. 592 p. + 56 p. mell.); Semmelweis. Bp., 1980. Gondolat. 269, [3] p.; Semmelweis Krankheit. Aus dem Ungarischen übersetzt von Alfred Falvay. Bp., 1983. Akadémiai Kiadó. 110 p., 8 t.; Ignaz Philipp Semmelweis, 1818–1865. Aus dem Ungarischen von Brigitte Engel. Lektoren: József Antall, Miklós Lambrecht, Ferenc Némethy. Bp., 1983. Corvina. 398 p., [8] t.; Semmelweis Ignác: A gyermekágyi lázról. Válogatás Semmelweis eredeti írásaiból. Vál.: Benedek István. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 1987. Könyvtér. (Tudománytár füzetek); Semmelweis betegsége. Bp., 2015. (Sajtó alatt)
Cikkek: Semmelweis. 1–2. = Új Írás 5 (1965) No. 1. pp. 94–103., No. 2. pp. 246–250.; Oliver Wendell Holmes és a gyermekágyi láz. = Orvosi Hetilap 107 (1966) No. 5. pp. 222–226.; Miért kering oly sok téves adat Semmelweisről. = Orvosi Hetilap 109 (1968) No. 28. pp. 1551–1554.; Semmelweis betegsége és halála. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 55–56. (1970) pp. 93–102.; Semmelweis betegsége és halála. = Orvosi Hetilap 112 (1971) No. 16. pp. 929–936.; A Semmelweis–Darvas ügy. = Élet és Irodalom, 1971. jún. 12.; Semmelweis kórtörténete. I–V. = Egészségügyi Dolgozó, 1977. júl.–nov.; Semmelweis betegsége. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 83–84. (1978) pp. 149–186.; A Semmelweis-krimi és a „valóság”. (Silló-Seidl György könyvéről.) = Természet Világa 109 (1978) No. 9. pp. 398–400.

¹⁴¹ Lesky, Erna: Ignaz Philipp Semmelweis und die Wiener medizinische Schule. Wien, 1964. Böhlau. 93 p., 4 t.; Lesky, Erna: Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert. Graz – Köln, 1965. Böhlau. 660 p., [27] t.

tást csak *Czeizel Endre* végzett a 2000-es évek elején, amely során a tehetség öröklése (vagy nem öröklése) vonatkozásában tekintette át a Semmelweis familiát.¹⁴²

Az angolszász szakirodalom számára rendkívül értékes munkát végzett K. Codell Carter, aki nemcsak Semmelweis életművét ismertette meg az érdeklődőkkel, hanem le is fordította angolra tudósunk 1861-es kiadási évszámmal megjelent alapművét.¹⁴³

A Semmelweistről szóló szakmunkák közül még megemlíjtük Jean Thuillier 1996-os kötetét¹⁴⁴ és Josef Klingler 2002-es munkáját,¹⁴⁵ valamint Sherwin B. Nuland következő évben, valamint 2008-ban megjelent kötetét,¹⁴⁶ továbbá Robert Delavault 2007-es munkáját.¹⁴⁷ Érdekes adatokkal egészítette ki tudásunkat C. E. Putnam a „Semmelweis amerikai szemmel” c. írásában.¹⁴⁸

A német nyelvű szakirodalomban jelentős a kismartoni könyvtár és levéltár igazgatója, az ismert művelődéstörténész – aki egyébként dédapján keresztül Semmelweis vérrokona –, *Karl Semmelweis Jun.* „Dr. Ignaz Philipp Semmelweis, der Retter der

¹⁴² Czeizel Endre: Tudósok, gének, tanulságok. A magyar természettudós géniuszok családfaelemzése. Közrem.: Bárdossy Péter, Bodnár Mária. Bp., 2006. Galenus. 466 p., 19 mell.

¹⁴³ Ignaz Semmelweis: The etiology, concept, and prophylaxis of childbed fever. Translated and edited, with an introduction, by K. Codell Carter. Madison, Wis., 1983. University of Wisconsin Press. XII, 263 p.

¹⁴⁴ Thuillier, Jean: La vie passionnée de Semmelweis, l'accoucheur aux mains propres. Paris, 1996. Société Edifor. 319 p.

¹⁴⁵ Klingler, Josef: Wissenschaft und Menschlichkeit eine Einführung in wissenschaftstheoretische Probleme an der Hand von Ignac Fülöp Semmelweis. Klagenfurt, 2002. Mohorjeva. 227 p.

¹⁴⁶ Nuland, Sherwin B.: The doctors' plague. Germs, childbed fever, and the strange story of Ignác Semmelweis. New York, 2003. Norton. 191 p. (Ua. London, 2004); Nuland, Sherwin B.: Ignaz Semmelweis Arzt und großer Entdecker. München – Zürich, 2008. Piper. 211 p.

¹⁴⁷ Delavault, Robert: L'asepsie un demi-siècle avant Pasteur. Ignace Semmelweis (1818–1865). Préface de Xavier Riaud. Paris, 2007. L'Harmattan. 125 p.

¹⁴⁸ Putnam, Constance E.: Semmelweis amerikai szemmel. = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 206–209. (2009) pp. 193–199.

Mütter. Eisenstadt” c. 2007-ben megjelent könyve,¹⁴⁹ amely gazdag szakirodalomra, levéltári kutatásokra épülve írja meg Semmelweis életét és munkásságát. A szerző kutatásai során felhasználta édesapjának, idősebb Semmelweis Károlynak, a jeles művelődéstörténésznek családtörténeti búvárlatait is.¹⁵⁰ Ez a genealógiai munka egészen 1570-től követi nyomon a Semmelweis-család mindegyik ágának a történetét, s ez abból a szempontból is lényeges, mert a hazai szakirodalom eddig figyelmen kívül hagyta a burgenlandi Semmelweis család 19–20. századi történetét.

Családtörténeti szempontból lényeges jelen sorok szerzőjének „A Semmelweis család története” c. kötete, amely nem kizárólag Semmelweis Ignácra összpontosít, hanem a kismartoni, zirci, tabáni családokra, amelyek közül csak a kismartoni és a tabáni Semmelweiseket köti össze a vérrokonság.¹⁵¹

Semmelweis egykori munkahelye, a jelenlegi I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika alapításának 200. évfordulója tiszteletére készült alapművének modern magyar fordítása,¹⁵² valamint – mivel életművét az UNESCO a világ emlékezete részévé nyilvánította – jelent meg az Orvosi Hetilapban közreadott magyar nyelvű cikkeinek facsimile kiadása.¹⁵³

¹⁴⁹ Semmelweis, Karl Jun.: Dr. Ignaz Philipp Semmelweis, der Retter der Mütter. Eisenstadt, 2007. Eigenverlag. [Szerzői kiad.] 480 p.

¹⁵⁰ Semmelweis, Karl: Ignaz Philipp Semmelweis, 1818–1865. = Burgenlandische Heimatblätter 27 (1965) No. 3–4. pp. 97–101. – Lásd a szerzőről: Seedoch, Johann: In memoriam Karl Semmelweis. = Burgenlandische Heimatblätter 51 (1989) No. 4. pp. 145–147.

¹⁵¹ Kapronczay Károly: A Semmelweis család története. Bp., 2008. Semmelweis. 79 p., [1] t.

¹⁵² Semmelweis Ignác Fülöp: A gyermekágyi láz kóroktana, fogalma és megelőzése. Ford.: Rákóczi Katalin, szaklektor: Rigó János és Hruby Ervin, nyelvi lektor: Magyar László András. Előszó: Rigó János, Varga Benedek. Bp., 2012. Akadémiai Kiadó. 387 p.

¹⁵³ Semmelweis Ignác magyar nyelvű szaktanulmányai az Orvosi Hetilap 1858–1865-ös évfolyamaiban. Győry Tibor 1909-ben írt kísérőtanulmányával. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 2013. Magyar Orvostörténelmi Társaság – [Magyar Tudománytörténeti Intézet]. 163 p., 1 t. [Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 99.]

Napjainkban is többen kutatják a Semmelweis doktrína történetét, így bízunk abban, hogy az elkövetkezendő években újabb részadatok jelennek meg Semmelweisről és kutatásainak történetéről.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Az Orvostörténeti Közlemények 2015-ben megjelenő 230–233-as kötete is közül a témába vágó feldolgozásokat: Varga Benedek: Semmelweis emlékbeszéd halálának 150. évfordulóján. pp. 13–18.; Semmelweis, Karl Jun.: Ignaz Philipp Semmelweis, Gedenken und Würdigung seiner Leistung in Österreich im 20. und 21. Jahrhundert. pp. 19–28.; Kapronczay Katalin: Az antiszeptikus módszer térhódítása Itáliában (Semmelweis, Bottini, Lister). pp. 29–42.; Varjassy Péter: Semmelweis Ignác autográf hagyatéka. pp. 43–56.; Péter H. Mária: Müller Bernát gyógyszerész élete és munkássága. pp. 107–124.; Semmelweis, Karl Jun.: Regierungsrat Professor Karl Semmelweis (1906–1989). pp. 153–158. Tegyük hozzá, hogy a fenti szerzőknek az elmúlt években több, Semmelweishez kötődő publikációja is megjelent, Varjassy Péter például az Orvostörténeti Közleményekben 1996-ban adta közre a következő írását: „Franz Hector Arneth (1818–1907) beszámolója Semmelweis bécsi tevékenységéről 1851-ben”. Lásd: OTK. Vol. 149–157. (1996) pp. 245–249.

KAPRONCZAY KATALIN

SEMMELEWEIS IGNÁC EMLÉKEZETE ITÁLIÁBAN A 19. SZÁZAD VÉGÉN¹⁵⁵

Talán egyetlen magyar orvosi felfedezésnek sem volt olyan gyötrelmes az elfogadtatása, egyetlen magyar kutató sem szembesült annyi értetlenséggel és mellőzéssel, mint Semmelweis Ignác, a gyermekági láz kóroktanának felismerője. Közismert tény, hogy Semmelweisnek életében vajmi kevés elismerés jutott, viszont an-

¹⁵⁵ A szerző tanulmányában az alábbi forrásokra hivatkozik:

- Castiglioni, Arturo: *Storia della medicina*. Milano, 1927. UNITAS. pp. 836–840.
- Guzzoni degli Ancarani, Arturo: *L'Italia ostetrica*. Catania, 1902. Cav. S. di Mattei & C. pp. 37–42, 87–97, 178–179, 235–255, 377–383, 393–397.
- Guzzoni degli Ancarani, Arturo: *Pro Semmelweis*. Ed. seconda. Messina, 1906. Tip. G. Toscano. 24 p.
- Korbuly György: *Semmelweis a kortársak feljegyzéseiben*. = *Orvosképzés* 30 (1940) No. 4. pp. 625–641.
- A nemzetközi Semmelweis-emlék Budapesten. A végrehajtó bizottság megbízásából szerk.: Dirner Gusztáv. Bp., 1909. *Semmelweis-emlék Végrehajtó Bizottság*. pp. 30–33, 82–84, 99–103, 126–128, 134–135, 183–184, 262–264, 269–273.
- Pazzini, Adalberto: *Storia dell'arte sanitaria dalle origini a oggi*. Roma, 1974. *Minerva medica*. pp. 1566–1567.
- Pierro, Francesco: *Un medico martire della bonta*. Ignazio Filippo Semmelweis 1818–1865. In occasione del primo centenario della morte. Cirie, 1965. *Capella*. 40 p.
- Podach, Erich: *Semmelweis tudománytörténeti helye*. = *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei – Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*. Vol. 43. (1967) pp. 53–65.
- Premuda, Loris: *Personaggi e vicende dell'ostetricia e della ginecologia nello studio Padova*. Padova, 1958. *Attualità di ostetricia e ginecologia*. p. 14, 86. pp. 76–78, 80–82.
- Papp Zoltán (szerk.): *Semmelweis Ignác klinikájának múltja és jelene*. Jubileumi emlékkönyv a Baross utcai Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika építésének 100. évfordulójára. Bp., 1996. *Golden Book*. pp. 35–41.

nál keservesebb küzdelmekben kellett szembeszállnia a heves támadásokkal, kíméletlen bírálatokkal.

Az orvostörténeti szakirodalom mára már feltárta azokat a jelentős fordulópontokat, amelyek a semmelweisi doktrína diadalát eredményezték. Ismeretes az a sajnálatos tény is, hogy még a hazai kortársak jelentős része is igyekezett megfélemlkezni róla, csupán az 1880-as évek közepétől kezdték ismét szóba hozni, „...amikor Lister tanítása is eljutott ide és a carbol spray gőze elhomályosította még a vajúdo ágya tájékát is...” – fogalmazta meg Dirner Gusztáv.

A nemzetközi szakirodalomban szintén az 1880-as években jelentek meg az első hiteles megemlékezések Semmelweisről. A hallgatást Alfred Hegar 1882-ben írott műve törte meg, kiemelkedett még Heinrich Fritsch 1884-ben kiadott elemző munkája. Az angolok mindvégig hűvös eleganciával igyekeztek magukat távol tartani a Lister–Semmelweis prioritási vitától. Kivételt csak Charles Henry Felix Routh jelentett, aki még a megbélyegző hazaáruló elnevezést is vállalva, nyíltan hangoztatta, hogy „...a feltaláló mártírkoszorúját Semmelweis viselte, Lister pedig csak e nagy igazság napfényében sütkérezhetik...”. A legelképezetőbben a franciák viselkedtek. Annak ellenére, hogy a francia szaklapok már az 1840-es évek végén beszámoltak a felfedezésről, még a századfordulón is Etienne Tarniert tekintették az anyák megmentőjének és ezt dicsőítve állítottak neki szobrot 1905-ben.

Olaszországban is több évtizedes hallgatás követte Semmelweis felfedezését. Arról nem tudunk, hogy voltak-e Semmelweisnek kapcsolatai az olasz kollégákkal, vagy hogy a kortársak közül bárki is reagált volna a semmelweisi tanokra. A szakirodalom tanúsága szerint az olaszoknál 1875 után terjedt el a gyakorlatban az eljárás. Azok a szülészek, nőgyógyászok, akik az 1880-as évektől Semmelweis szenvedélyes követőivé váltak, már egy következő generáció képviselői voltak, a nagy felfedezés idején még nem is éltek.

A század utolsó évtizedeiben Olaszországnak modern szülészete és nőgyógyászata volt, mind a gyógyítás mind pedig a szakor-

vos- és bábaképzés vonatkozásában. A nagy hagyományokkal rendelkező olasz felsőoktatásban előkelő helyet foglalt el az orvosképzés. Az 1859-ben életbe léptetett, ún. Casati-törvénynek köszönhetően jelentős fejlődésnek indult a középszintű oktatás is, többek között a bábaképzés. A kissé bonyolult iskolai rendszer keretében összesen húsz orvosi fakultáson folyt az oktatás, a 27 bábaképző intézet nagyobb hányada közvetlenül az egyetemi karhoz, illetve az egyetemi klinikához kapcsolódott, de néhány önálló intézmény is létezett, például az ún. királyi szülésznőképzők. Az egyetemi klinikák és a bábaképzők egyenletes elosztásban voltak megtalálhatók az országban. Egy századfordulón készült statisztika szerint a leglátogatottabbak a déli országrész bábaképezdői voltak; például Nápolyban 331 hallgatót tartottak számon, míg Milánóban csupán 141-et.

E rövid kitérőt csupán annak bizonyítására tettük, hogy milyen fontos szerepe és szakmai tekintélye volt az egyetemi klinikáknak és az idekapcsolódó képzésnek a korabeli Olaszországban. Azok a szülésszek, akik őszinte tisztelői voltak Semmelweis életművének, valamennyien az ország különböző városaiban működő egyetemi klinikákon dolgoztak, részt vettek az oktatásban, következőképpen a hallgatókkal is megismertették Semmelweis nevét, munkásságát. Giovanni Inverardi (1854–1899), Alessandro Cuzzi (1850–1895), Ernesto Pestalozza (1860–1934), Luigi Maria Bossi (1859–1919) és a leglelkesebb követő Arturo Guzzoni degli Ancarani (1858–1927) nevét kell kiemelni.

Guzzoni számos egyetemi klinikán dolgozott és tanított, többek között Paviában, Novarában, Cagliariiban, Messinában, Sienában, Modenában. Paviában, Alessandro Cuzzi tanítványaként hallott először a gyermekágyi láz kóroktanának felfedezéséről, Semmelweisről. Messinai elődje, Giovanni Inverardi professzor szintén alaposan tanulmányozta Semmelweis munkásságát és a gyakorlatban alkalmazta antiszeptikus eljárását. Guzzoni is érdeklődést tanúsított az orvostörténelmi kutatások iránt, több szülészet- és nőgyógyászat-történelmi műve látott napvilágot. 1886-ban, magánta-

nári disszertációja téziseiként írta meg Semmelweisről szóló munkáját, amelynek első nyomtatott változata a „Gazzetta degli Ospedali” című lapban jelent meg.

„Az orvostörténelemben vannak felfedezések, amelyeket homály fed és vannak emberek, akiknek dicsőségére és tiszteletére az idő sokáig árnyékot borít. Ma is van egy olyan felfedező, akit igazságtalanul és túlságosan régen elfeledtek; Semmelweis Ignác Fülöp... Ki hallotta ezt a nevet az iskolában? Hányan vannak közülünk, akik talán először hallják említeni? Ő az az ember, akinek az orvosok és a betegek egyaránt le vannak kötelezve, akit a tudomány megújítójának, az emberiség jótevőjének nevezhetünk, Semmelweis.” – kezdte írását Guzzoni.

Ezután számba vette mindazokat a Semmelweis kortársakat és az 1860–1880 között munkálkodó tudósokat, akik szülészet-történeti vagy aszepszis-elméleti könyveikben egyetlen szóval sem említették Semmelweiset és korszakos felfedezését. Több példát hozott fel arra is, amikor téves összefüggéseket állapítottak meg a felfedezéssel kapcsolatban. Az olasz szakirodalom elemzése során hasonló eredményre jutott; a legjelentősebb összefoglaló kiadványokban nem szerepelt Semmelweis neve, senki sem fordította le az Aetiológiát olaszra. Az első méltó és valóságos Semmelweis megemlékezést Emilio Fazola (?–1892) firenzei professzor 1883-as közleményében találta Guzzoni. A félreismerésre és félremagyarázásra is talált példát az olasz szaksajtóban. Fritsch könyvének megjelenése után a Gazzetta degli Ospedali 1886-os évfolyamában egy ismeretlen – magát csak monogramjával jelző – szerző kommentárt írt, amelyben mind Fritsch könyvét, mind a semmelweisi felfedezés lényegét elferdítette. Semmelweis érdemét mindössze a kézmosásban és a műszerek fertőtlenítésében jelölte meg.

A több évtizedes elhallgatás, majd a félreértések és félremagyarázások késztették Guzzonit arra, hogy Semmelweis tanait a maguk teljességében ismertesse és minden fórumot felhasználjon an-

nak érdekében, hogy igazságot szolgáltatson a tudománytörténet-írásban Semmelweisnek a méltatlan mellőzés és a feledés évtizedei után. „Tiszteletet Semmelweisnek” – harsogta szenvedéllyel Guzzoni, majd így folytatta:

„A harc, amelyet az élőkért vívott, folytatódott halála után is, de ma már talán befejeződött, hiszen már megkapja fáradozásaiért az őt megillető – bár késői – elismerést... Fontos, hogy a hallgatók megismerjék Semmelweis nevét, annak a nevét, aki a tudomány apostola, a szülészet világító fénysugara és az emberség igazi jótévője volt.”

Elmondta, hogy nincs olyan ünnepi alkalom a klinika, illetve a bábaképző életében, amikor ne hangzana el Semmelweis neve.

A Semmelweisről szóló írás második kiadásában büszkén számolt be Guzzoni arról, hogy Cagliariában a klinika fertőtlenítő terme – az ő javaslatára – Semmelweis nevét viseli és a klinika udvarán Semmelweis mellszobra áll. Messinában a bábaképző egyik előadótermét nevezték el Semmelweisről, az egyetem aulájában pedig el van helyezve Semmelweis portréja.

1892-ben a magyar orvosi kar és a budapesti kir. Orvosegyesület felhívására létrehozott nemzetközi bizottság azt a célt tűzte ki, hogy méltó emléket állítsanak Semmelweisnek. Köztéri szobor állítása, nemzetközi Semmelweis-ösztöndíj, Semmelweis földi maradványainak méltó módon való eltemetése, szülőházának emléktáblával való megjelölése, műveinek magyar- és német nyelvű kiadása szerepelt a feladatok között, mindehhez az anyagi alapot nemzetközi gyűjtés útján kívánták biztosítani. A nemzetközi bizottságban négy olasz tag tevékenykedett: Luigi Maria Bossi (Genova), Giovanni Calderini (Parma), Ercole Federico Fabbri (Modena) és Guzzoni degli Ancarani, aki akkor éppen Messinában dolgozott. A mintegy 18 éves szervező munka végeredményeként csupán a szobor és az emléktábla állítása vált valóra.

A nagyszabású szobor- és emléktábla-avató ünnepségsorozatra

1906 szeptemberében került sor. A népes olasz delegációban Guzzoni több egyetem és tudományos társaság megbízásából volt jelen, ami természetes volt, hiszen – ahogyan a cagliari egyetem rektora megfogalmazta – köztudomású volt Olaszországban, hogy Guzzoni „...nagy bámulója Semmelweisnek, s... több ízben adott nyilvánosan kifejezést ama nagy szellem iránti tiszteletének.” Guzzoni erre az ünnepi alkalomra önálló kis kötetként ismét megjelentette Semmelweisről szóló írását, a budapesti orvosi kar professzorainak, a szoboravató bizottságnak és „a gyermekágyi láz zseniális profétájának” ajánlva.

Az olasz vendégek közül Pestalozza professzor emelkedett először szólásra, a beszámoló szerint „gyönyörűen csengő olasz nyelven” mondta el köszöntőjét.

„Olaszország... egyetemem in Semmelweis nevével kezdik meg az antiszepszis óriási jelentőségű tanának taglalását. A kortársak meg nem érdemelt közönyét, mely életének kínja, a lángelméjű apostol gonosz szelleme volt, ma általános tisztelet váltotta fel... Nem emlékszem tudományos munkára, amelynek olvasása mélyebb hatást gyakorolt volna reám, mint az, amelyben ő egy apostol igaz lelkesedésével ismertette a gyermekágyi láz aetiológiájára vonatkozó kutatásait.”

Guzzoni – kissé meglepő módon – latinul mondta el beszédét, aminek okát így magyarázta:

„...legnagyobb sajnálatomra nem tudok magyarul, a német szó pedig Budapesten egy olasz szájából, úgy hiszem, nem lenne helyén való.”

Rövid beszédében háláját fejezte ki az ünnep rendezőinek, akik azáltal, hogy szobrot emeltek Semmelweisnek, az egész világ adósságát rótták le.

A harmadik szónok – Bossi – Semmelweis magyarságát hang-

súlyozta ki, amiért külön köszönet illeti meg, hiszen akkor is – és sajnos később is – többen elkövették azt a hibát, hogy osztráknak vagy németnek nevezték Semmelweiset.

„Kötelességszerű hódolatunk szól annak, akinek oly nagyok érdemei, hogy joggal mondható az egész világ érdemes férfiának, jogos visszahódítást pedig azért ünneplünk, mert ez alkalommal visszahódítjuk őt a hős Magyarország számára.”

Az ünnepség befejező aktusaként vörös gránit emléktáblát lepleztek le Semmelweis Ignác Apród utcai szülőházának bejárata felett. Ezen a helyszínen már kevesebben jelentek meg a külföldi vendégek közül, az olasz küldöttség azonban teljes létszámban elzarándokolt a kis tabáni épülethez.

Egy ünnepélyes alkalomkor természetes kötelesség, hogy a felszólalók a dicséret hangján emlékezzenek, az ünnepelt munkásságából az erényeket emeljék ki, azokat hangoztassák. Az udvarias szép szavak, szóvirágok, az olaszos temperamentummal és hevülettel előadott szónoklatok háttéréből az őszinte tisztelet sejlett elő, hiszen ők valamennyien ténylegesen kutatták és népszerűsítették Semmelweis életművét. A magyar nép iránti rokonszenv, a történelmi kapcsolatokban gyökeredző tisztánlátás érződött Bossi professzor szavaiban, amikor így összegezte Semmelweis munkásságát:

„Egy új sebészeti korszak megteremtésénél tanúsított büszkesége, állhatatossága és félreismertsége teljesen megfelel a szép és gavallér magyar nép büszkeségének, állhatatosságának és félreismertségének szellemi, politikai és szociális téren.”

|

—

|

—

|

—

|

—

KAPRONCZAY KÁROLY
A SEMMELWEIS SZOBOR TÖRTÉNETE

Budapest talán egyik legszebb köztéri szobra Stróbl Alajos Semmelweis Ignácot ábrázoló kompozíciója, melynek történetével vázlatokban foglalkoztak a nagy magyar orvos életútját és munkásságát tárgyaló feldolgozások.¹⁵⁶ Általában csak Stróbl Alajoshoz kapcsolódó vonatkozások kerültek kiemelésre, csak utalásokban vázolták az előzményeket, a Semmelweis Emlék Végrehajtó-bizottság erőfeszítéseit, elévülhetetlen érdemeit a Semmelweis-szobor megalkotásában. Csak a felvillantás erejéig szükséges a Semmelweis Emlék Végrehajtó-bizottság történetét és tevékenységét áttekinteni, ezzel is rávilágítani a szobor megalkotásának részleteire.

1891-ben a schmelzi temetőben kiürítették azt a parcellát, amelyben 1865-ben eltemették Semmelweis Ignácot. Még a kiürítés előtt Markusovszky Lajos és Hirschler Ignác felhívta, a Semmelweis-család figyelmét a temető szándékára és arra, hogy helyes lenne a nagy magyar orvos hamvait Budapestre szállítani. Így került sor 1891. április 17-én Semmelweis maradványainak a Kerepesi úti temetőben – a Walthier-család sírboltjában – történt elhelyezésére. Annak ellenére, hogy az átemetésen csak a szűkebb család volt jelen, az esemény megrázta a magyar orvostársadalmat. Néhány hét leforgása alatt két Semmelweis Emlékbizottság is – az orvosi karon Kézmárszky Tivadar, a Budapesti Királyi Or-

¹⁵⁶ Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. Akadémiai. 291 p.; Benedek István: Semmelweis és kora. (Monográfia). Bp., 1967. Gondolat. 474 p. + 48 p. mell.; 2. bőv. kiad.: Bp., 1973. Gondolat – Magvető. 592 p. + 56 p. mell.

vosegyesületben Markusovszky Lajos elnökle alatt – alakult.¹⁵⁷ Mindkét bizottság 1891. június 15-én Semmelweis Emlék Végrehajtó-bizottság néven egyesült – Markusovszky Lajos elnökle alatt, hogy a hazai és a külföldi orvostársadalom anyagi és erkölcsi segítségével megfelelő emléket állítson Semmelweis Ignácnak. A bizottságban valóban a magyar orvostársadalom legkiemelkedőbb egyéniségei (Kézmárszky, Markusovszky, Hőgyes, Navratil, Elischer Gyula, Szabó Dénes, Berczeller János, Dirner Gusztáv, később Müller Kálmán, Tauffer Vilmos, Temesváry Rezső, Győry Tibor stb.) foglaltak helyet. Az elnöki tisztséget Markusovszky halála után Kézmárszky Tivadar, később Tauffer Vilmos viselte.

A Semmelweis Emlékbizottság – a későbbiekben nevezzük így rövidebben – nagy tervekkel lépett a hazai közvélemény elé: a hazai és a nemzetközi közadakozásból díszsír helybe kívánta helyezni Semmelweis Ignácot, föléje művészi síremléket állíttatni, nyomtatásban kiadni összes munkáját, emlékérmét, rézkarcot készíttetni, a nagy magyar orvos nevét viselő emberbaráti intézményt és nemzetközi ösztöndíjat alapítani. A tervek között szerepelt a szobor is, amellyel kapcsolatban még határozott elképzelés nem alakult ki. Az első jegyzőkönyvi bejegyzések szerint több helyen kívánták elhelyezni Semmelweis mellszobrát, a róla készített olajfestményeket. Azonban a bizottság saját lelkesedéséhez mérte a magyar társadalom adakozókedvét, annak a közvéleménynek a segítségére számított, amely akkor kezdte megismerni Semmelweis jelentőségét. Sajnos ez nem volt elegendő, így az első két év közadakozása igen szerény eredménnyel járt. Külföldön olyan lelkes magyarok tevékenykedtek, mint például Duka Tivadar, de anyagi szempontokból az első évek nem eredményeztek jelentős adományokat. Két esztendő múlva, 1893-ban az Emlékbizottság bizonyos fokig módosította eredeti elképzelését: az ekkor megfogalmazott „programban” első helyen a síremlék felállítása, az em-

¹⁵⁷ Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. Semmelweis Emlékbizottság iratanyaga. 1891–1908.

lékérem, a rézkarc (Doby Jenő alkotása) kiadása, az életmű fokozatos nyomtatásban való megjelenítése szerepelt. A szoborral kapcsolatban azt a döntést hozták, hogy az csak megfelelő pénz-alap birtokában valósulhat meg.¹⁵⁸

Ennek megfelelően előbb – 1894 tavaszán – dízsírhelyen helyezték el Semmelweis maradványait, föléje felállították – Schickedanz és Herczog alkotását – a karszti márványból faragott díszes szarkofágot. Még ebben az évben elkészítették Doby Jenővel Semmelweis arcképének rézmetszetét. A következő években elsősorban – bár elég ritkán ülésezett a bizottság – nyomdai kérdésekkel és a gyűjtés eredményével foglalkoztak. Az események 1901-ben gyorsultak fel, amikor az 1900. évi elszámolás szerint 32 ezer korona állt rendelkezésre a szobor elkészíttetésére. Erről elég részletesen ír Dirner Gusztáv, az Emlékbizottság egykori titkára 1909-ben kiadott 'Semmelweis Emlék Budapesten' című magyar–német–angol nyelvű könyvében, bár a szobor történetével kapcsolatban elég szűkszavúnak bizonyult. A Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltárban őrzött eredeti jegyzőkönyvekből olyan vonatkozások is kiszűrhetők, amelyek részletesebb történetét adják a mű megszületésének.

A Semmelweis Emlékbizottság 1891. június 23-án tartott második ülésén foglalkozott először a Semmelweis-szobor kérdésével:

„...Azt szeretnénk leginkább, hogy életnagyságú szobra állíttatnék fel a valaha felépítendő egyetemi szülőházak előcsarnokában vagy frontja előtt egy vasrácsos kis kertben, mint Párisban Broca Pál szobra áll. Ha ennyire nem telnék az indítandó gyűjtésből, legalább 1-1 mellszobrát vagy olajfestéses arcképét szeretnénk látni a születési intézetek előadói termeiben.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ Uo. 1893. február 4. ülés jegyzőkönyve.

¹⁵⁹ Uo. 1891. június 23. ülés jegyzőkönyve.

Ekkor – Hőgyes Endre javaslatára – elfogadták, hogy a síremlék és a szobor kérdését elkülönítik egymástól, a szobrot a főváros egyik forgalmas útján kell felállítani.

A következő években csupán az éves elszámolások szólnak a szoboralapítványról, a nehezen gyűlő pénzről. Az Emlékbizottság tartotta magát ahhoz, hogy megfelelő alap birtokában foglalkozik érdemben e kérdéssel. Mint már említettük, a szobor ügye az érdeklődés középpontjába 1901 januárjában került, amikor már e célra 32 ezer koronával rendelkeztek. Az 1901. január 8-án kelt jegyzőkönyv szerint¹⁶⁰ az Emlékbizottság úgy ítélte meg, hogy a szobor felállításához 40 ezer korona szükséges, amit újabb gyűjtésből, a fővárostól és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól kért segítségből könnyen pótolhatnak. Most már szóba került a felállítandó szobor helyének kérdése: Hőgyes Endre az orvosi karközponti épületének kertjét – Üllői út 26. sz. alatti háztömb – ajánlotta, ahol a kar különben is neves professzorainak szobrait kívánta felállíttatni. Bókay, Kézmárszky, Elischer és Tauffer olyan nyilvános helyen kívánták a szobrot elhelyezni, amely a székesfőváros közforgalmú útján legyen. – Mindenesetre abban állapodtak meg, hogy Elischer Gyula érdeklődik a Főváros Közmunkák Tanácsánál a lehetőségek felől, előterjeszti az Emlékbizottság javaslatait. Ezek a következők voltak: a Rókus kórház előtti tér, a szülőház környéke (Döbrentei utca), valahol az orvosi kar környéke. Ezen az ülésen foglalkoztak először a szobrot esetleg megalkotó művész személyével: Fadrusz János és Vastagh György, a századforduló két kiemelkedő művésze került szóba, bár Tauffer Vilmos ajánlotta Stróbl Alajost is. Az Emlékbizottság Elischer Gyulát, a kiváló műgyűjtő és műpártoló nőorvost bízta meg a tájékoztató tárgyalásokkal.

A művészi életben járatos Elischer Gyula az 1901. március 26-án tartott ülésen¹⁶¹ örömmel jelentette be, hogy Fadrusz János

¹⁶⁰ Uo. 1901. január 8. ülés jegyzőkönyve.

¹⁶¹ Uo. 1901. március 26. ülés jegyzőkönyve.

elvállalta a Semmelweis-szobor megalkotását, így a bizottság azonnal intézkedett a szerződés megkötésének lebonyolításáról. Ezen az ülésen ismertette Elischer Gyula a Főváros Közmunkák Tanácsánál folytatott tárgyalásait: ezek szerint nem jöhetett számításba a Rókus kórház előtti tér, a szülőház környéke, míg az alkalmasnak ítélt Gizella téren Vörösmarty Mihály szobrát tervezték már. Szóba került a Vámház környéke, vagy a Ludoviceum előtti tér Üllői úti oldala, de javasolták a Baross utca kezdetén a Wenckheim-palota – ma Szabó Ervin Könyvtár – előtti terecskét, illetve az Erzsébet tér bármelyik részét. Az Emlékbizottság minden körülmények között ragaszkodott az orvosi kar közeléhez, de ki akarta kérni Fadrusz János véleményét is. A művész a Baross utca–József körút találkozásánál levő teret, a Baross kávéház előtti háromszöget javasolta, de nem emelt kifogást a Wenckheim-palota előtti térrel kapcsolatban sem. Ezen az ülésen kérték fel hivatalosan Fadruszt a mű elkészítésére, amellyel kapcsolatban a következőket kérték: a főalak – Semmelweis – magyaros ruhában legyen, mellette a női nem hálóját kifejező allegorikus – gyermekét tartó – figura szerepeljen.

Az Emlékbizottság és Fadrusz tárgyalásai majd fél évig tartottak, amikor 1901. december 1-jén megkötötték a szerződést. Sajnos arra nézve nincs adatunk, hogy Fadrusz ez előtt, vagy az ezt követő másfél év alatt elkészítette volna a szobor mintáját. A szerződésből¹⁶² kitűnik, hogy az Emlékbizottság a szoborkompozíció főalakját bronzból, a mellékalakokat pedig márványból rendelte meg. Fadrusz a szerződés megkötésekor rendkívül nagyvonalú volt, semmi különösebb kikötéssel nem kívánt élni, sőt örömet fejezte ki azzal, hogy utolsó bekezdésként a következőket írta:

„Miótán ez lesz az első szobrom a fővárosban, nem ígérhetek egyebet, mint azt, hogy nem a kezemmel, hanem a lelkemmel fogom megcsinálni!”

¹⁶² Uo. 1901. december 12. ülés jegyzőkönyvéhez csatolt iratok.

A szobor helyével kapcsolatban némi bonyodalom támadt: 1901. április 16-án kelt levelében a Főváros Közmunkák Tanácsa azt közölte az Emlékbizottsággal, hogy a Székesfőváros Tanácsa első helyen a Wenckheim-palota előtti teret, második helyen a Ludoviceum előtti parkot és harmadik helyen a Fadrusz János által kijelölt teret terjeszti fel elfogadásra.¹⁶³ Viszont az 1901. július 9-én kelt határozat szerint a Főváros Közmunkák Tanácsa a Székesfőváros Tanácsánál az Emlékbizottság által ellenzett Ludoviceum előtti parkot javasolta, amit elfogadtak. Ezt a döntést természetesen az Emlékbizottság nem fogadta el, tiltakozott ellene, hosszas levelezés után megszerezte a Wenckheim-család beleegyezését palotájuk előtti tér „felhasználására”, sőt a család 1000 korona adományt tett a szobor felállítására. Az ügyben még nem történt döntés, amikor 1903. október 26-án váratlanul elhunyt Fadrusz János.

Az Emlékbizottság 1903. november 6-án tartott ülésén foglalkozott az új művész kiválasztásának kérdésével. A jegyzőkönyv szerint Zala Györggyel, Vastagh Györggyel és Stróbl Alajossal kívántak tárgyalni, bár kezükben volt Róna József szobrászművész ajánlkozó levele is. A bizottság úgy döntött, ha nem sikerül egyik művésszel sem megegyezni, úgy pályázatot írnak ki és attól teszük függővé az újabb szerződés megkötését. Az 1903. november 23-án tartott ülésen Tauffer Vilmos azt a bejelentést tette, hogy sikerült megállapodni Stróbl Alajossal, akinek nyomban megküldik a Fadrusszal kötött megállapodás szövegét, az Emlékbizottság kívánalmait.¹⁶⁴

Stróbl Alajos azonnal munkához látott, még a szerződés megkötése előtt, 1904. február 28-án, az Emlékbizottság tagjainak műtermében bemutatta a szoborkompozíció mintáját. Erről az Emlékbizottság 1904. március 2-án tartott ülésének jegyzőkönyve számolt be részletesen. Ez rendkívül érdekes abból a szempontból,

¹⁶³ Uo. 1901. április 16. ülés jegyzőkönyve.

¹⁶⁴ Uo. 1903. november 6. és november 23. ülés jegyzőkönyvei.

hogyan képzelte el Stróbl elsőre a Semmelweis-szobrot mellékalkalajaival együtt, mi a különbség a ma látható szoborral szemben. A fő- és a mellékalkalokat egy síkban helyezte el. Semmelweis magyaros ruhában áll egy díszes széken ülő, magyar ruhás, csecsemőt Semmelweis felé tartó nő mellett, kezét az asszony vállára teszi, bár tekintete előre néz. Stróbl ezzel a kompozícióval az előadást tartó Semmelweist kívánta megjeleníteni. Ez a megoldás nem nyerte el az Emlékbizottság tetszését, sőt Müller Kálmán humorosan fejtette ki véleményét a szoborral kapcsolatban:

„A csoportosulat rá oly benyomást tett, mintha vagy egy ülő nővel és gyermekével vétette volna le magát Semmelweis vagy hogy hallgatóinak demonstrál egy betegszobából felszedett nőt, vagy hogy egy törvénytelen gyermeket hoz az anyja annak atyjához, aki rá se néz.”¹⁶⁵

Ez a megoldás nem nyerte el az Emlékbizottság tetszését, így kívánalmaikat újból írásba foglalták. Eszerint Semmelweis és a női alak ne legyen egy síkban. Semmelweis könyvvel a kezében, magyaros ruhában jelenjen meg, a nő – allegorikus figuraként – gyermekével a világ asszonyainak háláját fejezze ki mozdulataival. Ruhája legyen költői, semmi esetre sem magyaros, mert Semmelweisnek nemcsak hazánk asszonyai hálásak. A kívánalmakat Stróbl elfogadta, 1904 júniusában aláírták a végleges – és igen részletes – szerződést.

A szerződés megkötése után került ismét szóba a szobor helyének kérdése, hiszen Fadrusz által elfogadott Wenckheim-palota előtti tér nem felelt meg Stróbl elképzeléseinek. A művész – teljes joggal – nem látta jól érvényesülni szobrát e szűkös terecskén. Stróbl javaslatára – elég terjedelmes levelezés után – az Emlékbizottság elnyerte az Erzsébet tér Deák tér felőli részét, amiről a vég-

¹⁶⁵ Uo. 1904. február 28-ra szóló meghívó és az 1904. március 2. ülés jegyzőkönyve.

leges döntést 1905 augusztusában kapták meg. Ez a hely egyszer már szerepelt (1893-ban) a javaslatok között, de az Emlékbizottság igen távolinak tartotta az orvosi kar épületeitől. Miután megszületett a végleges döntés, Stróbl ismételten bemutatta szoborkompozícióját a bizottságnak, egyben javasolta, hogy a főalakot is carrarai márványból faragják ki.¹⁶⁶ Így egységes lett a szoborkompozíció. Az Emlékbizottság elfogadta a módosításokat, hiszen nem emelték a költségeket. Stróbl 1905 őszén Carrarába utazott, hogy megfelelő márványtömböket válasszon ki. Viszont a nyers tömbök Budapestre történő szállítása rendkívül költséges lett volna, így úgy döntöttek, hogy Stróbl Alajos a helyszínen faragja meg a szobrokat; vasúttal a kész alkotást szállíttassa Budapestre.¹⁶⁷

A mű végleges megalkotására Stróbl 1906 júniusában utazott Carrarába, ahol két hónap alatt végzett munkájával. Budapesten viszont folyt azon nagyobb szabású tudományos és társadalmi ünnepek szervezése, amit a szobor felavatásával kapcsolatban rendeztek. A szobor leleplezését 1906. szeptember 30-ra tűzték ki, bár szeptember első napjai rendkívül sok izgalmat adtak a bizottságnak: Stróbl nem adott magáról életjelt, a rendkívül rosszra fordult időjárás mellett kőműves sztrájk is lassította a szobor talapzatának építését, a környék rendezését. Végül Stróbl – 1906. szeptember 6-án kelt – levelében közölte a bizottsággal; hogy jól halad munkájával, bár korainak tartja még a szeptember 30-i leleplezést. Az Emlékbizottság – tekintettel a nemzetközi részvételű tudományos ülésre és ünnepélyre – elvetette Stróbl ajánlatát, aki időre vonatra rakatta az elkészült szobrokat. Az utolsó éjszakák megfeszített munkájával a szobor készen állt 1906. szeptember 30-án a felavatásra, bár végül nem ez lett végleges helye. A második világháború után a mai Erzsébet téren alakították ki a távolsági autóbuszok pályaudvarát, így Semmelweis szobrát át kellett helyezni. Végül a Rókus kórház előtti térre került, arra a helyre, ahová a Semmelweis Emlékbizottság 1893 márciusában eredetileg is elképzelte.

¹⁶⁶ 1905. szeptember 4. ülés jegyzőkönyve.

¹⁶⁷ 1906. március 6. ülés jegyzőkönyve.

TÁJÉKOZTATÓ BIBLIOGRÁFIA AZ IDEGEN NYELVŰ SEMMEIWEIS-IRODALOMRÓL

Összeállította: Gazda István

- Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Lehre, zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg – Tübingen, 1882. Mohr. 52 p., 1 t.
- Bruck, Jakob: Ignaz Philipp Semmelweis. Eine geschichtlich-medicinische Studie. Wien, 1887. Prochaska. 121 p.
- Duka, Theodore: Semmelweis on childbed fever. Its causes and prevention. Hertford, 1892. Stephen Austin & Sons. 30 p.
- Grosse, Johannes: Ignaz Phillip Semmelweis. Der Entdecker der Ursache des Kindbett-Fiebers. Leipzig – Wien. 1898. Franz Deuticke. 57 p.
- Berger, Alfred: Semmelweis und andere Geschichten. Novellen. Berlin, 1904. Fontane. 170 p.
- Schürer von Waldheim, Fritz: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Wien – Leipzig, 1905. Hartleben. 256 p. – *Reprint: 2012.*
- Ignác Semmelweis Gesammelte Werke. Herausgegeben und zum Theil aus dem ungarischen übersetzt von Tiberius von Györy. Jena, 1905. G. Fischer. VI, [2], 604 p. – *Reprint: Wiesbaden, 1967.*
- Sinclair, William J.: Semmelweis. His life and his doctrine. A chapter in the history of medicine. Manchester, 1909. Univ. Press. X, 369 p., 1 t.
- Semmelweis, Ign(az) Phil(ipp): Ätiologie, Begriff und Prophylaxe des Kindbettfiebers. Eingeleitet v. Paul Zweifel. Leipzig, 1912. Barth. 174 p. (Klassiker d. Medizin, Bd. 18.) – Paul Zweifel kisértőtanulmányával.
- Neuburger, Max: Die Wiener medizinische Schule im Vormärz. Wien, 1921. Rikola Verlag. 312 p.
- Malade, Theo: Semmelweis. Der Retter der Mütter. Der Roman eines ärztlichen Lebens. 2 Aufl. München, 1924. Lehmann. 125 p., 1 t.
- Killian, Hans: Ignazius Philipp Semmelweis. 14 Bilder aus seinem Leben. Freiburg, 1940. Schulz. 68 p.
- Zunino Nogués, Juan: Ignacio F. Semmelweis y la tragedia de la fiebre puerperal. (Historia de una médica). Buenos Aires, 1942. A. López. 102 p.

- Duysen, Paula: Semmelweis. Der Roman seines heroischen Wirkens. Berlin, 1943. Hanseatischer Rechts- und Wirtschaftsverlag. 421 p. – 2. ed.: 1946.
- Kertész, Robert: Semmelweis. Der Kämpfer für das Leben der Mütter. Zürich, 1943. Rascher. 209, 3 p., 8 t.
- Uller, T.: Semmelweis. Der Roman seines heroischen Wirkens. Berlin, 1943. Hanseatischer Rechts- u. Wirtschaftsverl. 422 p.
- Beruti, Josué A.: La etiología y la profilaxis de la fiebre puerperal ante la verdad histórica. Ignacio Felipe Semmelweis y Oliver Wendell Holmes. Buenos Aires, 1947. Universidad de Buenos Aires. 61 p.
- Podach, Erich Friedrich: Ignaz Philipp Semmelweis. Berlin – Leipzig, 1947. Volk und Wissen. 103 p.
- Thompson, Morton: The cry and the covenant. Garden City, N.Y., 1949. Doubleday. 469 p.
- Barckhausen, Joachim – Stenbock-Fermor, Alexander: Semmelweis, Retter der Mütter. Nach dem Gleichnamigen Defa-Film. Berlin, 1950. Deutscher Filmverl. 157 p., 16 t.
- Slaughter, Frank Gill: Immortal Magyar. Semmelweis, conqueror of childbed fever. New York, 1950. Schuman. 211 p. – 2. ed: 1961.
- Pachner, František: Za Životy materei. Životní drama I. F. Semmelweise. Praha, 1959. 189 p.
- Rich, Josephine: The doctor who saved babies; Ignaz Philipp Semmelweis. New York, 1961. Messner. 192 p.
- Lesky, Erna: Ignaz Philipp Semmelweis und die Wiener medizinische Schule. Wien, 1964. Böhlau. 93 p., 4 t.
- Hamm, Franz: Ignaz Philipp Semmelweis. München, 1965. Sudostdttsch. Kulturwerkes. 46 p. (Kleine Sudosttreihe, H. 7.)
- Haranghy László – Nyíró Gyula – Hüttl Tivadar: Semmelweis betegsége. + Die Krankheit von Semmelweis. Bp., 1965. Medicina. 1–87 p. + 91–149 p., 46 t.
- Lesky, Erna: Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert. Graz – Köln, 1965. Böhlau. 660 p., [27] t.
- Pierro, Francesco: Un Medico Martire della bonta Ignazio Filippo Semmelweis. 1818–1865. (In occasione del primo centenario della morte). Cirie, 1965. Capella. 40 p.
- Semmelweis, Ignaz Philipp: Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers. With a new intr. by Alan F. Guttmacher. New York – London, 1966. Johnson. XXXII, VI, 543 p. (The sources of science 19.)
- Gortvay, György – Zoltán, Imre: Semmelweis. His life and work. Transl. Éva Róna. Bp., 1968. Akadémiai. 287 p.

- Bjørneboe, Jens: *Semmelweis. Et anti-autoritært skuespill*. Oslo, 1968. Gyldendal. 92 p.
- Céline, Louis-Ferdinand: *Semmelweis*. Madrid, 1968. Alianza Ed. 167 p. (El libro de bolsillo. Sec. Literatura 141.)
- Antall, József ed.: *Pictures from the Past of the Healing Arts*. Bp., 1972. *Medicina*. 129 p., [88 t.] (*Communicationes de Historia Artis Medicinae Suppl. 5.*) + *Aus der Geschichte der Heilkunde*. Redaktion József Antall. Bp., 1972. *Medicina*. 133 p., [88 t.] (*Communicationes de Historia Artis Medicinae Suppl. 5.*)
- Antall, József (ed.): *Tracing Semmelweis' case history. Correspondence between Vienna and Budapest. + Auf der Spur der Krankengeschichte von Semmelweis. Korrespondenz zwischen Wien und Budapest*. Bp., 1973. pp. 129–188. (*Communicationes de Historia Artis Medicinae*. Vol. 66–68.)
- Picard, Walter G.: *Der Kampf des Arztes Semmelweis. Ein dramatisches Gedicht*. Wien, 1973. Europäischer Verlag. 88 p.
- Gortvay, György – Zoltán, Imre: *Semmelweis. Retter der Mütter*. Übers. aus dem Englischen von Harald Breyer. Leipzig, 1976. Hirzel. 327 p., 16 t. (*Hummanisten der Tat. Hervorragende Ärzte im Dienste des Menschen*)
- Rocha, José Martinho da: *O anjo das paridas. Vida e obra de Inácio Felipe Semmelweis*. Rio de Janeiro, 1976. Editora Artenova. 110 p.
- Semmelweis, Ignaz Philipp: *Come lavora uno scienziato. Eziologia, concetto e profilassi della febbre puerperale*. Introduzione di Dario Antiseri. Roma, 1977. Armando. 135 p.
- Silló-Seidl, Georg: *Die Wahrheit über Semmelweis. Das Wirken des grossen Arzt-Forschers und sein tragischer Tod im Licht neu entdeckter Dokumente. Eine Bild-Biographie*. Genf, 1978. Ariston-Verlag. 214, [4] p., [28] t.
- The Etiology, the Concept and the Prophylaxis of Childbed Fever*. Transl. Murphy, Frank P. M. D. Edited with commentary and translation of the Semmelweis „Open Letters” by Sherwin B. Nuland, M. D., and Ferenc A. Györgyey. Birmingham, 1981. *The Classics of Medicine Library*. 893 p. (*Classics of Medicine Library* 93–96.)
- Benedek, István: *Ignaz Philipp Semmelweis, 1818–1865*. Aus dem Ungarischen von Brigitte Engel. Wien – Bp., 1983. Böhlau – Corvina. 398 p., 8 t.
- Benedek, István: *Semmelweis' Krankheit*. Aus dem Ungarischen übersetzt von Alfred Falvay. Bp., 1983. Akadémiai Kiadó. 110 p. + 16 t.
- Ignaz Semmelweis: *The etiology, concept, and prophylaxis of childbed fever*. Translated and edited, with an introduction, by K. Codell Carter. Madison, Wis., 1983. University of Wisconsin Press. XII, 263 p.

- Sillo-Seidl, Georg: Die Affaire Semmelweis. Wien – München, 1985. Herold. 263 p.
- Minami, Wakao: [Semmelweis doktor tragédiája. Indítvány a mai gyógyászat reform irányába.] Tokio, 1988. Kōdansha. 265 p., 2t. – *Japán nyelven*.
- Codell Carter, K. – Carter, Barbara R.: Childbed fever. A scientific biography of Ignaz Semmelweis. Westport, Conn., 1994. Greenwood Press. IX, 127 p. – 2. ed.: 2005.
- Wittkopp, Anja: Die Entwicklung der Wundbehandlung. Unter besonderer Berücksichtigung der Leistungen Josef Listers und seiner Zeitgenossen im 19. Jahrhundert. Herzogenrath, 1994. Murken-Altrogge. 255 p.
- Thuillier, Jean: La vie passionnée de Semmelweis, l'accoucheur aux mains propres. Paris, 1996. Société Edifor. 319 p.
- Loudon, Irvine: The tragedy of childbed fever. Oxford – New York, 2000. Oxford University Press. XIII, 236 p.
- Tschirk, Wolfgang: Tödliche Wahrheit. Roman um Ignaz Semmelweis, der das Kindbettfieber besiegte. Berlin, 2001. Frieling Verlag. 111 p.
- Klingler, Josef: Wissenschaft und Menschlichkeit eine Einführung in wissenschaftstheoretische Probleme an der Hand von Ignac Fülöp Semmelweis. Klagenfurt, 2002. Mohorjeva. 227 p.
- Dormandy, Thomas: Moments of truth four creators of modern medicine. Chichester, 2003. Wiley. X, 563 p.
- Kapronczay, Károly: Semmelweis. Bp., 2003. Semmelweis Museum, Bibliothek und Archiv für die Geschichte der Medizin. 27 p.; Semmelweis. Transl. by Dávid Galántai. Bp., 2004. Semmelweis Museum, Library and Archives of the History of Medicine. 36 p.
- Nuland, Sherwin B.: The doctors' plague. Germs, childbed fever, and the strange story of Ignac Semmelweis. New York, 2003. Norton. 191 p. – *Ua. London, 2004.*
- Delavault, Robert: L'asepsie un demi-siècle avant Pasteur. Ignace Semmelweis (1818–1865). Préface de Xavier Riaud. Paris, 2007. L'Harmattan. 125 p.
- Semmelweis, Karl Jun.: Dr. Ignaz Philipp Semmelweis, der Retter der Mütter. Eisenstadt, 2007. Eigenverlag. [Szerzői kiad.] 480 p.
- Nuland, Sherwin B.: Ignaz Semmelweis Arzt und großer Entdecker. München – Zürich, 2008. Piper. 211 p.
- Durnová, Anna: In den Händen der Ärzte. Ignaz Philipp Semmelweis, Pionier der Hygiene. St. Pölten, 2015. Residenz Verlag. 242 p.